



د پوهنې و او

د تعلیمي نصاب د پراختیا

د روزني او د ساینس د

د تعلیمي نصاب د پراختیا

کتابونو د تالیف لوبغاړي

جغرافیه

اتم ټولګی

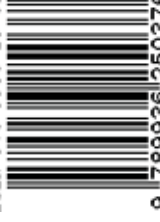
کتابونه - اتم ټولګی - جغرافیه

Ketabton.com



د درسي کتابونه د پوهنې په وزارت پورې اړه لري. په بازار کې بې پروا او پلورل په کلکه مننه دی. له سر غړوونکو سره به بې قانوني چلن وشي.

ISBN 978-9936-25-037-9



9 789936 25037



### د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د  
روزني او د ساينس د مرکز معينيت  
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي  
کتابونو د تالیف لوی ریاست

# جغرافیه

## اتم ټولگی

۱۳۹۰

ه.ش

## ليکوالان:

- د سرمؤلف مرستياله شکیلا حبيب رحيمي
- مؤلف محمد رفیق مومند
- داکتر محمد رازق بهير

## مسلكي اديتور:

- پوهنمل دكتور اندوس رحمت ځواکمن

## د ژبې اديتور:

- محمد حکيم تنيوال

## دیني، سياسي او فرهنگي کمیته:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دكتور محمد يوسف نيازي
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې، د پوهنې وزارت سلاکار

## د څارنې کمیته:

- دكتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
- دكتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

## طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



### ملي سرود

|                       |                               |
|-----------------------|-------------------------------|
| دا وطن افغانستان دی   | دا عزت د هر افغان دی          |
| کور د سولې کور د تورې | هر بچی یې قهرمان دی           |
| دا وطن د ټولو کور دی  | د بلوڅو د ازبکو               |
| د پښتون او هزاره وو   | د ترکمنو د تاجکو              |
| ورسره عرب، گوجر دي    | پامیریان، نورستانیان          |
| براهوي دي، قزلباش دي  | هم ایماق، هم پشه بان          |
| دا هېواد به تل ځلېږي  | لکه لمر پر شنه اسمان          |
| په سینه کې د اسیا به  | لکه زړه وي جاویدان            |
| نوم د حق مو دی رهبر   | وايو الله اکبر وايو الله اکبر |

## بسم الله الرحمن الرحيم

### د پوهنې د وزير پېغام

### گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکي دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه گرځېدلې ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په باکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گامه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برياوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زيار کاږي چې د پوهنې تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي. په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لارښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې يې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې يې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهنې وزير

## لړلیک



| مخ        | لړلیک   | ګڼه  |
|-----------|---|------|
| (۱).....  | لومړی څپرکی   | - ۱  |
| (۲).....  | د څپرکي موخې  | - ۲  |
| (۳).....  | لومړی لوست - د اروپا لویه وچه وپېژنئ.                                   | - ۳  |
| (۵).....  | د اروپا د طبیعي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟                              | - ۴  |
| (۵).....  | دویم لوست - الف : د اروپا د لویې وچې غرونه.                             | - ۵  |
| (۷).....  | دریم لوست - ب: سیندونه.   | - ۶  |
| (۱۱)..... | څلورم لوست - ج: د اروپا د جهیلونو په هکله څه پوهېږئ؟                    | - ۷  |
| (۱۳)..... | پنځم لوست - د اروپا د سمندرګیو (بحیرو) په هکله څه پوهېږئ؟               | - ۸  |
| (۱۵)..... | شپږم لوست - د اروپا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهېږئ؟             | - ۹  |
| (۱۷)..... | اووم لوست - د اروپا لویه وچه څرنګه اقلیم لري.                           | - ۱۰ |
| (۲۱)..... | اتم لوست - د اروپا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟                   | - ۱۱ |
| (۲۵)..... | نهم لوست - د اروپا د بشري جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟                    | - ۱۲ |
| (۲۹)..... | لسم لوست - د اروپا د لویې وچې د ژبې، نژاد په هکله څه پوهېږئ؟            | - ۱۳ |
| (۳۳)..... | یوولسم لوست - د اروپا د دین او مذهب په هکله څه پوهېږئ؟                  | - ۱۴ |
| (۳۵)..... | دولسم لوست - د اروپا د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهېږئ؟               | - ۱۵ |
| (۳۹)..... | دیارلسم لوست - د اروپا د کانونو او صنایعو په هکله څه پوهېږئ؟            | - ۱۶ |
| (۴۳)..... | څوارلسم لوست - د اروپا د لویې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟        | - ۱۷ |
| (۴۵)..... | پنځلسم لوست - هوايي کرښې.   | - ۱۸ |
| (۵۱)..... | دویم څپرکی  | - ۱۹ |
| (۵۲)..... | د څپرکي موخې  | - ۲۰ |
| (۵۳)..... | شپاړسم لوست - د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهېږئ. | - ۲۱ |
| (۵۵)..... | اوولسم لوست - د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهېږئ؟              | - ۲۲ |
| (۵۷)..... | اتلسم لوست - طبیعي جغرافیه.   | - ۲۳ |
| (۵۷)..... | الف - د امریکا د لویې وچې د غرونو په هکله څه پوهېږئ؟                    | - ۲۴ |
| (۶۱)..... | نولسم لوست - ب . د امریکا د سیندونو په هکله څه پوهېږئ؟                  | - ۲۵ |
| (۶۵)..... | شلم لوست - د جنوبي امریکا سیندونه.                                      | - ۲۶ |
| (۶۷)..... | یو ویشتم لوست - ج - د امریکا د جهیلونو په هکله څه پوهېږئ؟               | - ۲۷ |

- ۲۸ - دوه ویشتم لوست - د - د امریکا د سمندرگیو په هکله څه پوهیږئ؟..... (۷۱)
- ۲۹ - درویشتم لوست - ه - د امریکا د لوپې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهیږئ؟..... (۷۳)
- ۳۰ - څلورویشتم لوست - د جنوبي امریکا خلیجونه..... (۷۷)
- ۳۱ - پنځه ویشتم لوست - و - د امریکا د لوپې وچې د اقلیم په هکله څه پوهیږئ؟..... (۷۹)
- ۳۲ - شپږویشتم لوست - د امریکا د سیاسي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟..... (۸۳)
- ۳۳ - اووه ویشتم لوست - د امریکا د لوپې وچې د بشري جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟..... (۸۵)
- الف - نژاد او ژبې..... (۸۵)
- ۳۴ - اته ویشتم لوست - ب: د امریکا د نفوسو او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟..... (۸۹)
- ۳۵ - نهه ویشتم لوست - د امریکا د اقتصادي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟..... (۹۱)
- ۳۶ - دیرشم لوست - لاتیڼه امریکا..... (۹۵)
- ۳۷ - یو دیرشم لوست - د شمالي امریکا د مواصلاتي جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟..... (۹۹)
- ۳۸ - دوه دیرشم لوست - جنوبي امریکا..... (۱۰۳)
- ۳۹ - جغرافیایي اصطلاحات..... (۱۱۲)



# لومړی څپرکی

## اروپا

په دې څپرکي کې لاندې موضوعگانې لولو.

د اروپا لويه وچه و پيژنئ

۱،۱ جغرافيايي موقعيت او څلور خواوې

۲،۱ طبيعي جغرافيه

الف- غرونه

ب- سيندونه

ج- جهيلونه

د- سمندرگي ( بحيرې )

ه- خليجونه

و- اقليم

۳،۱ سياسي جغرافيه

۴،۱ بشري جغرافيه

۵،۱ اقتصادي جغرافيه

۶،۱ مواصلاتي جغرافيه



## د خپرکی موخې

گرانو زده کوونکو: په دی خپرکي کې به لاندنیو علمي موخو سره اشنا شئ:

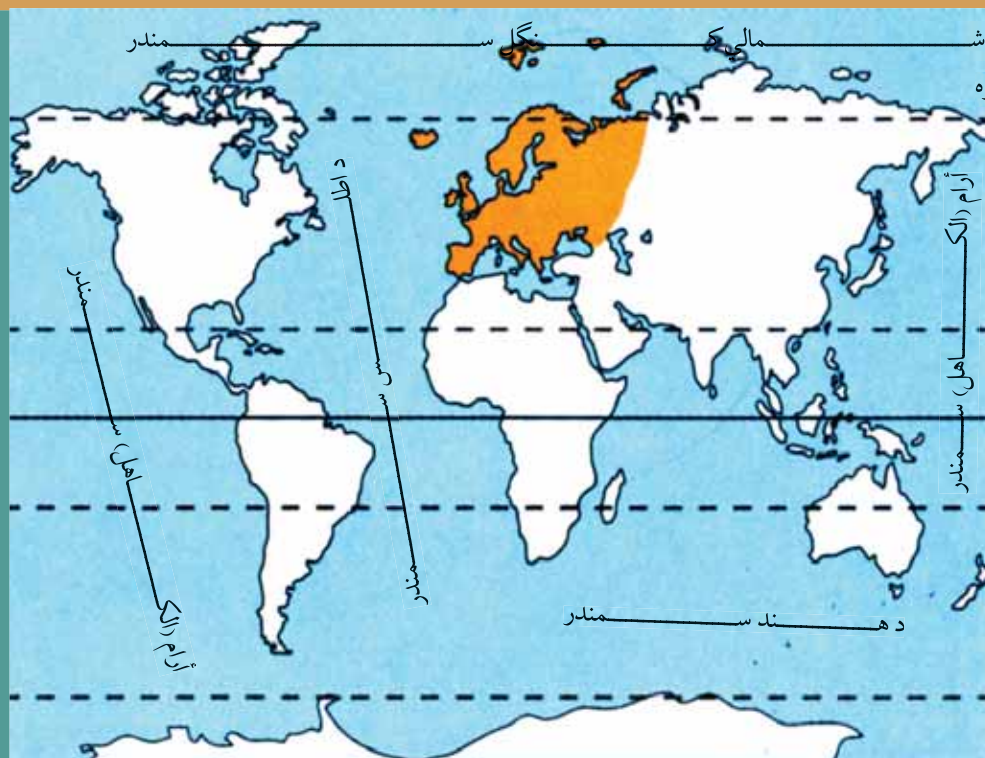
- د اروپا د لویې وچې جغرافیایي موقعیت
- د اروپا د لویې وچې مهم غرونه
- د اروپا د لویې وچې مهم سیندونه
- د اروپا د لویې وچې مهم سمندرګي او جهیلونه
- د اروپا د لویې وچې خلیجونه
- د اروپا د لویې وچې اقلیم
- د اروپا د لویې وچې سیاسي جغرافیه (سرحدونه او هېوادونه)
- د اروپا د لویې وچې بشري جغرافیه (نفوس، نژاد، ژبې او دین)
- د اروپا د لویې وچې اقتصادي جغرافیه (کرنه، صنعت، سوداګري او اړیکې)
- د اروپا مواصلا تي جغرافیه (ځمکنی، سمندري او هوایي ترانسپورت)

گران زده کوونکي کولای شي لاندې مهارتونه سرته ورسوي.

- د اروپا د لویې وچې نقشې رسمول او د سیاسي پولو پیژندل.
- د اروپا د نقشې پر مخ د سیندونو او غرونو تشخیص کول.
- د اروپا د لویې وچې د سیاسي واحدونو پیژندل
- د اروپا د لویې وچې د نقشې پر مخ د مهمو کرنیزو تولیداتو پیژندل.
- د اروپا د لویې وچې د نقشې پر مخ د غوره کانونو پیژندل.
- د اروپا د لویې وچې د نقشې پر مخ د غوره بندرونو پیژندل.

## لومړی لوست

# د اروپا لویه وچه وپېژنئ



د اروپايي جغرافيايي موقعيت

پورتني شکل ته وگورئ کومو سمندرونو او سمندريو اروپا را چاپيره کړې ده؟

۱،۱- جغرافيايي موقعيت او څلور خواوې:

اروپا د نړۍ د کوچنيو لويو وچو له ډلې څخه ده چې په معتدله سيمه کې پرته ده. د دې لويې وچې شمال خواته شمالي کنګل سمندر، جنوب خواته يې د مديترانې سمندرګي، ختيځ ته يې د اسيا پراخه لويه وچه چې د اورال غرونو، د اورال سيند، د کسپين سمندرګي، قفقاز غرونه او تور سمندرګي په وسيله له اروپا څخه بېله شوي او لويديځ ته يې د اقيانوس اطلس (اتلانتيک سمندر) دی.

– ايا د اروپا لويه وچه (براعظم) بېله وچه ده؟

اروپا د اسيا د لويې وچې او پراخې وچې سره نښتې ده او له همدې سببه يو شمير جغرافيه پوهان اسيا او اروپا يوه لويه وچه گڼي او د يوريشيا په نامه يې يادوي.

د اروپا د لويې وچې پراخوالی ۱۰ ميلیون کيلومتر مربع او په ۲۰۰۶ م کال کې يې د وګړو شمير ۷۳۲،۶۱۲،۶۰۰ تنوته رسیده. ځينې مشهور صنعتي هېوادونه په دې لويه وچه کې پراته دي. د اروپا په قاره کې څو ټاپو وزمې شته دي، ايا کولای شئ هغه په نقشه کې پيداکړئ او نومونه يې واخلي؟

د پاڼې د بل مخ په نقشه کې د اروپا ټاپو وزمه کتلای شئ.



د اروپا د ټاپووزمو نقشه

د اروپا لويه وچه د ماتو سواحلو زياتو سمندرگيو او خليجونو د شته والي له امله چې په وچه کې ننوتې دي، زيات شمير ټاپو وزمې رامنځته کړي دي. چې مورېي دلته د ځېنو لويو ټاپو وزمو نومونه اخلو:

- د اسکانديناويا ټاپو وزمه، چې په هغې کې د ناروي او سويډن هېوادونه پراته دي.
- د بالکان ټاپو وزمه چې په هغې کې د البانيې، بلغاريې، بوسيني او هرزگوني، صربستان، کرواسي او مونتنګرو هېوادونه موقعيت لري.
- د ايرې ټاپو وزمه چې په هغې کې د اسپانيې او پرتګال هېوادونه پراته دي.

د اپنين ټاپو وزمه چې په هغې کې د ايتاليا هېواد موقعيت لري.

### د ټولګي دننه فعاليت:

ښوونکي دې زده کوونکي په ډلو ووېشي، هره ډله دې د لوست د مهمو مطلبونو په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پايله دې د ډلې استازي ټولګيوالوته ووايي. همدارنگه د پورتنۍ نقشې له مخې د ټاپو وزمو نومونه پخپلو کتابچو کې وليکئ.

### پوښتنې

متن ولولئ او لاندنيو پوښتنو ته ځواب ووايست:

- ۱- د يوريشيا له اصطلاح څخه موخه څه ده؟
- ۲- د اروپا لويه وچه په کومه اقليمي سيمه کې موقعيت لري؟
- ۳- کوم غرونه د اسيا او اروپا د لويو وچو ترمنځ بيلوونکې طبيعي بوله پېژندل شوې ده؟

### له ټولګي څخه بهر فعاليت

د اروپا بې ليکنې (سپينه) نقشه رسمه کړئ په هغې کې جغرافيايي موقعيت، څلور خواوې او ټاپو وزمې په گوته کړئ او د جغرافيايي په راتلونکي درسي ساعت کې يې ټولګي ته ووايست.

دوهم لوست:

# ۱-۲، د اروپا د طبيعي جغرافيه په هکله څه پوهيږئ؟



ه پورتنی شکل کې د اروپا طبيعي نقشي ته وگورئ.

## الف - د اروپا د لويې وچې غرونه

د اروپا لويه وچه، که څه هم زياته پراخه نه ده، خو بيا هم د جغرافيايي بېلابېلو جوړښتونو او د سواحلو د ننوتو له امله د نړۍ له ټولو قارو څخه زياته اوبو ته لاره لري.

د اروپا په لويه وچه کې بيا بانونه او بې اوبو او بې وښو دښتې نشته، خو د هغې پر ځای زياتره هېوادونه د غرونو لويو او کوچنيو لړيو پوښلي دي، چې ځينې يې د جيولوجي (ځمکې پيژندنې) د لومړۍ دورې پورې اړه لري.

د اروپا د لويې وچې غرونه، لورې او ژورې په څو برخو وېشل شوي دي؟

د اروپا د لويې وچې په شمالي برخو کې غرونه د ځمکې پيژندنې د علم پخواني دي. لور نه دي او گنځې ډوله څوکې لري. په دې سيمو کې پراخه چمنونه او ډېر هم ليدل کېږي. د اروپا دې سيمې ته چې په ډېره اوږده دوره کې سوليدلې، لوړوالی يې له منځه تللی او پر ځای يې لږې لورې او ژورې منځته راغلي دي. د ځمکې پيژندنې له نظره ورته پخواني ويل کېږي لکه د فرانسې د ماسيف سنترال *Massif Central* د غرونو لړۍ چې د زرو غرونو په نوم شهرت لري.

د اروپا په جنوبي سيمو کې د گونځې لرونکو لوړو غرونو لړۍ ليدل کېږي، په دې سيمو کې په واورو او کنگلونو پټې او تېرې څوکې شته دي. د غرونو لمنې زياتره سخت څورې لري. د الپ او پيرني غرونه په

دا سیمه کې پراته دي. د دې غرونو په منځ کې ډیر او له اوبو څخه ډک شته دي، د دې سیندونو د پاسه د بریښنا لوی بندونه او دستگاوي جوړې شوي دي چې له انرژۍ څخه یې په صنعت او د اوبو څخه یې په کرنه کې گټه اخیستل کېږي.

د اروپا جنوبي سیمې ته چې په هغې کې گونځې لرونکي لوړ غرونه شته او اورغورځونې او زلزلې هم په هغې کې منځ ته راځي. د اروپا دې برخې ته ځوانه اروپا ویل کېږي.

د اروپا زړې اوسولیدلې لوړې ژورې

ځوانې لوړې ژورې د الپ له تېرو څوکو سره



### د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د لوست مهمو موضوعاتو په هکله بحث او خبرې وکړي او د ډلې استازي دې هغه په ټولګي کې ټولګیوالوته وپراندي کړي.



### پوښتنې:

- ۱- د الپ او د پیرني د غرونو لړۍ د اروپا د لویې وچې په کومه برخه کې پرتې دي؟
- ۲- د اوبو د بریښنا لویې دستگاوي او بندونه د اروپا د کومو غرونو په لړیو کې جوړې شوي دي؟
- ۳- اروپا ولې بیابان او دښتې نه لري.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

د اروپا سپینه (بی لیکنې) نقشه وگورئ، او په هغې کې د دوو غرونو لړۍ، یو سمندر او د یوې اېنا نوم، چې د پوښتنې په نښې سره په گوته شوي وليکئ.

## دریم لوست ب - سیندونه



د اروپا د سیندونو نقشه

د اروپا له سیندونو څخه څه گټه اخېستل کېږي؟

د اروپا لویه وچه په شمالي معتدله سیمه کې پرته ده او ډېر اوربنت لري، نوڅکه په دې لویه وچه کې ډیر سیندونه بهیږي. د ختیځې اروپا زیاتره سیندونه د روسیې په لویدیځ کې د والدای له لورې سطحې څخه سرچینه اخلي. هغه سیندونه چې په منځنۍ اروپا کې بهیږي د الپ د غرونو له لږو څخه سرچینه اخلي.



د اروپا د دې برخې سیندونه د ځمکې د ساحې د لږوالي له امله د مخه تر دې چې دا سیندونه له یوبل سره یوځای شي سمندرگیو ته تویږي. یوازې د ختیځې اروپا سیندونه د ځمکې پراخوالي په سبب اوږده دي. ځینې سیندونه په جنوب کې د مدیترانې په سمندرګي کې تویږي. لکه د ایټالې دهېواد د تیر او پو *PO* سیندونه.

ځینې نور سیندونه په لویدیځ کې د اطللس په سمندرګي تویږي، لکه د فرانسې په هېواد کې د گارون سیند او په انگلستان کې د ټایمز

سیند اویا په ختیځه اروپا کې په تور سمندرګي کې توپیري، لکه د دانیوب سیند. ایا کولای شئ د دانیوب، والګا، راین، الب اودن د سیندونو بهیر په نقشه کې وښیاست؟ هغه سیندونه چې د اروپا په شمال کې بهیري څه ناڅه ټول کال منظم او له اوبو څخه ډک وي، خو هغه سیندونه چې د اروپا په جنوب کې بهیري په تودو موسمونو کې یې اوبه کمیږي. د اروپا له سیندونو څخه زیاتره د خړوبولو او بیړیو چلولو لپاره ګټه اخیستل کیږي، خو له بده مرغه د دې سیندونو په غاړو د کارخانو او صنعتي فعالیتونو شتوالی د هغو اوبو د ککړتیا سبب کېږي. هغه مهم سیندونه، چې په نوموړو دريو حوزو کې توپیري دا لاندې دي:

### ۱ - د دانیوب سیند:

داسیند د اروپا له مشهورو سیندونو څخه دی چې له څو هیوادونو څخه تیرېږي او په بیلابیلو نومونو سره، لکه: دونا، دوناچ، دونا، دوناچ، دونا، دوناچ او دوناچ یا یادېږي. داسیند ۲۸۶۰ کیلومتره اوږد او د المان په هیواد کې د تور ځنګل له غرونو څخه سرچینه اخلي، او په تور سمندرګي کې توپیري، د دانیوب سیند د والګا له سیند څخه وروسته د اروپا مهم سیند شمیرل کېږي او د لاتینې اروپا شمالي پوله جوړوي. دا سیند د المان، اتریش، صربستان (پخوانی یوګوسلاویا یوه برخه)، هنگري، بلغاریا، رومانيا او سلواک له سرحدې پولې څخه تیرېږي.

### ۲ - د ټایمز سیند:

د ټایمز یا ټیمز Thames سیند، چې د انگلستان د هیواد په جنوب لویدیځو سیمو کې بهیري، د انگلستان د هیواد پلازمینې لندن له منځنۍ برخې څخه تیرېږي او د شمال سمندرګي د ټایمز په خلیج کې توپیري. د دې سیند اوږدوالی ۳۴۴ کیلومتره دی. څرنګه چې داسیند په اوارو سیمو کې بهیري، نو د بیړۍ چلولو وړ هم دی.

په لندن کې د ټایمز سیند







په اروپا کې د راین د سیند یوه برخه

۳\_ د راین سیند:

دا سیند د سویس د هیواد له غرونو څخه سرچینه اخلي او د فرانسې او المان د هیوادونو له سرحد څخه د تیریدو وروسته د المان له هېواد څخه د هالنډ هیواد ته ننوځي او د شمال په سمندرګي کې تویېږي. د اروپا دغه نورلاندې لوی او کوچني سیندونه هم په نوموړو درې ګونو حوزو کې تویېږي.

لومړۍ ګڼه جدول: د اروپا د نورو سیندونو نومونه:

| ګڼه | د سیند نوم | اوردوالی په کیلومتر | مصب (خوله)       |
|-----|------------|---------------------|------------------|
| ۱   | ولګا       | ۳۴۹۰                | د کسپین سمندرګی  |
| ۲   | اورال      | ۲۳۹۶                | د کسپین سمندرګی  |
| ۳   | دنیپر      | ۲۰۰۰                | کسپین            |
| ۴   | دن         | ۱۹۶۰                | د آزوف سمندرګی   |
| ۵   | ویستولا    | ۱۰۷۰                | د بالټیک سمندرګی |
| ۶   | پچورا      | ۱۸۴۱                | د بارتس سمندرګی  |
| ۷   | لوار       | ۱۰۰۰                | د اطلس سمندر     |

### د ټولګي د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د یوه سیند د ګټې او اقتصادي ارزښت په هکله بحث او خبرې وکړي او د بحث پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

### پوښتنې:

- د سمو جملو په مخ کې د (س) توری او د غلطو جملو په مخ کې د (ن) توری ولیکئ:
- ۱- هغه سیندونه چې په شمالي اروپا کې بهیږي د کال په تاوده موسم کې یې اوبه کمیږي ( )
- ۲- د دانیوب سیند د اروپا ډیر اوږد سیند دی. ( )
- ۳- د اروپا د صنعتي هیوادونو د زیاترو سیندونو اوبه ککړې دي ( )
- ۴- ولګا د اروپا ډیر غټ سیند دی ( )
- ۵- هغه سیندونه چې د اروپا په جنوب کې بهیږي، د کال په تودو موسمونو کې یې اوبه کمیږي ( )

### له ټولګي څخه بهر فعاليت

د اروپا بې له لیکنې (سپینه) نقشه کاپي یا رسم کړئ او په هغې کې د اروپا مهم سیندونه په نښه او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې یې د ټولګي مخې ته وښیاست.



د اروپا بې له لیکنې (سپینه نقشه) د زده کوونکو ځوابونو لپاره

# د اروپا د جهيلونو په هکله څه پوهېږئ؟



د اروپا د جهيلونو نقشه

د ځمکې د وچې لويې ژورې چې د اوبو څخه ډکې شوي وي، په کوم نامه ياديږي؟ له جهيلونو څخه څه اقتصادي گټه اخيستل کېدای شي؟

## ج - جهيلونه:

د ځمکې طبيعي لويې ژورې چې له اوبو څخه ډکې شوي وي، او څلورو خواوته يې وچه وي د جهيل، کول ولاړو اوبو په نوم ياديږي.

د ځينو جهيلونو اوبه مالگينې او د يو شمير نورو اوبه خوږې او رنې وي. د معتدله او باراني سيمو د جهيلونو اوبه، چې اروپا هم په هغې کې شامله ده، معمولا خوږې وي.

د اروپا غرنی کوچنی جهيل



د اروپا د لويې وچې په زياترو سيمو کې ځينې جهيلونه شته دي، چې د پراخوالي، ژورتيا او د سمندر څخه د لور تيا له امله سره توپير لري. د دې جهيلونو زيات شمير د اروپا په شمال کې د اسکانديناويا، په ټاپو وزمې او د روسيې د هيواد په لويديځ کې پراته دي.

د بيلگې په توگه د فنلنډ د هيواد برخه خاوره جهيلونو نيولې ده، چې زياتره يې د هيواد په جنوب کې موقعيت لري او له همدې امله يې د فنلنډ هيواد د زرو جهيلونو د هيواد په نوم ياد کړيدی.

د دې لويې وچې څه ناڅه ټول جهيلونه خوږې اوبه لري او د سيندونو سرچينه جوړوي. زياتره لوی او ژور جهيلونه د ډول ډول سمندري ژوو او نباتاتو

| د جهيل نوم          | د جهيل موقعيت                | د جهيل ډول      | گڼه |
|---------------------|------------------------------|-----------------|-----|
| سایما (Saimaa)      | د فنلنډ هیواد په جنوب کې     | یخچالي          | ۱   |
| پایی جان (Paijanna) | د فنلنډ هیواد په جنوب کې     | یخچالي          | ۲   |
| لادوگا (Ladoga)     | د اروپایي روسیې په لوېدیځ کې | یخچالي          | ۳   |
| انگا (Onega)        | د اروپایي روسیې په لوېدیځ کې | یخچالي          | ۴   |
| جینیوا (Geneva)     | د سویس په هیواد کې           | یخچالي کوهستاني | ۵   |
| کونستانس (Konstanz) | د سویس په هیواد کې           | یخچالي کوهستاني | ۶   |
| بالتون (Bolton)     | د هنګري په هیواد کې          | تکنونیکي        | ۷   |

دودې لپاره ښه شرایط برابرې او شاوخوا اوسیدونکي یې د کبانو په نیولو، کوچنیو بیړیو په جوړونې، او د کبانو د جالونو په جوړونې بوخت دي. ځینو جهیلونه د ښکلو منظرو، تفریحي سیمو او د هوټلونو په جوړونې او د توریسم په صنعت کې بنسټیز رول لوبولی دی.

دوهمه گڼه جدول د اروپا نور مهم جهیلونه (اضافي معلومات)

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظیم شي، ټولې ډلې دې لاندې پوښتنې ته د یو بل په مشوره د اروپا د طبیعي نقشې پر بنسټ ځواب برابر کړي او د هرې ډلې استازی دی هغه ټولګیوالو ته وښيي.  
- د اروپا د لویې وچې د لویو جهیلونو موقعیت په نقشه کې معلوم کړئ.

### پوښتنې

- د څلور ورکړشو ځوابونو څخه سم ځواب غوره او په خپلو کتابچو کې یې ولیکئ.
- ۱- هغه هیواد چې هغه ته د زرو جهیلونو د هیواد نوم ورکړ شوی دی:  
الف) سویډن      ب) ناروي      ج) هنګري      د) فنلنډ
- لنډ ځواب ورکړئ
- ۲- جهیل تعریف کړئ؟
- ۳- د معتدله او باراني سیمې د جهیلونو د اوبو خوند څرنگه دی؟ ولې؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د خپلې کورنۍ په مرسته د لاندې پوښتنې ځواب برابر کړئ:  
ایا زموږ په هیواد کې جهیل شته دی؟ اوکه چیرې وي نو نوم یې د اړوندو ولایتونو سره ولیکئ او همدارنگه له هغو څخه د گټې اخیستلو د څرنگوالي په هکله لنډ معلومات ولیکئ.

# د اروپا د سمندرګيو (بحيرو) په هکله څه پوهیږئ؟



د اروپا د سمندرګيو نقشه

پورتني نقشه په څير سره وگورئ ولې د اروپا په لويه وچه کې ډير سمندرګي شته دي؟

د اروپا د لويې وچې ډير لوی سمندرګي د مديترانې سمندرګي دی چې د خپل ځانګړي موقعيت له امله د دريو لويو وچو (اسيا، اروپا او افريقا) ترمنځ پروت دی. ټول کال د بېرې چلولو وړ دی او د سوز کانا له کيندلو سره دې سمندرګي د اتلانتيک سمندر د هند له سمندر سره نښلولی او د نړۍ ډيره برخه سوداګريز مالونه له دې لارې وړل کيږي. د جبل الطارق لږې ژورې اښاء دا سمندرګي د اتلانتيک له سمندر سره نښلولی دی.

د دې سمندرګي غاړې ډيرې وتلې او ننوتلې دي، چې د دې سمندرګي ټول ټاپوګان او ټاپووزمې يې په بيلو بيلو برخو ويشلي دي او هريو د بيل سمندرګي په نوم ياديږي، لکه د ادریاتیک Adriatic، تيرنين Tyrrhenian، اژه Aegean او داسې نور سمندرګي.

د داردانيل Dardanelle منځني شکل اوږده اښاء د مديترانې سمندرګي د مرمر Marmora کوچني سمندرګي، او د باسفورس Bosphorus اښاء د مرمر سمندرګي د تور سمندرګي سره نښلوي چې ځانګړی اقتصادي او ستراتيژيکي ارزښت لري.

د انګلستان او فرانسې د هيوادونو ترمنځ د مانس سمندرګي يا English Channel پروت

دی، چې د لویدیځې او جنوبي اروپا او د افریقا د لویې وچې ترمنځ د وړلو او راوړلو لویه لاره جوړوي. د مانس د سمندرګي په شمال کې د شمال سمندرګي پروت دی، چې د اتلانتیک د سمندر یوه برخه ګڼل کیږي. ژورتیا یې لږه او دکبانو د ښکار، د بیړیو چلولو، د نفتو او طبیعي ګاز د رایستې لپاره یې ښه چاپیریال منځته راوړی دی.

د ناروي سمندرګي هم لږه ژورتیا لري د کبانو د روزنې لپاره یې ښه چاپیریال منځته راوړی دی. د بالتیک سمندرګي د سکاندیناویا د ټاپووزمې په جنوب کې پروت او د بیړیو چلولو وړ دی. د اروپا شمالي بحیرې لکه بارنتس سره له دې چې شمالي کنګل سمندر ته نږدې پرتې دي. د کال په اوږدو کې کنګل وي خود ګلف ستریم د تود بهیر له امله د بیړیو چلولو وړ دی. د ناروي په هیواد کې د تروندهیم Trondheim او برگین Bergen بندرونه او د روسیې Archangelsk ارخانګلسک بندر، چې په دې حوزه کې یوازنی د بیړیو چلولو بندر دی، د یا دولو وړ دی.

### د ټولګي دننه فعالیت

- زده کوونکي دې د بیلابیلو سویو له مخې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د اروپا نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره لاندنۍ یوې پوښتنې ته ځواب برابر کړي.
- ۱- د سویز کانال کومې بحیرې (سمندرګي) سره نښلوي؟
- ۲- د اروپا په شمال کې لوی بندرونه کوم دي؟ هغه په نقشه کې پیدا او خپلو ټولګیوالو ته یې وښیاست؟
- ۳- د باسفورس او دردنیل د اښکاتو موقعیت په نقشه کې وښیاست؟

### پوښتنې

- ۱- د مدیترانې سمندرګي د کومو لویو وچو ترمنځ بیلونکی حد او پوله جوړوي؟
- ۲- د اروپا د لویې وچې په شمال کې کوم سمندرګي پروت دی، نوم یې ولیکئ.
- ۳- کومه اښکته د مدیترانې سمندرګي د اتلانتیک له سمندر سره نښلوي.
- لاندې جمله بشپړه کړئ
- ۴- د سویز د کانال په کیندلو سره د اتلانتیک سمندر د ..... او ..... سمندرګیو له لارې د هند سمندر سره نښلول شوی دی.

### د ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا بې لیکنې (سپینه) نقشه له (۱۰) مخ څخه رسم کړئ او د سمندرګیو نومونه یې په ټاکلو ځایونو کې ولیکئ.

شپږم لوست:

# هـ - د اروپا د لويې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهیږئ؟



د اروپا د خلیجونو نقشه

په سواحلو کې د اوبو زیات ننوتل، چې دريو خواوته یې وچه او یوه خوا یې اوبه وي، په کوم نوم یادېږي؟ له خلیجونو څخه څه اقتصادي گټې اخیستل کېدای شي؟

د اروپا د لويې وچې ځانگړی جغرافيايي موقعیت د شمالي کنگل سمندر، د اټلانتيک سمندر او د مدیترانې سمندرګي ترمنځ د ټاپو وزمې په بڼه او د بالتيک سمندرګي موقعیت د وچې په دننه کې د ډیرو خلیجونو د منځته راتگ سبب شوی دی.

لویو او ژورو خلیجونو د بندرونو جوړونې ته طبیعي بڼه شرایط برابر کړي دي. د دې لپاره چې لویې بیړۍ سواحلو ته نږدی راشي او د سمندري قوي څپو څخه په امان کې اوسي، د بارولو او خالي کولو لپاره پوره وخت ولري، اوبه لنگر اچونې کې اسانتیاوې پېښې شي. هغه ساحلي هیوادونه چې دا ډول شرایط ولري په طبیعي توگه د اضافي لگښتونو پرته د بندرونو جوړونې لپاره ورڅخه گټه اخیستلای شي.

هغه ساحلي هیوادونه چې دا ډول خلیجي بڼه شرایط نه لري، نو د بندر جوړونې لپاره ډیرو لگښتونو ته اړتیا لري.

د اروپا صنعتي هیوادونو د پرمختگ یو علت هم نړیوالو اوبو ته لاره (لاس رسی) او د بیړیو چلولو وړ بې شمیره خلیجونو شته والی دی، چې له هغې لارې کولای شي له سلو څخه د زیاتو ساحلي هیوادونو سره سوداگریزه اړیکې ټینګې کړي.

کوچنیو خلیجیونو هم د ډیرو خوراکی موادو او لږو ژورو او نسبتا ارامو اوبو په درلودلو سره د سمندری ډول ډول ژوو د روزنې لپاره ښه شرایط برابر کړي دي. له همدې کبله د دې خلیجیونو او د کبانو ښکار، او د اوبو لاندې ځمکې یې د کاني

زیرمود پلټلو لپاره په ځانگړي ډول د نفتو او طبیعي گازونو له پلوه ډیر ارزښت لري، خو د لویو بیړیو د چلونې لپاره د گڼې اخیستنې وړ نه دي.

| د بندر موقعیت  | د بندر نوم      | د خلیج نوم       | گڼه |
|--|-----------------|------------------|-----|
| د ادرياتيک د سمندرگي په شمالي غاړه کې                    | تریست           | تریست (Trieste)  | ۱   |
| د ایټالیا د هیواد په جنوب د مدیترانې د سمندرگي په غاړه   | تارنتو          | تارنتو (Taranto) | ۲   |
| د ایټالیا د هیواد په جنوب د مدیترانې سمندرگي             | جینوا           | جینوا (Geneva)   | ۳   |
| د فرانسې د هیواد په جنوب د مدیترانې سمندرگي په غاړه      | تولون           | لیون (Lion)      | ۴   |
| د فرانسې د هیواد په لویدیځ کې د اتلانتیک سمندریه غاړه    | بور دوکس        | بیسکی (Biscay)   | ۵   |
| د لیتوانیا د هیواد په لویدیځ کې د بالتیک سمندرگي په غاړه | ریگا            | ریگا (Riga)      | ۶   |
| د استونیا د هیواد په لویدیځ کې                           | تالین (Tallinn) | فنلند            | ۷   |
| د فنلند هیواد په جنوب کې                                 | تورکون          | بوتوني (Bothoni) | ۸   |

### په ټولگي کې فعالیت

ښوونکی دې د بیلابیلو سویو زده کوونکي په څو ډلو وویشي او هره ډله دې د اروپا د نقشې له مخې له لاندنیو پوښتنو څخه یوې پوښتنې ته ځواب ورکړي او د ډلې استازی دې یې ټولگيوالوته ولولي.

- ۱- د مدیترانې د سمندرگي پر غاړه خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ.
- ۲- د اتلانتیک سمندر ختیځې غاړې خلیجونه په نقشه کې پیدا او موقعیت یې تثبیت کړئ.
- ۳- د بالتیک د سمندرگي پر غاړو خلیجونه په نقشه کې پیدا او د هغو موقعیت تثبیت کړئ.

### پوښتنې

سم ځوابونه د (س) په توري او غلط ځوابونه د (ن) په توري نښه کړئ.

- ۱- بندر د سمندر یا سمندرگي پر غاړې هغه ځای دی چې مسافرتونه، صادرات او واردات ورڅخه ترسره کیږي.

( )

- ۲- خلیج له اوبو څخه ډکې، لویې او ژورې کنډې څخه عبارت دی، چې څلورو خواوته یې وچه وي. ( )

لنډ ځواب ورکړئ

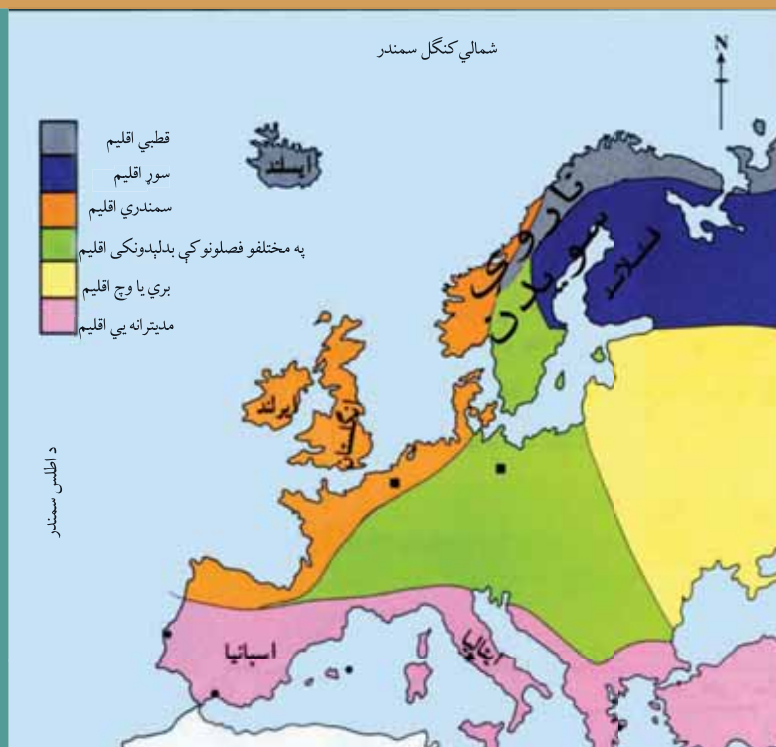
- ۱- د اروپا د لویې وچې د جنوبي لویو خلیجیونو نومونه وویاست؟
- ۲- کوم خلیجونه په طبیعي توگه د بندري تاسیساتو جوړونې ته برابر دي؟ او ولې؟

### له ټولگي څخه بهر فعالیت

د اروپا بې لیکنې نقشه له (۱۰) مخ څخه کاپي یا رسم کړئ او په هغې کې د اروپا د لویو خلیجیونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکئ.



## اووم لوست و- د اروپا لویه وچه څرنگه اقلیم لري؟



د اروپا د اقلیم د ډولونو نقشه

اروپا ولې ډول ډول اقلیم لري؟  
د اروپا کومه برخه وچ او بري اقلیم لري؟ ولې؟

د اروپا د لویې وچې اقلیم په څو علتونو نسبت هغو وچوته، چې په ورته جغرافیایي عرض البلد کې موقعیت لري، معتدل دی. په همدې سبب وچ او تاوده بیابانونه او زیات بارانونه په کې نه لیدل کېږي.

د اروپا لویه وچه په معتدله سیمه کې موقعیت لري اولږه برخه یې په قطبي سیمه کې پرته ده. د دې وچې له دريو خواو یعنې شمال، جنوب او لویدیځې خوا اوبه چاپیره شوي دي څه ناڅه ټوله اروپا د پوره مرطوبې او لنده بل هوا څخه اغیزه منه کېږي.

د اروپا لویې وچې غرونه دومره لوړ نه دي چې د اروپا دنننۍ برخې ته د اطللس سمندر او د مديترانې د سمندرګي د لنده بل د ننوتلو خنډ وگرځي.

څلورم علت یې د گلف سټریم (د سمندري تودو اوبو بهیر) شته والی دی، چې د اروپا د لویدیځو برخو څخه تیرېږي او د اروپا د دې برخې د هیوادونو اقلیم د معتدله کیدو سبب کېږي.

د اروپا د لویې وچې اقلیم په عمومي توګه په څلورو لویو اقلیمي سیمو ویشل کېږي، چې عبارت دي له:

### الف- جنوبي سيمه (مديترانه يي)

په دغه برخه کې د اروپا د جنوب سيمه شامله ده، چې د مديترانې د سمندرگي په غاړو کې موقعيت لري او مديترانه يي آب او هوا لري، مديترانه يي آب او هوا دوه ځانگړتياوې لري:

– ژمی يې معتدل او باراني وي.

– اوړی يې تود او وچ وي.

د دې سيمې رطوبت او لنډه بل د لویدیځې غاړې د هیوادونو په پرتله لږ دی او ډیر اورښت يې د مني او ژمي په موسمونو کې وي.

### ب- د اتلانتیک سمندر گاونډی سيمې:

دې سيمو کې د انگلستان او ايرلنډ هیوادونه شامل دي، چې د اتلانتیک سمندر په سيمه هم شهرت لري. د دې سيمې هوا په ژمي او اوړي کې معتدله او ملایمه ده او څرنګه چې نوموړې سيمه د اتلانتیک سمندر د بادونو په لوري کې پرته ده، نو ډیر لنډه بل لري، او د اروپا ډیره باراني سيمه گڼل کېږي. ځکه نو په ټولو موسمونو او په ځانگړي ډول په ژمي کې ډیر باران اوري. دا سيمه د کال په زیاترو وختونو کې د وریځ او لږو لرونکې وي.

د نباتاتو د ډولونو نقشه



### ج- مرکزي برخه وچه (بري):

په دې برخه کې مرکزي او ختيځه اروپا شامله ده. څرنګه چې په دې سيمه کې د هوا لنډه بل لږدی، نو د اورې او ژمي د تودوخې په درجه کې يې ډير توپير شته. يعنې په اورې کې يې هوا ډيره توده او په ژمي کې ډيره سره ده. دا سيمې د اتلانتيک د سمندر او د مديترانې له سمندرګي څخه د ليريوالي او د لنډه بل د لږوالي له امله قاره يي يا بري (وچه) اب و هوا لري. د اوربنت کچه يې لږه او هغه هم د اورې په فصل کې لږ باران پکې اورې.

### د- شمالي برخه (قطبي):

په دې برخه کې روسيه او د اسکانډيناويا ټاپووزمې زياته برخه شامله ده. آب او هوا يې له قطبي سيمې ته د نږدوالي په سبب ډيره سره او وچه ده. په دې برخه کې واورې له باران څخه زياتې اورې او د زيات سوږوالي له امله سيندونه او سمندرګي د کال په اوږدو کې له ۵ تر ۸ مياشتو کنگل وي. په دې آب او هوا کې کله کله د اروپا شمالي، مرکزي او ختيځې برخې هم په کې شاملېږي.

په عمومي توګه، د اروپا لنډې برخې د لويديځې اروپا هيوادونه دي او زياتره د اطلس سمندر د نمجنو بادونو په لوري کې واقع شوي دي، نو ځکه په هغه سيمه کې ډير باران اورې. د اروپا وچې برخې هم د ختيځې او منځنۍ اروپا هيوادونه دي. لکه: د هنگري د هيواد په څير چې د اطلس سمندر او د هغه د نمجنو بادونو څخه ډير لږې دي، نو له لږ لنډه بل څخه برخمن دی او باران په دې هيوادونو کې له نورو برخو څخه ډير لږ دی، نو په ژمي کې ساړه او په اورې کې تاوده وي.

### بادونه

### منځنۍ او شمالي اروپا:

دا سيمې د لويديځو بادونو په لوري کې، چې د اطلس سمندر لخوا الوزي، واقع شوي دي. او په ژمي کې هم په دې سيمو کې قطبي ساړه بادونه لګيږي.

د مديترانې په حوزه کې د بادونو لوری



### مدیترانه یی اروپا:

دا سیمې د سږو او تودو بادونو په لوري کې واقع شوې دي، چې په اوږي کې تاوده او وچ بادونه د افریقا د لوېې صحرا له لوري را لگيږي، او په ژمي کې ساړه بادونه، چې د الپ د غرونو له خوا را لگيږي، داسیمه اغیزمنوي.

#### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د نقشې له مخې د اروپا اب او هوا توضیح کړي، همدارنگه دې ووايي چې لاندې هر یو له دغو هیوادونو څخه څه ډول اب او هوا لري؟

- فنلنډ ( )
- ایتالیا ( )
- انګلستان ( )
- ایرلنډ ( )
- ایسلنډ ( )

#### پوښتنې

- ۱- مدیترانه یی اب او هوا څه ځانګړتیاوې لري؟
- ۲- د اتلانتیک سمندر ګاونډی سیمې څه ډول اب او هوا لري، شرحه یې کړئ؟
- ۳- د اروپا د شمالي سیمو د اب او هوا په هکله څه پوهیږئ، توضیح یې کړئ؟

#### له ټولګي څخه بهر فعالیت

هغه څه مو چې د تیرو لوستونو څخه زده کړي د قاره یی یا بري هوا د ځانګړتیاوو په هکله یې معلومات ولیکئ، اودلیلونه راوړئ چې ولې منځنۍ او ختیځه اروپا دا ډول اب او هوا لري؟

# ۱-۳، داروپا د سياسي جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟



د اورپا د لويې وچې د هېوادونو سياسي نقشه

اروپا د پخوانۍ نړۍ له دريو لويو وچو څخه ده، چې د شمالي نيمې کرې د شمالي عرض البلد د ۳۵ او ۸۰ درجو او د ختيځ طول البلد د ۶۰ درجو او د لويديځ طول البلد د ۲۵ درجو ترمنځ موقعيت لري. ختيځه ليرې نقطه يې د اورال غرونه د اورال سيند، لويديځه ليرې نقطه يې ايسلېنډ لويديځه برخه، شمالي ليرې نقطه يې د ناروي د هيواد شمالي برخه او جنوبي ليرې نقطه يې د کريت ټاپو دی. اوږدوالی يې له شمال څخه تر جنوب پورې ۶۴۰۰ کيلومتره او سور يې له ختيځه تر لويديځه پورې ۴۸۰۰ کيلومتره دی.

## پولې (سرحدونه):

اروپا له دريو خواووڅخه د نړۍ د لويو اوبو په واسطه را چاپيره شوې او د آسيا د لويې وچې په پرتله کوچنۍ ټاپو وزمه ده، چې د شمال لخوا په شمالي کنگل سمندر، د جنوب لخوا د مديترانې په سمندرگي، تورسمندرگي، کسپين سمندرگي او ختيځ لخوا د آسيا په لويې وچې پورې، چې د اورال سيند او اورال غر دا دواړه وچې سره بيلوي، نښتي ده.

- څرنگه کولای شو د اروپا د لویې وچې سیاسي واحدونه سره وویشو؟
- نقشې ته څیر شی او د اروپا سیاسي واحدونه وښیاست؟

د اروپا د لویې وچې دسیاسي واحدونو شمیر ۴۴ هیوادونو ته رسیږي. له هغو څخه ۹ هیوادونه یې په وچه کې پراته دي او اوبو ته لار نه لري.

لکه د سویس، لوکزامبورک، سلونیا، صربستان، مقدونیه، اتریش، هنگري، سلواک، چک او داس C نور هیوادونه. همدارنگه په C لویه وچه کې د خاورې د پراخوالي له پلوه ۹ کوچني هیوادونه، لکه: لوکزامبورک، مالتا، نختن شین، اندرو، مونتینگر، سلونیا، سان مورینو، موناکو، واتیکان او داسې نور هم شته.

هغه اروپایي هیوادونه چې سمندر ته لار نه لري



### (د مطالعې لپاره اضافي معلومات)

#### د اروپا اتحادیه

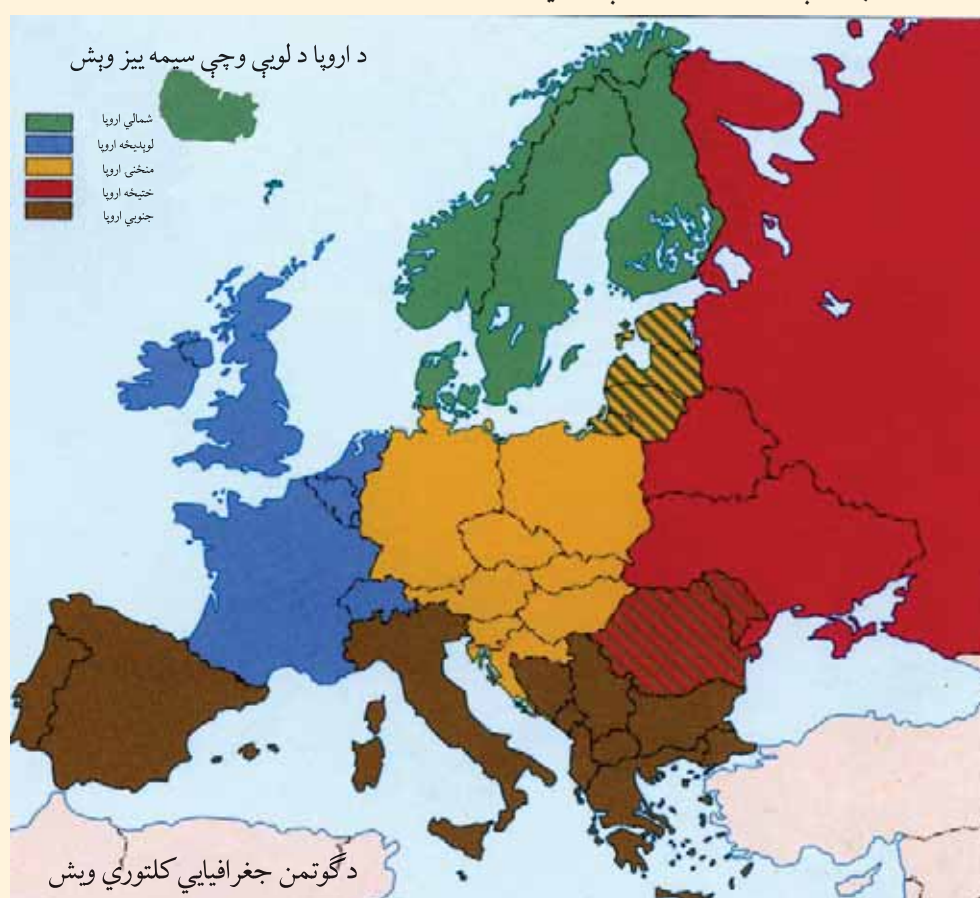
دا اتحادیه په ۱۹۵۷ م کال کې منځته راغله، چې په لومړیو کې یې بلجیم، لویديځ المان، هالنډ، لوکزامبورک، فرانسه او د ایټالې هیوادونه یې غړي وو، خو اوس ۲۷ غړي لري. د دې اتحادیې د منځته راتللو هدف (موخه) عبارت ده له:

- د گډون کوونکو هیوادونو ترمنځ د مالي او اقتصادي مرستو لازیاته پراختیا.
- په دفاعي او بهرنیو چارو کې د گډ سیاست منځته راوړل.
- د گډون کوونکو هیوادونو دننه په عدلي چارو کې مرستې.

په ۱۹۹۹ م کال کې د غړيو هیوادونو ترمنځ په راکړه ورکړه او بانکي معاملو کې اروپايي پولې واحد یورو رواج شوه. د اروپا سیاسي واحدونه کولای شو په لاندې ډول وویشو.

- د شمالي اروپا هیوادونه، لکه: سویډن، ناروي، فنلنډ، ایسلینډ او ډنمارک.
- د جنوبي اروپا هیوادونه، لکه: ایټالیا، یونان، اسپانیه، پرتگال او نور.
- د ختیځې اروپا هیوادونه، لکه: روسیه، سپینه روسیه، اوکراین او نور.
- د لویدیځې اروپا هیوادونه، لکه: المان، فرانسه، انگلستان، هالنډ، بلجیم او نور.
- د منځنۍ اروپا هیوادونه، لکه: اتریش، چک، پولینډ، او نور.

د اروپا لویې وچې په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ گمرکي پولې نشته او سیاسي اړیکې د یوه تړون له لارې، چې د اروپا اتحادیه یې بولي، سرته رسیری.



## د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د لوست په مهمو ټکو بحث وکړي او د بحث پایلې دې ټولګي والوته وړاندې کړي.

### پوښتنې

د لوست د متن څخه په ګټې اخیستنې سره لاندې پوښتنې بشپړې کړئ:

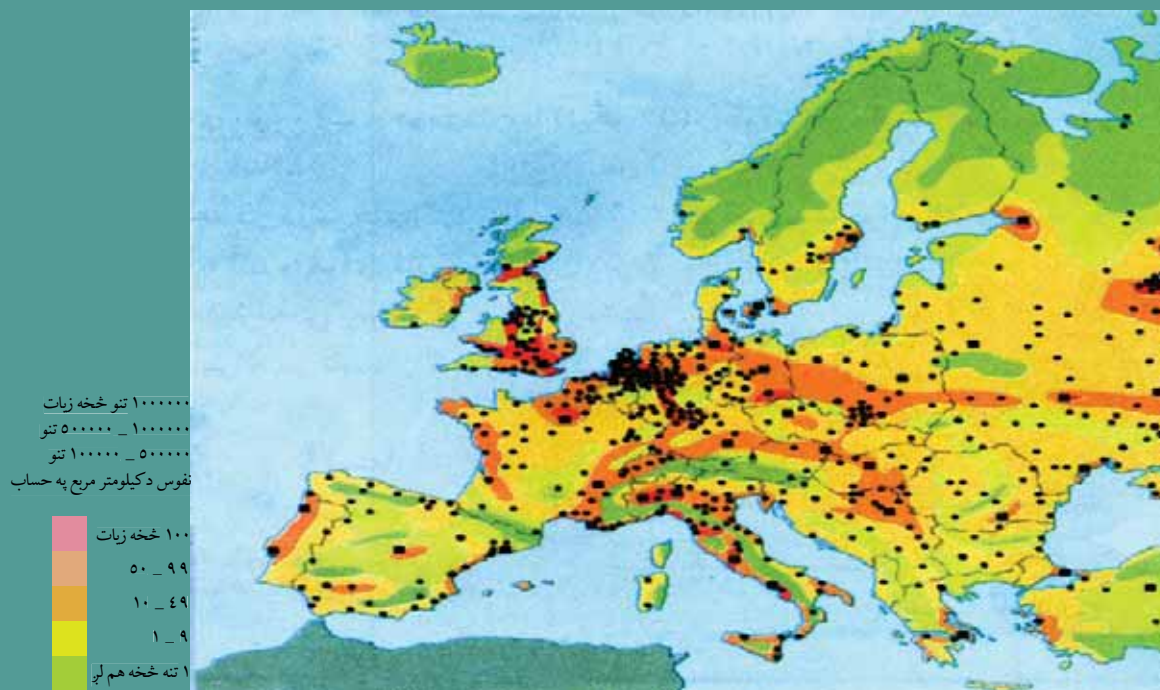
- ۱- اروپا د ..... له ..... لویو وچو څخه ده؟
- ۲- اروپا د شمالي عرض البلد د ..... او د ..... درجو ترمنځ پرته ده؟
- ۳- د اروپا ختیځه لیرې نقطه ..... لویديځه لیرې نقطه یې ..... شمالي لیرې نقطه یې ..... او جنوبي لیرې نقطه یې ..... ده.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا سیاسي نقشه رسمه کړئ او په هغې کې د هیوادونو او د هغو د پلازمینو نومونه ولیکئ.



# ۱-۴، د اروپا د بشري جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟



په اروپا کې د نفوسو د ویش نقشه



په اروپا کې د لږ نفوس سيمې انځور

د اروپا په لويه وچه کې د طبيعي ښو شرايطو، يعنې پراخو څړ ځايونو، د اوبو ډکو سيندونو، معتدل اقليم او پوره اورښت د شتوالي له امله د صنعت او پوهې پراختيا، د اقتصادي فعاليتونو او کارونو امکانات ښه برابر شوي دي، نو په همدې دليل د اروپا په زياتو برخو کې زيات وگړي ميشته شوي دي خوياهم د اميسته کيدل د اروپا د لويې وچې په ټولو برخو کې يو ډول نه دي. د اروپا په شمالي سيمو لکه روسيه کې د هوا د زيات سوړوالي له امله لږ وگړي ژوند کوي. په داسې حال کې چې د مديترانې د سمندرگي او همدارنگه منځنۍ او لويدیځه اروپا کې ډير خلک ژوند کوي.

د اروپا زياتره خلک په کومو سيمو کې ميشته شوي



په اروپا کې د لندن د نفوسو ډک ښار

دي؟ او ولې؟

- ۱- د اروپا له وگړو ډکې برخې د مهمو سیندونو پرغاړو، د صنعتي مرکزونو په شاوخوا او کرنیزو ښو ځمکو کې لیدل کېږي.
- ۲- سره له دې چې د اروپا لویه وچه د نړۍ د ډیرو نفوسو لرونکو لویو وچو څخه ده، خو د نفوسو وده یې لږه ده، ځکه چې ډیرې کورنۍ، په ځانگړي ډول په صنعتي هیوادونو کې د زیاتو اولادونو د درلودلو سره مینه نه لري، نو ځکه په اروپایي ځینو هیوادونو، لکه: المان او ایټالیا کې د نفوسو وده په ډیرې چټکۍ سره مخ په کمیدو ده.

نهم لوست:

## د خلكو ډلې

د اروپا د خلكو ډيره ستره ډله روسان دي، چې د اروپا د خلكو لويه ټولنه جوړه وي. له روسانو څخه وروسته په اروپا كې د خلكو بله لويه او مهمه ډله جرمنان دي، چې زياتره په منځنۍ اروپا (المان، اتریش او سويس) كې استوگنه لري او وروسته بيا په ترتيب سره لاتين، فرانسوي او انگلوساكسون ډلې دي چې هره يوه يې د اروپا د خلكو زياته برخه جوړوي.

روسی څېره



جرمنی خبره



### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي تر لارښوونې لاندې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د نفوسو د ویش او د خلکو د ډلو په هکله بحث او خبرې وکړي او پایله دې د ډلې استازی ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

### پوښتنې

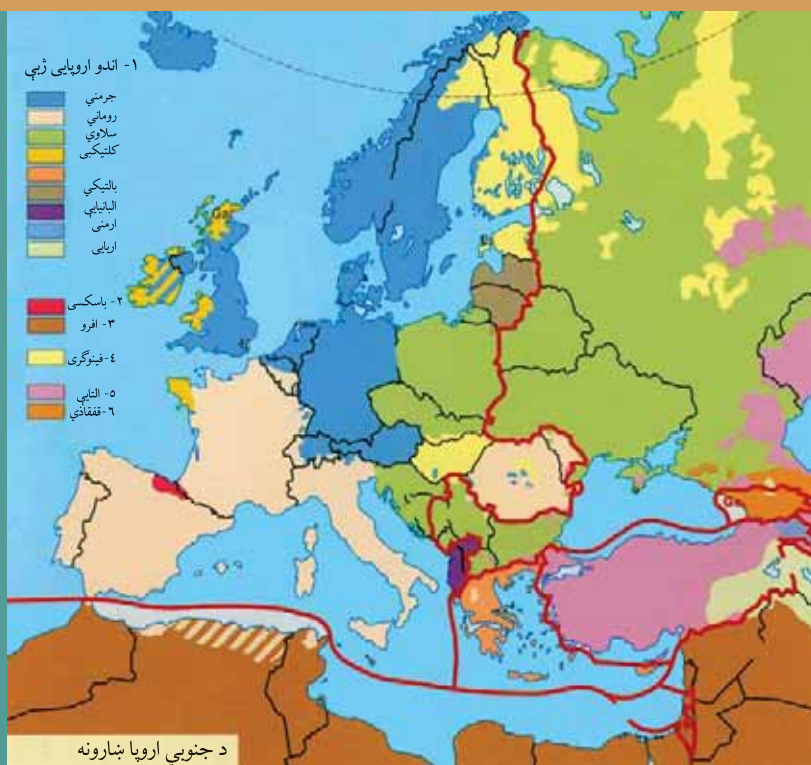
- د سم ځواب په مخ کې د (س) توری او د ناسم ځواب په مخ کې د (ن) توری ولیکئ.
- ۱- د اروپا د وګړو زیاته برخه د سیندونو په غاړو، صنعتي مرکزونو او کرنیزو برخو کې استوګنه کوي. ( )
  - ۲- د اروپا په ټولو برخو کې د خلکو استوګنه، د طبیعي ښو شرایطو، له اوبو څخه د ډکو سیندونو، معتدل اقلیم د صنعت او علم د پراختیا له امله یو شانته ده. ( )
  - ۳- د اروپا د لویې وچې د خلکو مهمه او لویه ډله روسان دي. ( )

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا د لویې وچې د لیکنې پرته نقشه رسم کړئ او په هغې کې د وګړو ویش او ګڼوالی په ځانګړي رنگ سره وښایست.

## لسم لوست

# د اروپا د لویې وچې د ژبې او نژاد په هکله څه پوهیږئ؟



ايا پوهیږئ چې د اروپا خلک له کوم نژاد څخه دي؟

د اروپا د لویې وچې دوگړو ډیره برخه سپین پوټکي جوړوي. سپین نژاد په دې لاندې دریلو یو ډلو ویشل کیږي:

### ۱- جنوبي قومونه:

جنوبي قومونه له یوناني یا لاتیني څخه عبارت دي، چې د څیرې رنگ یې غنم رنگه دی. دا قومونه د ایټالیا په جنوب لویدیځ کې د بالکان په ټاپو وزمې، هسپانیې، پرتگال او بلجیم په هیوادونو کې استوگن دي.

### ۲- جرمني قومونه:

دا قومونه زیاتره په منځنۍ او شمال لویدیځه اروپا کې استوگن دي او په انگلستان کې انګلوساکسون په بلجیم کې فلامند اوسېږي، هالنډیان، المانین، سویډنیان، نارویژیان، ډنمارکیان او د سویسیانو یوه برخه هم له دې جملې څخه ګڼل کیږي.

### ۳- ختیځ قومونه یا سلاویان:

دا قومونه زیاتره سپین رنگ او طلايي وښتان لري او زیاتره په ختیځه اروپا کې استوگنه کوي چې د پولینډیانو، چکیانو، سلواکیانو، صربیانو او کرواتیانو (پخوانۍ یوګوسلاویا) څخه عبارت دي، چې زیاتره یې

د ختیځې اروپا اوسیدونکي دي. دا خلک د هنګري خاورې له شمال څخه جنوب ته تیر شوي او منځنۍ اروپا ته یې لاره موندلې ده. له پورتنیو درې ګونو قومونو سر بیره چې ورځنې یادونه وشوه کوچني پخواني قومونه هم شته، چې له هغو څخه ایبریان د اروپا په غرنیو سیمو، سلتيان په ایرلینډ، سکاتلنډ او په بریتانیا کې او د یهودیانو ډلې په روسیې او پولینډ کې دي.

## ژبې

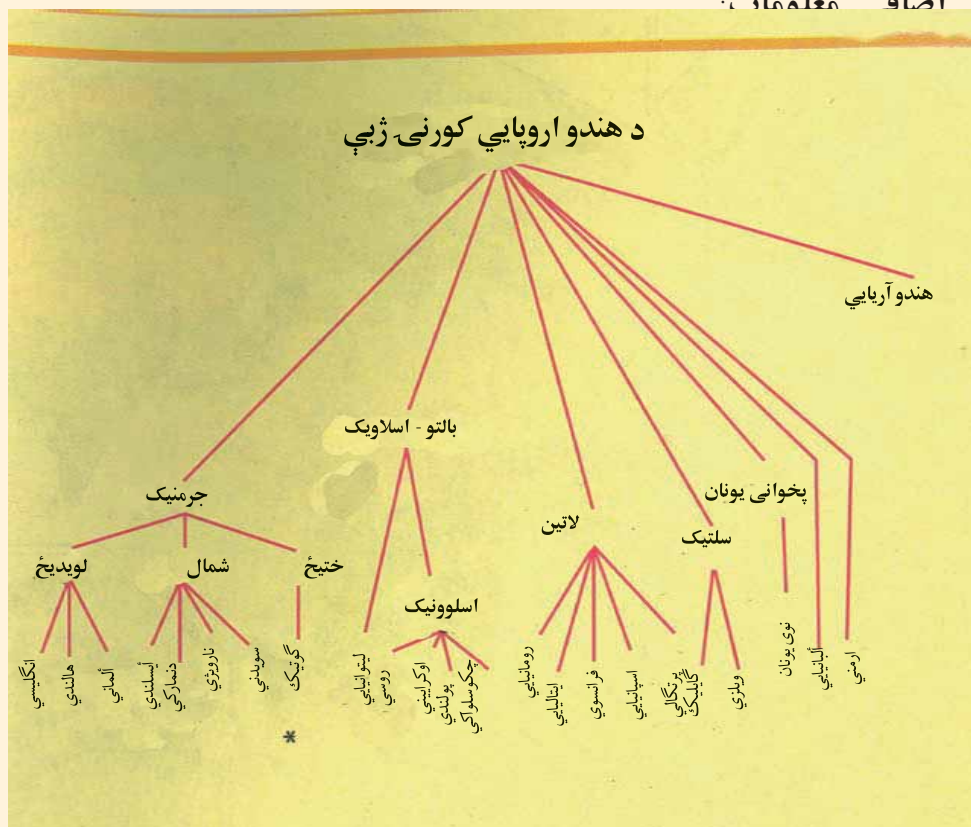
د اروپا د خلکو د ژبو اصلي بناخ کومه ژبه تشکیلوي؟  
په اروپا کې په بیلابیلو ژبو خبرې کیږي او د دې ژبو ډولونه دومره زیات دي، چې د یو ځانګړي نژاد یا ډلې د خلکو هره برخه هم په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي. د اروپا د خلکو ژبې د ژبنۍ رېښې له پلوه په عمومي توګه په درې برخو ویشل کیږي: ځینې ژبې یې لکه ایټالیایي او اسپانوي لاینه رېښه لري، ځینې لکه: الماني او انګلیسي جرمني رېښه او ځینې نورې لکه روسي او پولنډي سلاوي رېښه لري.

د اروپایي ټولنې زیات وګړي، چې په یوه ځانګړې ژبه خبرې کوي هغه روسان دي. البته ځینې مذهبي



لږه کي او اقلیتونه لکه مسلمانان او یهودیان او ځینې نژادي لږه کي هم د هغو هیوادونو، چې په کې اوسیري په مروجو او دودیزو ژبو خبرې کوي.

اضاف معلومات





### د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هر ه ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې وکړي.  
۱- نژاد به اروپاکې ۲- ژبې په اروپاکې



#### پوښتنې

سم ځواب غوره کړئ.

۱- اروپایان له کوم نژاد څخه دي؟

الف، تورپوستکي ب، ژېړ پوستکي ج، سپین پوستکي د، سره پوستکي

۲- د جنوبي اروپا د خلکو نژادي ځانگړتیاوې کومې دي؟

الف: سپین رنگي ب: طلايي وښتان ج: غنم رنگه د: گرگوتي وښتان

لنډ ځواب ورکړئ:

۱- سلاویان زیاتره په کومو اروپایي هیوادونو کې استوگنه کوي.

۲- د اروپایي خلکو د ژبو د مهمو رېښو نوم واخلي.؟



### له ټولگي څخه بهر فعاليت

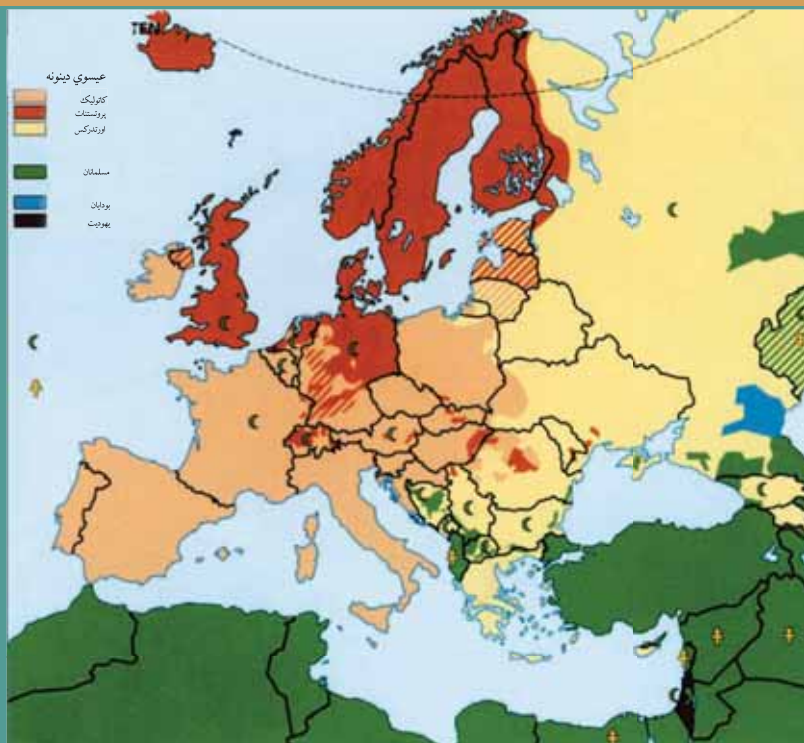
په لاندې جدول کې د هیوادونو نومونه دورکړشوي متن څخه په گټې اخیستنې او اړوندو استوگنو قومونو ته په

د اروپایي خلکو د ژبو د مهمو رېښو نوم واخلي.؟

| جنوبي قومونه | جرمني قومونه | ختیځ قومونه |
|--------------|--------------|-------------|
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |
|              |              |             |



## د اروپا د دین او مذهب په هکله څه پوهیږئ؟



په اروپا کې د بېلابېلو دینونو نقشه

د اروپا زیاتره خلک (د اروپایي ترکیبې، د روسیې د یو شمیر وګړو او د بالکان د ټاپووزمې د هیوادونو په ځانګړي ډول له پخوانۍ یوګوسلاوی څخه پرته) د عیسوي دین پیروان دي. چې حضرت عیسی (ع) خپل پیغمبر ګڼي، د دوی په ګمان عیسوي دین په دريو لویو نورو مذهبونو ویشل شوې دی، چې هغه دادي:

### ۱- کاتولیک (Catholic)

د عیسویت د دین د پیروانو زیاته برخه کاتولیکان جوړوي. د دې مذهب لارښود او مشر یې لوی پاپ دی. دا مذهب په لومړۍ درجه زیاتره د اروپا په لویديځ او جنوب یعنی د بلجیم، فرانسې، په لاتینو قومونو کې اسپانیا، پرتګال او په ځانګړي ډول ایټالیا کې او همدارنګه په دوهمه درجه د اتریش، لهستان (پولینډ) مجارستان، چک او سلواک د خلکو په منځ کې رواج لري. د نړۍ د کاتولیکانو د لارښود هستوګنځی د ایټالیا د هیواد په پلازمینه دروم په ښار کې دی، چې واتیکان نومېږي.

### ۲- پروتستانټ (Protestant):

د پروتستانټ مذهب د کاتولیک له مذهب څخه وروسته ډیر زیات اهمیت لري. پروتستانټ د حضرت عیسی (ع) څخه د زده کړو د پیروۍ له پلوه د دوی په نظر د کاتولیکانو سره اختلاف لري. هغوی د مارتین لوتر په نامه د یوه الماني پخواني روحاني مشر د لارښوونو پیروي کوي. په اروپا کې د جرمني قومونو د پروتستانټ د مذهب زیات شمیر پیروان جوړوي. دا مذهب په سویډن، ناروی،

د بالکان په ناپو وزمه کې یو جوړښت



په وائیکان کې د سن پتر شاهي ماڼۍ یا کلیسا



دنمارک، انگلستان، هالنډ، المان او اتریش هیوادونو او د سویس د هیواد په یوه برخه کې ډیر رواج لري.

### ۳- د ارتودوکس مذهب (Orthodox):

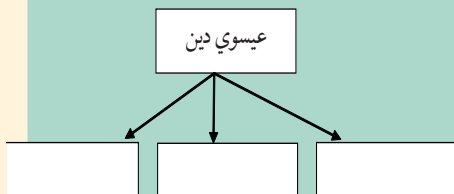
د اروپا د لویې وچې دریم مهم مذهب دی چې زیاتره په ختیځې او جنوب ختیځې اروپا کې رواج لري د روسیې، رومانیې، یونان او بلغاریې د هیوادونو او په عمومي توګه د سلاو د نژاد زیاتره وګړي د هغه پیروان دي. (د یادونې وړ ده چې خدای (ج) ته یوازینی بشپړ دین د اسلام دین دی او بس). پر عیسوي دین سربیره مسلمانان هم په ټوله اروپا کې تیت او خپاره شوي دي چې ډیر شمیر یې د بالکان په ټاپو وزمې البانیې، بوسنی او هرزګونې، بلغاریې او اروپایي ترکیې کې استوګنه لري. په دې هیوادونو کې لرغوني او له برم څخه ډک جوړښتونه شته دي. همدارنګه د اروپا په بیلابیلو هیوادونو، په ځانګړي ډول روسیې او پولینډ کې یو شمیر یهودیان هم ژوند کوي.

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي په لارښوونه په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د اروپا د دینونو په نقشه کې د بیلابیلو دینونو او مذهبونو ساحې معلومې او په نښه کړي.

### پوښتي

- ۱- د عیسوي دین څانګې ولیکئ.
- ۲- د کاتولیک مذهب زیاتره د اروپا په کومو برخو کې رواج لري؟
- ۳- پروتستانت د کوم سړي پیروان دي او هغه د کوم ځای و؟
- ۴- د اروپا د کومې برخې خلک د ارتودوکس پر مذهب عقیده لري؟
- ۵- مسلمانان زیاتره د اروپا په کومو برخو کې استوګنه لري؟

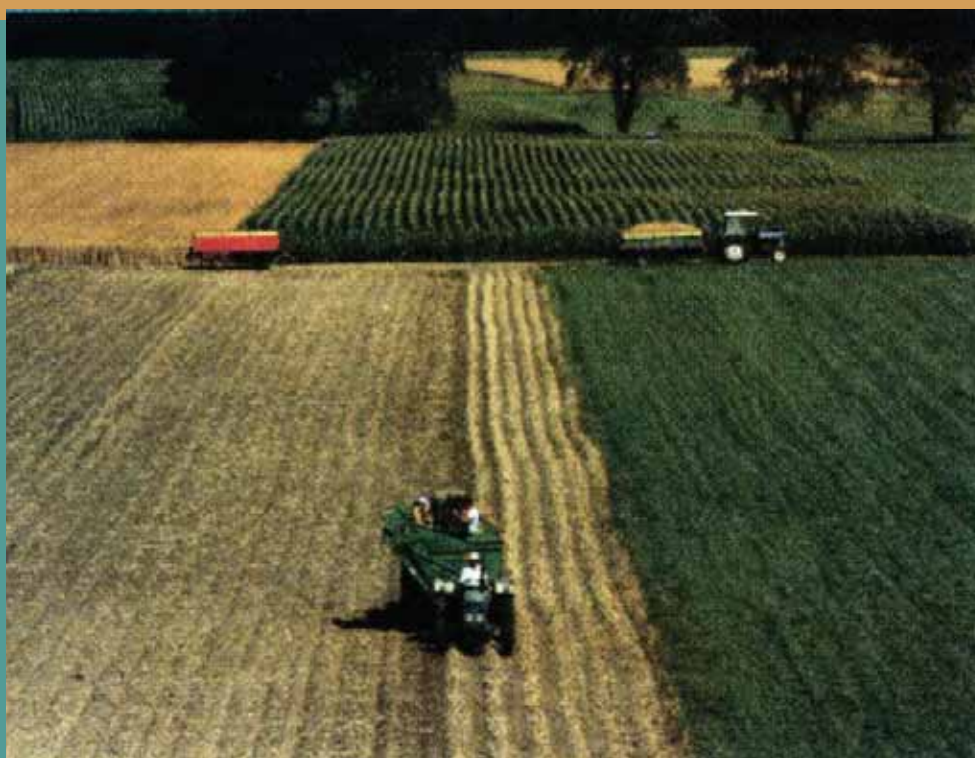


### له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د اروپا له لیکنې پرته نقشه کاپي او یا انځور کړي، د مذهبونو مروجو ځایونه دې په نښه کړي او د جغرافیې په راتلونکي لوست کې دې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

دولسم لوست

## ۱-۵، د اروپا د اقتصادي جغرافيه په هکله څه پوهيږئ؟



په اروپا کې پرمختللی کرنه

ولې د اروپا اقتصاد پرمختللی دی؟

اروپا د صنعتي لويو سيمو څخه يوه ده او ډير پرمختللی اقتصاد لري. دا لويه وچه د ځمکې لاندې زيرمې، لکه د ډبرو سکارو او نفت (د شمال په سمندرگي) کې لري. خو دا زيرمې نشي کولای د دې لويې وچې د لويو صنايعو اړتياوې پوره کړي، نو ځکه د خپلو صنايعو د کار د دوام لپاره د نړۍ د نورو هيوادونو کاني لومړنيو موادو ته اړتيا لري او د دې توکو واردوونکې ده. نن ورځ اروپا له نوې پوهنې او تخنيک څخه په گټې اخستنې سره توانيدلې ده چې لويه صنعتي سيمه و اوسي. د المان، انگلستان او فرانسې د هيوادونو صنعتي توکي ټولې نړۍ ته صادرېږي.

### کرنه او مالداري:

د اروپا لويې وچې د معتدله آب او هوا او پوره اورښت د لرلو له امله د کرنې او مالدارۍ د ودې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړي دي. کرنه څه ناڅه په ټوله اروپا کې رواج لري او د عصري ماشين الاتو او علمي لاروچارو په کارولو سره ترسره کېږي. سره له دې هم د دې لويې وچې هيوادونه خپل د اړتيا وړ خوراکي توکو  $\frac{1}{5}$  برخه برابروي، خو د هالنډ هيواد د خپلو کورنيو اړتياوو له پوره کولو سره سره يوه اندازه خواړه  $\frac{5}{5}$  بهرته هم استوي. په دې هيواد کې کرنه او مالداري په علمي طريقه ترسره

کیري، د لبنیاتو او دغوبنو د محصولاتو تولید په کې هم زیات دی او د دې محصولاتو زیاته برخه بهرته لیري.

په اروپا کې د کرنې او مالدارۍ فعالیتونه



(ب)



(الف)

په اروپا کې غوره کرنیزې برخې دا دي:

۱- د مدیترانې د سمندرګې شاوخوا سیمې

۲- د لویدیځې اروپا برخې

۳- د ختیځې اروپا برخې

د اروپا په جنوب کې مدیترانه یي اقلیم د دې سبب شوی چې په دې سیمه کې غلو او دانو، لکه غنمو، جوارو، اوریشو، وریجو او صنعتي نباتاتو، همدارنګه میوو، لکه بادامو، لیمو، زیتونو او انارو کرلو ته زمینه برابره شي او په څر ځایونو کې یې د حیواناتو لکه وزو او پسونو روزنه ترسره کیږي.



(ج)

لویدیځه اروپا طبیعي حاصل خیزه ځمکې لري، چې د کرنې

ترڅنګ په کې د حیواناتو روزنې هم ښه پرمختیا کړېده. غوره کرنیزه محصولات یې، غنم، اوریشې، جوار، چغندر او کچالو دي. د بلجیم، هالنډ، جرمني او ډنمارک هیوادونو حیواني فارمونه زیاته اندازه لبنیات، لکه شیدې، کوچ او پنیر تولیدوي او له غوره صادراتي توکو څخه یې شمیرل کیږي. ختیځه اروپا هم طبیعي حاصل خیزې ځمکې لري، او ډیر غوره محصولات یې غنم، اوریشې، جوار او کتان دي. د دې ځمکو زیاته برخه په روسیه کې پرته ده او د غرونو لمنو د حیواناتو د روزنې لپاره ښې لارې چارې برابرې کړي دي.

## دولسم لوست

اوبه هم د اروپايانو لپاره د خوراکي توکو د توليد يوه سرچينه شميرل کيږي، او د کبانو د بنکار صنعت پکې بڼه پرمختگ کړی دی. د کبانو نيول د اروپايانو مهمه بوختيا ده. ناروي او ايسلینډ هغه هیوادونه دي چې د هغو اقتصاد د کبانو پر صنعت ولاړ دی، اوبه دې برخه کې په نړۍ کې لومړی مقام لري.





په اروپا کې د کب نیونې شغل

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وویشل شي، د لاندې موضوعاتو په هکله دې بحث وکړي او پایلې دې یې ټولګیوالوته وړاندې کړي:

- ۱- د مدیترانې د شاوخوا کرنیزې برخې
- ۲- د لویدیځې اروپا کرنیزې برخې
- ۳- د اروپا ختیځې کرنیزې برخې

### پوښتنې

- ۱- د دريو اروپايي هیوادونو نومونه واخلي چې د صنعتي توکو صادروونکي دي.
- ۲- د اروپا کرڼه ولې پرمختللي ده؟
- ۳- د اروپا د کرنیزو برخو نومونه واخلي؟
- ۴- کوم اروپايي هیوادونه په نړۍ کې د کب نیولو په صنعت کې لومړی مقام لري؟
- ۵- اروپایان د خپلو صنایعو د دوام لپاره کومو منابعو ته اړتیا لري.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د یوه اروپايي صنعتي هیواد په هکله، چې پرمختللی اقتصاد لري یو مطلب برابر او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې دې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

دیارلسم لوست

## د اروپا د کانونو او صنایعو په هکله څه پوهیږئ؟



په شمال سمندرګي کې د نفتو رایستني عملیه

ولې اروپا د صنعتي اومو توکو واردوونکې ده؟

### الف - کانونه:

د اروپا د ځمکې لاندې زیرمې دومره شتمنې نه دي، او دا حالت د اروپایي هیوادونو له خوا د دریمې نړۍ د هیوادونو د استعمار او بنکیلاکک یو عامل و. اروپایي هیوادونو پخوا د خپلو اړتیاوو د لرې کولو لپاره د نورو لویو وچو مستعمره کولو ته مخه کوله، او همدارنگه د اروپا د لویې وچې پرمختیا د نورو هیوادونو، له هغې ډلې د آسیایي او افریقایي هیوادونو د زیرمو د لوټولو څخه پرته ناشونې وه. نفت د اروپا په ځینو برخو کې شته دي، خو د شمال سمندرګي د نفتي زیرمو د کشف څخه دمخه یې اندازه ډیره لږه وه، چې د صنایعو په پراختیا او په ځانګړي ډول د نقلیه وسیلو څخه په ډیرې ګټې اخیستنې سره نشي کولای د دې هیوادونو اړتیاوې پوره کړي. د لویدیځې اروپا د هیوادونو ډیره پاملرنه د شمال سمندرګي د نفت او ګاز زیرمونه ده. چې اوس د انگلستان او د سیمې د ځینو نورو هیوادونو اړتیاوې تر یوه حده پوره کوي. اروپا د اوسپنې او ډبرو سکرو د کانونو له پلوه شتمنه ده او د انگلستان، روسیې، فرانسې، بلجیم، المان او پولینډ هیوادونه د نوموړو کانونو غوره تولیدوونکي دي. اوسپنه د سویلې له شمالي برخې څخه د بیړیو په وسیله د اروپا صنعتي سیموته وړل کېږي.



د ایتالیا د پولادو صنایع

هالنډ کې د چيني لوښو جوړولو او په ایرلینډ کې د کتاني ټوکرانو د اوبدلو یادونه وکړو.

### ب- صنایع:

د اروپا د صنایعو په هکله څه پوهیږئ؟

#### ۱- لاسي صنایع

له صنعتي انقلاب څخه د مخه د اروپا صنایع لاسي او کارگاهی وي چې کولای شو په ایتالې کې د ښیښي جوړولو، په اسپانې کې د چاقوگانو او تورو جوړولو، په سویس کې د ساعت جوړولو، په

#### ۲- ماشیني صنایع

اروپا د ډبرو سکرو د زیرمو او د ښه حمل او نقل په درلودلو سره په نړۍ کې لویه صنعتي سیمه ده. د اروپا درنې صنایع او لوېې صنعتي کارخانې د کانونو ترڅنګ جوړې شوي دي. همدارنګه د اروپا صنعتي لوي ښارونه او بندرونه هم د سمندرونو او سیندونو په غاړو منځته راغلي دي، ځکه د بندرونو له ليارې د اومو موادو او توليدي توکو وړل او راوړل ډیر ارزانه سرته رسيږي. د اروپا له مهمو بندرونو څخه یو هم د امستردام د بیړیو چلولو د کانال په غاړه د شمال سمندرګي په ساحل کې د روتردام په نوم بندر دی. او د اروپا بل صنعتي لوي بندر د ایتالیا په هیواد کې د جینوا بندر دی.

د اروپا مهم صنایع د فلزاتو ویلې کول، الکترونیکي سامان آلات د ماشیني وسایلو تولید، بیړۍ جوړول، موټر جوړول او داسې نورې دي.

د سوېدن د کاغذ جوړونې صنعت



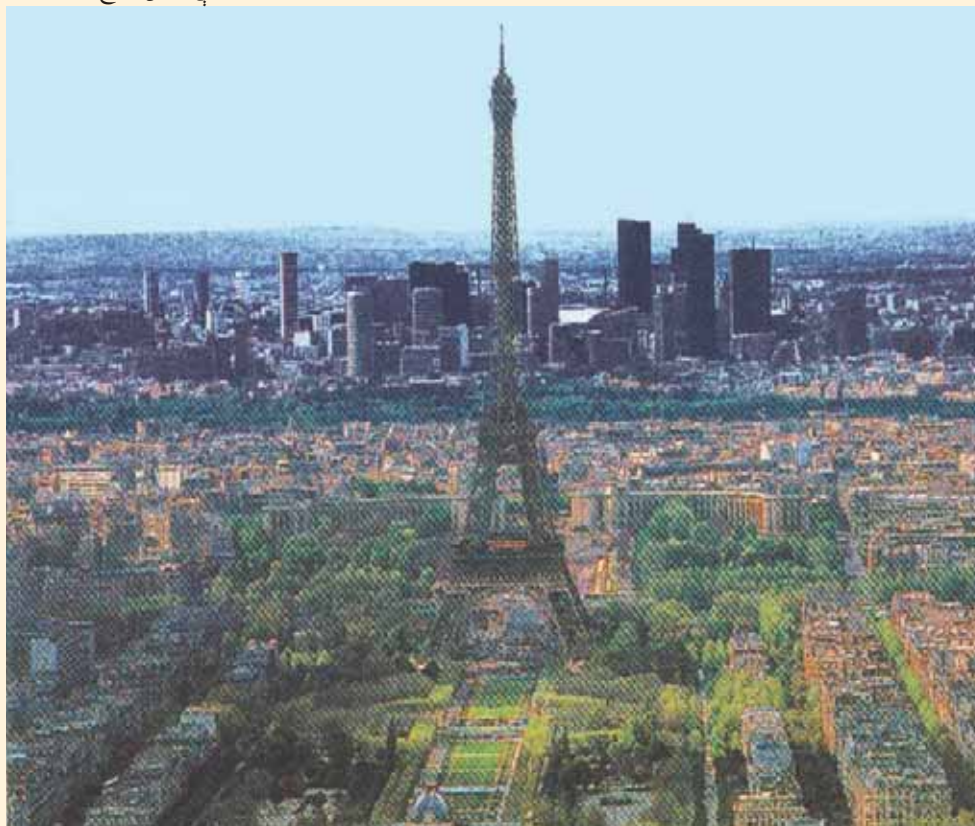
### ج- توریزم:

د اروپا په اقتصاد کې د توریزم صنعت هم د ارزښت وړدی. په اروپا کې توریزم د ډیرو تاریخي او کلتوري مرکزونو، لکه موزیمونو، کلیساوو، پوهنتونونو او د اروپایي هیوادونو د طبیعي ښو سیمو د شته والي له امله له یوه هیواد څخه بل هیواد ته د سفرونو آسانتیاوو په اروپا کې سیاحت او ګرځندوی ته وده ورکړېده.



د اروپا جنوبي غاړې د مديترانې د سمندرگي ترڅنگ چې د لمريزې اروپا په نوم شهرت لري. د اروپا د نورو سيمو وگړي ځان ته رابولي. د الپ غرونه د غروختونکو او د ژمنيو لوبو لپاره له ليرې او نږدې هيوادونو څخه زيات مينه وال لري. د اوبو سپورتونه، په ځينو اروپايي هيوادونوکې د جشنونو مراسم، قصرونه، تاريخي او د معمارۍ هنري آثار د اروپا د توريزم نورې ساحې شميرل کيږي. د يادوني وړ ده چې د اروپا زياتره وگړي، په ځانگړي ډول پرمختللي هيوادونه د سوداگرۍ، بانکدارۍ او داسې نورو کارونو په خدمتونو بوخت دي، او د هغو فيصدي د کرنې او صنايعو په برخه کې لږه ده، چې داپه خپله په اروپا کې د اقتصاد د زيات پرمختگ څرگندوی ده.

د فرانسې د ایفل د برج تصویر



### د اروپا توريستي ځايونه

ب: د الپ په غرو کې سپورتې لوبې



الف: د تايلمز د سيند په غاړه د بيگ بن د ساعت برج



### د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وویشل شي او هره ډله دې په لاندې مطلبونو بحث او خبرې اترې وکړي، او د بحث پایله دې ټولگيوالوته وويي.

الف: د اروپا کانونه

ب: د اروپا صنايع

ج: د اروپا توريزم

### پوښتنې

۱- د اروپا د سپکو يا لاسي صنايعو توليدات کوم دي؟ نومونه يې ووياست؟

۲- د اروپا صنعتي مرکزونه زياتره چيرې جوړ شوي دي؟ او ولې؟

۳- د اروپا درنې صنايع کومې دي؟ لیست يې کړئ.

### له ټولگي څخه بهر فعاليت

د اروپا له بې ليکنې نقشه رسم يا کاپي کړئ او د اروپا د مهمو صنعتي هيوادونو نومونه په ټاکلو ځايونو کې وليکئ، او د جغرافيه په راتلونکي لوست کې يې ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

خوړلسم لوست

# ۱-۲، د اروپا د لويې وچې د ترانسپورت په هکله څه پوهېږئ؟



د اروپا د چټکو کرښو شبکه

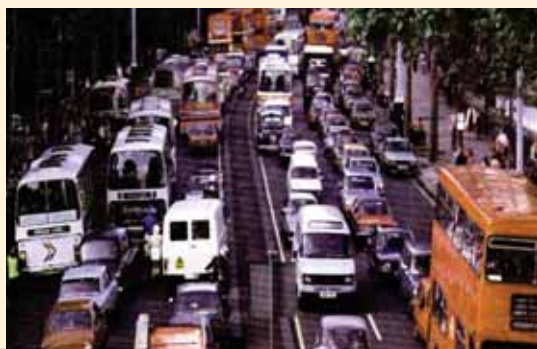
پخوا خلکو د مسافرنو او مالونو د وړلو او راوړلو لپاره د ترانسپورت له کوم ډول څخه گټه اخیستله؟

## ترانسپورت Transports:

له یوځای څخه بل ځای ته د سوداګرۍ د مالونو او انسانانو له وړلو او راوړلو څخه عبارت دی، چې دا عمل د ریل، موټر، بیړۍ، الوتکې او پایپ لین په وسیله ترسره کیږي. وړل او راوړل (حمل و نقل) په بیلابیلو لارو چارو سرته رسیږي چې په لنډ ډول یې مطالعه کوو.

## الف- سړک یا لویه لار:

په اروپا کې د ښو سړکونو او لویولارو جوړول په لومړي پړاو کې د نظامي او سوداګریزو اړتیاوو د پوره کولو لپاره منځته راغلل. د روم امپراتوري خپلو لښکرو د چټک حرکت او لیردوني لپاره د سړکونو لومړني جوړوونکي وه. ناپلیون او هیتلر هم د همدغې موخې لپاره سړکونه



جوړ کړل. په ورسټيو کلونو کې د زياتو موټرونو توليد هم د سرکونو د جوړونې سبب شو. اوس کولای شو د هالنډ په شمال کې له امستردام څخه تر جنوب د ايټالېې پورې د لويو نښلونکو سرکونو له ليارې لاړشو. له غرنیو سيمو څخه د تيريدو لپاره ټولنه جوړ شوي دي، چې ډير مهم ټونل يې د مونټ بلان (Month Blaine Tunes) په نوم دی، چې ۱۲ کيلومتره اوږد والی لري او فرانسې او ايټالیه سره نښلوي. د دوهمې نړيوالې جگړې څخه وروسته د گرنډيو موټرو شمير مخ په زياتيدو دی لکه، د بيلگې په توگه په سوېډن کې د هرو څلورو تنو لپاره يو موټر شته دی، خو د ختيځې اروپا په هيوادونو کې د گرنډيو موټرو شمير ډير لږ دی. د ډنمارک او هالنډ په هيوادونو کې د بايسکلونو لپاره هم ځانگړې لارې جوړې شوې دي.

### ب- د اوسپني لارې:

د اوسپنو د لارو (د ريل کرښې) جوړونه له اروپا څخه پيل شوې ده. په ۱۸۰۴ م کال کې لومړنی د پراس لکوموتيف د انگلستان په ويلز کې د موټرونو او مسافرينو د وړلو لپاره پکار واچول شو. لومړنی د اوسپنو لاره په ۱۸۲۵ م کال کې د ستوکتن (Stockton) او درلينگتون (Darlington) د ښارونو ترمنځ د عمومي وړلو او راوړلو لپاره جوړه شوه او بيا ورو ورو د اوسپنې کرښې په اروپا کې پراختيا وموندله. اوس دا لويه وچه له نړۍ د گڼه گونې څخه ډکې لارې لري. د اروپا د چټکو ريلونو کرښې د ډيرو چټکو او هوسا ريلونو څخه گټه اخلي. دا کرښې د اروپا لوی ښارونه سره نښلوي. نن ورځ د اوسپنو لارو د اروپا په دننه کې د مسافرينو او مالونو په وړلو او راوړلو کې مهم رول لوبوي.

### د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو کې تنظيم شي، او هره ډله دې د لويې لارې يا سرک او د ريل کرښو په هکله له يوبل سره سلا مشوره وکړي او پايلې دې د ډلې د استازي په وسيله خپلو ټولگيو الوته وړاندې کړي.

#### پوښتنې

- ۱- ترانسپورت تعريف کړئ؟
- ۲- ولی روميانو د سرکونو پراختيا ته ځانگړې پاملرنه درلوده؟
- ۳- لومړی ځل ريل چيرې او د کومې موخې لپاره په کار واچول شو؟
- ۴- د اوسپنو لومړنۍ کرښې د اروپا کوم ښارونه سره نښلولي وو؟
- ۵- د اوسپنو له کرښو څخه زياتره د کومو موخو لپاره گټه اخيستل کيږي؟

### له ټولگي څخه بهر فعاليت

د اروپا د لويې وچې په اقتصادي پرمختگ کې د اوسپنو د کرښو د رول په هکله مطلب وليکئ او خپلو ټولگيو الوته يې وړاندې کړي.

## پنځلسم لوست هوایي کرښې:



د اروپا هوایي ډگر

آیا پوهیږئ چې د انرژۍ له پلوه په نړۍ کې د ډیر لگښت لرونکی ترانسپورت کوم دی؟

په ۱۸ م پېړۍ کې په فرانسه کې هواته د لومړني بالون په الوتلو سره د هوایي چلند تاریخ پیل شو. په ۱۹۱۹ م کال کې د سوداګرۍ لومړنۍ هوایي کرښه په هالنډ کې منځته راغله. هوایي کرښې د اروپا لوي ښارونه او بهرني هیوادونه سره نښلوي او د مسافرینو او دهغوی د سوداګرۍ شیانو د وړلو لپاره چې درانه نه وي او ارزښت یې زیات وي، گټه اخیستل کیږي.

### د اوبو لارې:

آیا پوهیږئ چې په نړۍ کې ډیره ارزانه ترانسپورتي لار کومه ده؟

د لرغونو زمانو څخه د اوبو لارې د شیانو او مسافرینو په وړلو او راوړلو کې ارزښت لري. د اروپا دانیوب او راین سیندونو د تاریخ په اوږدو کې په وړلو او راوړلو کې غوره رول لوبولی دی. د راین له سیند څخه رومیانو گټه اخیستله او د سیندونو خوله (مصب) به یې کنټرولوله. د راین او دانیوب له سیندونو څخه په نړیواله توګه گټه اخیستل کیږي. د دانیوب سیند ډیر اوږد او زیات هیوادونه سره نښلوي. د اروپا د کرنیزو هیوادونو څخه تیرېږي او په توره بحیره کې تویری. د راین سیند د اروپا په صنعتي سیمو کې زیات ارزښت لري. د هالنډ د روتردام لوي بندر د نړۍ له بل هر سیندي او سمندري بندر څخه زیات مالونه لیردوي.



د آلمان د برمن په بندر کې د مالونو وړلو او راوړلو فعالیت

د اروپا زیاتره سیندونه، لکه د آلمان الب او اودر، د فرانسې د سن او لوار د سیندونو په څیر د کانالونو په وسیله سره نښلول شوي دي. دا سیندونه په اروپا کې د اوسپنې دلارې له پراختیا د مخه نښلول شوي دي. د انگلستان په هیواد کې هم کانالونه شته چې اوس خپل پخوانی ارزښت نلري. اوس کولای شو د هم دې کانالونو اوسیندونو په وسیله له شمال سمندرګي څخه د مدیترانې د سمندرګي په غاړه د مارسي بندر ته سفر وکړو. د اروپا سواحل چې ځینې د بیړیو چلولو لپاره برابر

دي د لویو سوداګریزو بندرونو د منځته راتګ سبب شوي او ډیره ارزانه ترانسپورتي لاره ګڼل کیږي. د اروپا څه ناڅه ټول ښارونه له مادرید څخه پرته نور ټول د سیندونو، سمندرګیو او د اتلانتیک د سمندر په غاړو جوړ شوي دي. همدارنګه د پایپ لین له حمل و نقل څخه د نفتو، ګازو او اوبو د وړلو لپاره په پراخه اندازه ګټه اخیستل کیږي.

### د ټولګي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو کې وویشل شي او هره ډله دې دلاندې پوښتنو په هکله بحث وکړي او دهغو پایلې دې د ډلې استازي ټولګي والوته وړاندې کړي.

- ۱- له هوایي ترانسپورت څخه زیاتره د کومو موخو لپاره ګټه اخیستل کیږي او ولې؟
- ۲- د اوبو ترانسپورت په کوم دلیل د نړۍ ډیره ارزانه ترانسپورتي لار ده؟
- ۳- له پایپ لین څخه زیاتره د کومو اهدافو لپاره ګټه اخیستل کیږي؟

### پوښتنې

- ۱- د نړۍ د سوداګرۍ لومړنۍ هوایي کرښې په کوم هیواد کې په فعالیت پیل وکړ؟
- ۲- له هوایي کرښو څخه زیاتره د کومو شیانو د وړلو لپاره ګټه اخیستل کیږي؟
- ۳- ډیر لرغونی ترانسپورت کوم یو دي؟
- ۴- د اروپا د بیړۍ چلولو ډیر اوږد سیند کوم یو دی؟
- ۵- د اروپا د سوداګرۍ ډیر لوی سیند او سمندري بندر کوم دی؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د اروپا د اوبو د لارو د پراخوالي د لاملونو تر سرلیک لاندې یو مطلب ولیکئ او ټولګیوالوته یې وړاندې کړئ.

## د اروپا د خپرکي لنډيز

- اروپا د نړۍ يوه کوچنۍ لويه وچه ده، چې د نړۍ په شمالي معتدله سيمه کې پرته ده.
- د اروپا غرونه په دوه برخو ويشل شوي، چې زاړه او ريژدلي غرونه يې په شمال کې او ځوان او لوړ غرونه يې په جنوب کې پراته دي.
- د اروپا لويه وچه ډير شمير سيندونه لري او زياتره يې د بېړيو چلولو وړ دي.
- د اروپا د لويې وچې د ټولو جهيلونو اوبه تقريبا خورې او د سيندونو سرچينې جوړوي.
- د اروپا د لويې وچې لويی او مهم سمندرگی مديترانه دی، چې د دريو لويو وچو آسيا، اروپا او افريقا ترمنځ پروت دی.
- د اروپايي هيوادونو د صنعتي پرمختگ يو علت هم د بېړيو چلولو د زياتو خليجونو شتوالی او سمندري موقعيت دی.
- اروپا يوازينۍ لويه وچه ده چې په هغې کې وچ او تاوده بيابانونه او دښتې نشته.
- اروپا له سياسي پلوه د ۴۴ هيوادونو څخه جوړه شوې، او د ځينو هيوادونو ترمنځ سياسي، فرهنگي، اقتصادي او نورې گډې اړيکې د يوه قرار داد پر بنسټ، چې د اروپا اتحاديه يې بولي، ترسره کيږي.
- د اروپا لويه وچه د لږ پراخوالي سره سره د نړۍ گڼ ميشته لويه وچه يا براعظم دی.
- د اروپا د وگړو زياتره برخه سپين پوټکي تشکيلوي.
- د اروپا د خلکو ژبه د ژبنۍ ريښې پر بنسټ په دريو ډلو: لاتين، جرمني او سلاو ويشل شويده.
- د اروپا زياتره وگړي د عيسوي دين پيروان دي چې په دريو مذهبونو کاتوليک، پروتستانت او ارتودوکس ويشل شوي دي.
- اروپا د نړۍ له لويو صنعتي سيمو څخه يوه ده.

- داروپا لويه وچه د ځمکې لاندې زيرمو، لکه د ډبروسکرو او نفتو (په شمال سمندرگي کې) لرونکې ده.
- د اروپا زياتره صنايع، صنعتي لوی بناړونه او بندرونه د سيندونو او سمندرونو پر غاړو منځته راغلي دي.
- په اروپا کې د توريزم صنعت، د طبيعي، تاريخي، فرهنگي او نورو ساحو د شتوالي له امله بڼه پرمختللی دی.
- د اروپا لويه وچه د نړۍ له گڼې گونې ډکې د اوسپنو کربنې لري.
- هوايي کربنې د انرژۍ د لگښت له پلوه د زيات لگښت لرونکي ترانسپورت يو ډول دی.
- د اوبو لارې په اروپا کې ډيرې ارزانه ترانسپورتي لارې گڼل کيږي.



### څلورمه گڼه جدول: د اوريایي هېوادونو جغرافيايي ځانگړتياوي (د مطالعي لپاره)

| گڼه | هېوادونه       | عموميات    |                              |                               |                                     |      | په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د پوختيا فيصلي |         |
|-----|----------------|------------|------------------------------|-------------------------------|-------------------------------------|------|--|---------|
|     |                | پلازمېنه   | پرخوالي په کيلو متر مربع سره | په ۲۰۰۶ م کال کې د نفوسو شمېر | په يو کيلو متر مربع کې د نفوسو شمېر | کرنه | صنعت   | خدمتونه |
| ۱   | البانيا        | تيرانا     | ۲۸,۷۴۸                       | ۳,۵۸۱,۶۵۵                     | ۱۲۵                                 | ۵۴,۷ | ۲۳,۱   | ۲۲,۲    |
| ۲   | بلجيم          | بروکسل     | ۳۳,۰۰۰                       | ۱۰,۳۷۹,۰۶۷                    | ۳۱۵                                 | ۲,۶  | ۲۷,۲   | ۷۰,۳    |
| ۳   | بوسني-هرزگووين | سارايوو    | ۵۱,۱۲۹                       | ۴,۴۹۸,۹۷۶                     | ۸۸                                  | ۱۱,۷ | ۴۷,۵   | ۴۰,۸    |
| ۴   | بلغاريا        | صوفيا      | ۱۱۰,۹۱۲                      | ۷,۳۸۵,۳۶۷                     | ۶۷                                  | ۲۵,۷ | ۳۰,۸   | ۴۳,۵    |
| ۵   | دنمارک         | کوپن هاگن  | ۴۳,۰۹۴                       | ۵,۴۵۰,۶۶۱                     | ۱۲۶                                 | ۳,۶  | ۲۶,۸   | ۶۹,۶    |
| ۶   | آلمان          | برلين      | ۳۵۷,۰۲۲                      | ۸۲,۴۲۲,۲۹۹                    | ۲۳۱                                 | ۲,۶  | ۳۴,۶   | ۶۲,۹    |
| ۷   | استوني         | تالين      | ۴۵,۱۰۰                       | ۱,۳۲۴,۳۳۳                     | ۲۹                                  | ۹,۰  | ۳۱,۷   | ۵۹,۳    |
| ۸   | فنلند          | هلسنکي     | ۳۳۸,۱۴۵                      | ۵,۲۳۱,۳۷۲                     | ۱۵                                  | ۶,۱  | ۲۷,۵   | ۶۶,۴    |
| ۹   | فرانسه         | پاریس      | ۵۵۰,۱۰۰                      | ۶۰,۸۷۶,۱۳۶                    | ۱۱۱                                 | ۱,۵  | ۲۵,۱   | ۷۳,۴    |
| ۱۰  | يونان          | اتن        | ۱۳۱,۹۹۰                      | ۱۰,۶۸۸,۰۵۸                    | ۸۱                                  | ۱۷,۵ | ۲۲,۵   | ۵۹,۹    |
| ۱۱  | هنګري          | بوداپست    | ۹۳,۰۲۲                       | ۹,۹۸۱,۳۳۴                     | ۱۰۷                                 | ۶,۸  | ۳۴,۴   | ۵۸,۸    |
| ۱۲  | ايرلند         | دوبلين     | ۷۰,۲۸۴                       | ۴,۰۶۲,۲۳۵                     | ۵۸                                  | ۸,۵  | ۳۰,۰   | ۶۱,۵    |
| ۱۳  | ايسلند         | ريکجاويک   | ۱۰۳,۰۰۰                      | ۲۹۹,۳۸۸                       | ۳                                   | ۸,۶  | ۲۵,۲   | ۶۶,۲    |
| ۱۴  | ايتاليا        | روم        | ۳۰۱,۲۶۸                      | ۵۸,۱۳۳,۵۰۹                    | ۱۹۳                                 | ۵,۶  | ۳۲,۱   | ۶۲,۳    |
| ۱۵  | کرواتي         | زاګرب      | ۵۶,۵۳۸                       | ۴,۴۹۴,۷۴۹                     | ۷۹                                  | ۱۶,۴ | ۳۰,۹   | ۵۲,۶    |
| ۱۶  | لاتويا         | ريګا       | ۶۴,۶۰۰                       | ۲,۲۷۴,۷۳۵                     | ۳۵                                  | ۱۵,۵ | ۲۶,۴   | ۵۸,۱    |
| ۱۷  | ليتواني        | ويلنيوس    | ۶۵,۲۰۰                       | ۳,۵۸۵,۹۰۶                     | ۵۵                                  | ۲۰,۲ | ۳۶,۴   | ۴۳,۵    |
| ۱۸  | لوکزامبورګ     | لوکزامبورګ | ۲,۵۸۶                        | ۴۷۴,۴۱۳                       | ۱۸۳                                 | ۳,۰  | ۲۸,۰   | ۶۹      |
| ۱۹  | مقدونيه        | سکوپيه     | ۲۵,۷۱۳                       | ۲,۰۵۰,۵۵۴                     | ۸۰                                  | ۲۱,۸ | ۴۰,۴   | ۳۷,۸    |
| ۲۰  | مالتا          | واليتا     | ۳۱۶                          | ۴۰۰,۲۱۴                       | ۱,۲۶۷                               | ۲,۰  | ۲۶,۰   | ۷۲,۰    |
| ۲۱  | مولداوي        | کيشي نف    | ۳۳,۷۰۰                       | ۴,۴۶۶,۷۰۶                     | ۱۳۳                                 | ۴۵,۷ | ۱۴,۶   | ۳۹,۷    |
| ۲۲  | مونتيګرو       | پدګوريکا   | ۱۳,۸۱۲                       | ۶۳۰,۵۴۸                       | ۴۶                                  | ۲,۰  | ۳۰,۰   | ۶۸,۰    |
| ۲۳  | هالنډ          | امستردام   | ۴۱,۵۲۶                       | ۱۶,۴۹۱,۴۶۱                    | ۳۹۷                                 | ۳,۲  | ۲۲,۰   | ۷۴,۸    |
| ۲۴  | ناروي          | اوسلو      | ۳۲۳,۸۷۷                      | ۴,۶۱۰,۸۲۰                     | ۱۴                                  | ۴,۱  | ۲۱,۸   | ۷۴,۰    |

| گڻه | هېوادونه    | عموميات       |                              |                               |                                      |      | په ۲۰۰۱ م. کال کې په مختلفو برخو کې د نفوسو د بوختيا فيصدي |         |  |
|-----|-------------|---------------|------------------------------|-------------------------------|--------------------------------------|------|--|---------|--|
|     |             | پلازمېنه      | پرخوالي په کيلو متر مربع سره | په ۲۰۰۶ م کال کې د نفوسو شمېر | په يو کيلو متر مربع کې د نفوسو تراکم | کرنه | صنعت   | خدمتونه |  |
| ۲۵  | اوکراين     | کيف           | ۶۰۳,۷۰۰                      | ۴۶,۷۱۰,۸۱۶                    | ۷۷                                   | ۲۶,۱ | ۲۷,۴   | ۴۶,۵    |  |
| ۲۶  | اتريش       | ويانا         | ۸۳,۸۵۹                       | ۸,۱۹۲,۸۱۸                     | ۹۸                                   | ۶,۴  | ۳۱,۳   | ۶۲,۳    |  |
| ۲۷  | پولند       | وارسا         | ۳۲۳,۲۵۰                      | ۳۸,۵۳۶,۸۶۹                    | ۱۱۹                                  | ۱۹,۰ | ۳۱,۷   | ۴۹,۳    |  |
| ۲۸  | پرتگال      | لزيون         | ۹۱,۹۸۲                       | ۱۰,۶۰۵,۸۱۷                    | ۱۱۵                                  | ۱۲,۳ | ۳۵,۲   | ۵۲,۵    |  |
| ۲۹  | رومانيه     | بوخارست       | ۲۳۸,۳۹۱                      | ۲۲,۳۰۳,۵۵۲                    | ۹۴                                   | ۴۱,۷ | ۲۸,۱   | ۳۰,۲    |  |
| ۳۰  | روسيه       | مسکو          | ۱۷,۰۷۵,۴۰۰                   | ۱۴۲,۸۹۳,۵۴۰                   | ۸                                    | ۱۱,۶ | ۲۹,۶   | ۵۸,۸    |  |
| ۳۱  | صربيا       | بلگراد        | ۸۸,۳۶۱                       | ۹,۳۹۴,۴۱۱                     | ۱۰۶                                  | ۲۹,۷ | ۳۲,۹   | ۳۷,۴    |  |
| ۳۲  | سلوونيا     | ليوبليانا     | ۲۰,۲۵۶                       | ۲,۰۱۰,۳۴۷                     | ۹۹                                   | ۱۱,۰ | ۳۷,۶   | ۵۱,۴    |  |
| ۳۳  | سلواک       | براتيسلاوا    | ۴۹,۰۱۲                       | ۵,۴۳۹,۴۴۸                     | ۱۱۱                                  | ۷,۶  | ۳۸,۰   | ۵۴,۴    |  |
| ۳۴  | اسپانيا     | مادرید        | ۵۰۵,۹۹۲                      | ۴۰,۳۹۷,۸۴۲                    | ۸۰                                   | ۶,۹  | ۳۰,۹   | ۶۲,۲    |  |
| ۳۵  | چک          | پراگ          | ۷۸,۸۶۴                       | ۱۰,۲۳۵,۴۵۵                    | ۱۳۰                                  | ۵,۱  | ۳۹,۱   | ۵۵,۹    |  |
| ۳۶  | بريتانيا    | لندن          | ۲۴۴,۱۰۱                      | ۶۰,۶۰۹,۱۵۳                    | ۲۴۸                                  | ۱,۶  | ۲۵,۴   | ۷۳,۱    |  |
| ۳۷  | سپينه روسيه | مېنسک         | ۲۰۷,۶۰۰                      | ۱۰,۲۹۳,۰۱۱                    | ۵۰                                   | ۱۹,۷ | ۴۰,۶   | ۳۹,۷    |  |
| ۳۸  | سويډن       | سټکهلم        | ۴۴۹,۹۶۴                      | ۹,۰۱۶,۵۹۶                     | ۲۰                                   | ۲,۶  | ۲۵,۵   | ۷۱,۹    |  |
| ۳۹  | سويس        | برن           | ۴۱,۲۸۴                       | ۷,۵۲۳,۹۳۴                     | ۱۸۲                                  | ۴,۶  | ۲۶,۷   | ۶۸,۷    |  |
| ۴۰  | سان مرينو   | سان مرينو     | ۶۱                           | ۳۰۲۰۰                         | ۴۶۷,۲                                |      |  |         |  |
| ۴۱  | اندورا      | اندورا لا ولا | ۴۵۳                          | ۶۹۸۶۵                         | ۱۵۴                                  |      |  |         |  |
| ۴۲  | موناکو      | موناکو        | ۱,۹۵                         | ۳۲۸۰۰                         | ۱۶۱,۳                                |      |  |         |  |
| ۴۳  | لختن شټين   | وادوز         | ۱۶۰                          | ۳۵۱۰۰                         | ۲۱۲,۹                                |      |  |         |  |
| ۴۴  | واتيکان     | واتيکان سیتی  | ۰,۴۴                         | ۹۲۰                           | ۲۰۴                                  |      |  |         |  |
| ۴۵  | آذربايجان   | باکو          | ۸۶۶۰۰                        | ۸۴۷۴۰۰                        | ۹۴,۵                                 |      |  |         |  |
| ۴۶  | ارمنستان    | ایروان        | ۲۹۸۰۰                        | ۲۹۷۶۰۰۰                       | ۱۱۱,۹                                |      |  |         |  |
| ۴۷  | گرجستان     | تفلیس         | ۶۹۷۰۰                        | ۴۴۷۴۰۰۰                       | ۷۱,۶                                 |      |  |         |  |

## دویم څپرکی

### د امریکا براعظم

په دې څپرکي کې لولو:

۱،۲ موقعیت

د امریکا لویه وچه

الف - د امریکا د لویې وچې څلورخواوې او ویش

ب - د امریکا کشف

۲،۲ - طبیعي جغرافیه

الف - غرونه

ب - سیندونه

ج - جهیلونه

د - سمندرګي (بحیرې)

ه - خلیجونه

و - اقلیم

۳،۲ - سیاسي جغرافیه

۴،۲ - بشري جغرافیه

۵،۲ - اقتصادي جغرافیه

۶،۲ - مواصلاتي جغرافیه

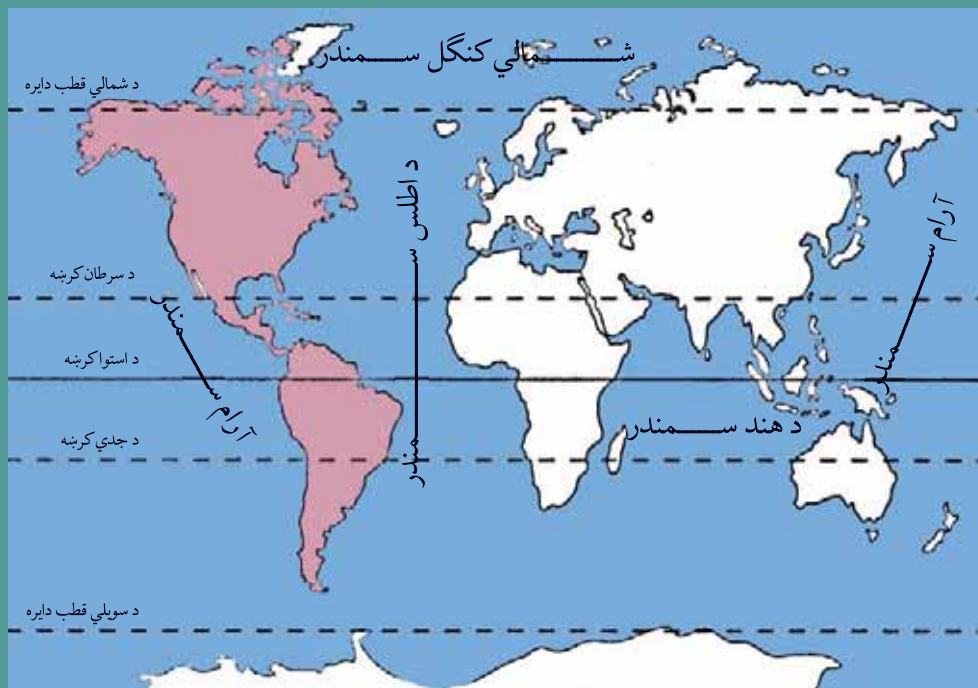
## د دویم څپرکي موخې

گرانوزده کوونکو! د دې څپرکي له لاندنيو علمي موخو (هدفونو) سره آشنا شئ:

- \_ د امریکا لويه وچه له جغرافيايي موقعيت سره.
- \_ د امریکا د لويه وچه د مهمو لوړو، ژورو (غرونو، سيندونو، سمندرگيو، جهيلونو، خليجونو) سره.
- \_ د امریکا د لويه وچه له اقليم سره.
- \_ د امریکا د لويه وچه له سياسي جغرافياي سره.
- \_ د امریکا د لويه وچه له اقتصادي جغرافياي سره (کرنه، صنعت، سوداگری او حمل و نقل).

- \_ زده کوونکي دې د دې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتونه حاصل کړي:
- \_ د نقشې پر مخ د امریکا د لويې وچې موقعيت معلومول.
- \_ د نقشې پر مخ د مهمو غرونو، سيندونو، سمندرگيو او جهيلونو معلومول.
- \_ د نقشې پر مخ د امریکا د لويې وچې د هيوادونو معلومول.
- \_ د انسانانو په ژوند کې د حمل و نقل د ارزښت نتيجې توضیح کول.

# د امریکا د لویې وچې د جغرافیایي موقعیت په هکله څه پوهېږئ؟



د امریکا لویه وچه د نړۍ په نقشه کې

## د امریکا له لویې وچې څخه کوم سمندرونه چاپېر شوي دي؟

### ۱-۲ موقعیت:

الف: څلور خواوې: د امریکا لویه وچه د ۳۰ درجو او ۱۷۰ درجو لویديځو طول البلدونو او د ۸۴ درجو شمالي عرض البلد او د ۵۵ درجو جنوبي عرض البلد ترمنځ موقعیت لري.

دا لویه وچه د شمال لخوا په شمالي کنګل سمندر، د جنوب لخوا د Derik درېک په ابناء (چې د انترکتیکا او د امریکا ترمنځ بیلوونکې پوله ده: په ختیځ کې د اطلس په سمندر چې د اروپا او افریقا لویې وچې یې د امریکا د لویې وچې څخه بیلې کړي او په لویدیځ کې د آرام سمندر (بحرالکاهل) او د بیرنگ د ابناء سره چې د ۸۵ کیلومترو په واټن الاسکا د روسیې څخه بیلوي نښتې ده.

پرخوالی (مساحت) یې ۴۲,۳ میلیون کیلومتر مربع ته رسېږي.

د امریکا د لویې وچې ډیره لیرې شمالي نقطه شمالي قطب او جنوبي ډیره لیرې نقطه یې د کپ هارن-Cape Horn دماغه ده. اوږدوالی یې له شمال څخه جنوب ته ۱۵۰۰۰ کیلومتره دی. او سورېې له ختیځ څخه لویدیځ ته په مختلفو برخو کې سره توپیر لري.

### د امریکا د لویې وچې ویش:

د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لورته په درې برخو ویشل شویده چې د شمالي امریکا، منځنۍ امریکا او جنوبي امریکا څخه عبارت دي. د امریکا لویه وچه له شمال څخه جنوب لورته اوږده پرته ده. په شمالي امریکا کې دوه هیوادونه کاناډا او متحده ایالتونه موقعیت لري، چې د شمالي قطب څخه د مکسیکو تر هیواد پورې غزیدلې ده. منځنۍ امریکا د

شمالي امريکا او جنوبي امريکا ترمنځ پرته ده، منځنۍ امريکا د شمال لخوا متحده ايالاتو سره او په جنوب کې د جنوبي امريکا سره گډه پوله لري او د پانامې کانال د کارابين سمندرگي د آرام سمندر سره نښلوي او منځنۍ امريکا د جنوبي امريکا څخه بيلوي. جنوبي امريکا په جنوبي نيمه کره کې د شمالي عرض البلد د ۱۲ درجو څخه د جنوبي عرض البلد تر ۵۵ درجو پورې موقعيت لري. او په شمالي نيمه کره کې يې ډيره لږه برخه پرته ده. جنوبي امريکا د منځنۍ امريکا په جنوب کې د مثلث په بڼه موقعيت لري، چې راس يې د دريک (Derik) اښا په لوري او قاعده يې د کارابين په سمندرگي او په منځنۍ امريکا کې موقعيت لري.

### د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او د ورکړ شوي نقشې څخه په گټه اخیستنې سره دې د امريکا د لويې وچې موقعيت د طول البلدونو او عرض البلدونو پر بنسټ وټاکي او تمرين کړي.

#### پوښتنې

لاندي جملې بشپړې کړئ

- ۱- د امريکا لويه وچه .....
- ۲- د ..... ابناء جنوبي امريکا د انټارکټيکا د لويې وچې څخه بيلوي؟
- ۳- د امريکا د لويې وچې او د اسيا د لويې وچې ترمنځ .....
- ۴- د امريکا او اروپا د لويې وچې ترمنځ ..... بيلونکي سرحد تشکيلوي.



د امريکا سياسي نقشه

### له ټولگي څخه بهر فعاليت

د ورکړ شوي نقشې له مخې د شمالي، منځنۍ او جنوبي امريکا د هيوادونو نومونه بيل بيل ليست کړئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې، په ټولگي کې ولولئ.

## ب. د امریکا د لویې وچې د کشف په هکله څه پوهیږئ؟



د کرسټف کولمب انځور

آیا د امریکا د کشف کوونکي د نوم سره آشنایي لری؟

کرسټف کولمب ایتالوي بیړی چلوونکي ته د ځمکې د کړویت په هکله د مسلمانانو د لیکنو پریښت په ۱۴۹۲ م کال کې د اسپانیې د پاچا لخوا دنده ورکړل شوه چې، د لویدیځ پرلور، هندوستان ته سفر وکړي او کومه شتمني چې هلته وه لاس ته راوړي. خو کولمب خپل سفر پیل کړ هغه ځای ته ورسید چې هغه یې د غرب الهند په نامه یاد کړ، او لومړنی سیمه چې هلته پلی شو هغه یې د سان سالوا دور (مقدس نجات ورکونکي) په نامه یاده کړه (چې د بهاما د ټاپوگانو له ډلې څخه وه). کولمب فکر کاوه چې آسیا او هند ته رسیدلي دی او خپلو ملگرو ته یې هدایت ورکړ چې د ټاپوگانو په پلټنه پیل وکړي. کلمب درې ځلې نور هم د امریکا نوي وچې ته سفر وکړ.

د کلمب څخه وروسته بل بیړی چلوونکي د امریکو سپوږمې په نوم د کولمبس لارې ته دوام ورکړ او د جنوبي عرض البلد تر ۵۲ درجو پورې د برازیل د هیواد غاړو ته نږدې پرمخ ولاړ. دې بیړی چلوونکي د خپل سفر په هکله یوه مقاله ولیکله او هغه یې خپره کړه، وروسته بیا په ۱۵۰۲ م کې یوه جغرافیه پوه یو کتاب ولیکه او په هغه کې یې د امریکو سپوږمې مقالې ته د خپل اثر په سریزه کې ځای ورکړ او چاپ یې کړ. په ۱۵۰۷ م کال کې نوموړی کتاب په لاتیني ژبه وژباړل شو، چې په سریزه کې یې یوه جغرافیه پوه وړاندیز وکړ چې د وچې دا ټوټه دې، د هغه د کشف کوونکي په نوم امریکا ونومول شي.

په لومړيو کې د امريکا نوم د استواد کرښې د جنوب برخې ته استعمالیده، چې کولمبس هغه ځای ته سفر نه وکړی، خو وروسته يې شمالي برخه هم په برکې ونيوه او په جغرافيه کې لومړی ځل گردهارد مرکاتور په ۱۵۳۸ م کال کې په خپله مشهوره نقشه کې د امريکا نوم ټولې لويديځې نيمې کرې ته استعمال کړ. له هغه وخت څخه يې وروسته تر ننه پورې دا نوې لويه وچه د امريکو په نوم، د امريکا لويه وچه نومولې ده.



### د ټولگي دننه فعالیت

- زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او لاندې پوښتنو ته دې ځواب ورکړي.
- ۱- کولمب ولې د هند د سفر لپاره د اروپا لويديځه لاره غوره کړه؟
  - ۲- مسلمانو جغرافيه پوهانو د امريکا په کشف کولو کې څه رول درلود؟
  - ۳- جغرافيه پوهانو ولې دا نوې لويه وچه د امريکا په نوم ونوموله؟

### پوښتنې

- ۱- امريکا ته د کرسټف کولمب د سفر موخه څه وه؟
- ۲- د امريکو سپوږمې په خپل سمندري سفر کې کوم ځای کشف کړ؟
- ۳- لومړی ځل کوم جغرافيه پوه نوموړې نوې لويه وچه د امريکا په نوم ونوموله؟
- ۴- په لومړيو کې د امريکا کلمه د امريکا د لويې وچې کومې برخې ته استعمالیده؟

### له ټولگي څخه بهر فعالیت

د امريکو د سفر لوری د نقشې له مخې رسم کړئ، او څرگنده کړئ چې هغه کوم لوي کار ترسره کړی دی..



## اتلسم لوست ۲، ۲ طبیعی جغرافیه



راکي غرونه

در اتلونکي مخ نقشه په غور وگورئ او وویاست چې غرونه ددې لوبې وچې په کومه برخه کې موقعیت لری؟

الف - دامریکا د لوبې وچې دغرونو په هکله څه پوهیږئ؟

۱ - پنخواني ټیټ زاړه غرونه

د اپالاش غرونه (Appalachian)

دشمالي امریکا د متحده ایالتونو په ختیځه برخه کې ټیټ غرونه شته ، چې د جیولوژی په لومړۍ دورې پورې اړه لري، د وخت په تیریدلو سره یې لوړوالی لږ شوی اوبه اوسني وخت کې دگردو لوړوڅوکو، څوړلرونکو لمنو او پراخو وادیو لرونکي دي. دا غرونه د شمال له ختیځ څخه د جنوب لویدیځ په لور د ۱۵۰۰ کیلومترو په اوږدوالي غزیدلي دي او لوړه څوکه یې بلک دام Black Dame ده چې ۲۰۴۴ متره لوړوالی لري.

۲ - لوړ او ځوان غرونه

د راکي Rocky یا روشوز غرونه:

د آرام سمندر د غاړې په اوږدوکې له شمال څخه جنوب ته غزیدلي دي او د جیولوژی په دریمې دورې پورې اړه لري. دا غرونه ځوان او ډیر لوړ دي، چې په ځینو سیمو کې یې لوړوالی ۶۰۰۰ متروته هم رسیږي، لوړه څوکه یې مک کینلی Mckinley په الاسکا کې ۶۱۹۳ متره لوړوالی

لري. د نوموړي غره په شمالي او جنوبي برخو کې فعال او غلي شوي اور غورځونې (آتشفشان) شته دي چې درنې زلزلې هم په هغو کې ژر، ژر رامنځ ته کېږي. لکه چې دارنگه په ۱۹۶۴ م کال کې د شلمې پيړۍ لويه زلزه په الاسکا کې منځته راغله. د اپالاش او راكي غرونو د لږو ترمنځ هوارې ځمکې او پراخې جلگې شته.

د شمالي امريکا د لويې وچې طبيعي نقشه



## د اندیز غرونه (Andes)

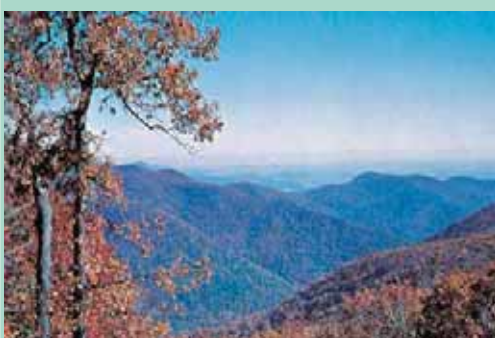
د اندیز غرونه د دې سیمې د اصلي اوسیدونکو په ژبه د شاتو د غرونو معنا لري. د غرونو دا لړۍ په جنوبي امریکا کې د آرام سمندر د غاړې په اوږدو کې له شمال څخه د جنوب لورته ۸۰۰۰ کیلومترو په اوږدوالي غزیدلې ده او لوړه څوکه یې اکانکاګوا Aconcagua په ارجنتاین کې ۶۹۶۰ متره لوړه ده. د دې ځوانو غرونو د جوړښت په پروسه کې اورغورځونې، عمودي حرکتونه او وړاندوونکې زلزلي لاس ته راوسته هم دوام لري. لکه چې دارنگه په ۱۹۶۰ م کال کې د اندیز د غرونو په جنوبي برخه کې ډیره درنه زلزله وشوه چې د چیلی زلزلي په نامه یادېږي. د دې زلزلي په پایله کې غلي شوي اشفشان هم په فعالیت پیل وکړ، د ساحلي وچې ځینې برخې تر اوبو لاندې شوې، د سمندر په ځینو برخو کې ټاپوګان د اوبو څخه بهر شول، او نوی ټاپوګان یې جوړ کړل.

د جنوبي امریکا د لوېې وچې طبیعي نقشه



### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو ویشل شي، او په مشوره دې دوه لاندني تصویرونه په غور سره وګوري، د راکي د ځوانو غرونو او د اپلاش د زرو غرونو ترمنځ ورته والی او توپيرونه دې په ګډې مشورې سره وليکي او ټولګي والوته دې یې وړاندې کړي.



د اپلاش غرونه



راکي غرونه

### پوښتنې

- د سمو پوښتنو لپاره د (س) توری او د ناسمو پوښتنو لپاره د (ن) توری وليکئ:
- ۱- د اپلاش غرونه د جيولوجي د لومړي دوران د غرونو له ډلې څخه دي ( )
  - ۲- د راکي د غرونو لړۍ د شمال ختيځ څخه د جنوب لويديځ لور ته پرته ده ( )



- لاندې جملې بشپړې کړئ:
- ۱- د امریکا د لوېې وچې ډیر لوړ غرونه ..... دي.
  - ۲- د راکي د غرونو ډیره لوړه څوکه د ..... په نوم په ..... کې موقعیت لري.
  - ۳- د انډیز د غرونو ډیره لوړه څوکه د ..... په نوم په ..... کې موقعیت لري.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لیکنې پرته نقشه رسم یا کاپي کړئ او د غرونو نومونه یې په ټاکلي ځای کې وليکئ.

## ب. د امریکا د سیندونو په هکله څه پوهیږئ؟



د میسی سی پی سیند

د میسی سی پی سیند ولې په دې نوم نومول شوی دی؟

### د شمالي امریکا سیندونه

په شمالي امریکا کې له اوبو ډک سیندونه شته، چې له یوې خوا د بیړۍ چلولو او د مالونو په لیږدیلو کې گټور دي، اوله بلې خوا یې د کرنې په برخه کې ډیرې آسانتیاوي رامنځته کړيدي. د شمالي امریکا د اتلانتيک د سمندر د حوزې ډیر لوی سیند د میسی سی پی (Mississippi) سیند دی چې د هندي بومي (اصلي) اوسیدونکو په ژبه د لوی سیند معنا لري. دا سیند د مینیسوتا (Minnesota) د ځنگلونو د ایتاسکا له جهیل څخه سرچینه اخلي، اوبه هوارو او پراخه دښتو کې جنوب لورته بهیږي، د بهیر په منځنۍ برخه کې ورسره له بڼې خوا څخه ډیر لوی مرستیال د میسوری (Missouri) سیند یوځای کیږي. د میسوری سیند د هندي بومي (اصلي) اوسیدونکو په ژبه د خړو یا خټینو اوبو معنا لري.

د میسی سی پی د سیند اوږدوالی د میسوری د سیند له سرچینې څخه تر مصبه (خولې) د مکسیکو په خلیج کې (۶۴۲۰) کیلومتره دی، چې د اوږدوالي له پلوه د نیل او امازون څخه وروسته دی. د چپ اړخ لوی مرستیال یې د اوهایو (Ohio) سیند دی، چې د اپالاش له غرونو څخه سرچینه اخلي او زیاتې اوبه لري. د میسی سی پی سیند زیاتې شگې او خټې د ځان سره راوړي اوبه مصب (خوله) کې یې لویه دلتا جوړه کړې چې هر کال ۱۰۰ متره د مکسیکو د خلیج خواته مخکې ته ځي. دا سیند له خپلو ټولو مرستیالانو سره څه ناڅه ۲۰۰۰۰ کیلومتره د بیړۍ چلولو وړ دی او د کرنې په برخه کې ورڅخه هم گټه اخیستل کیږي.



د شمالي امریکا د سیندونو نقشه



د سنت لارنس سیند (St.Lawrence) پنځگونې جهیلونه د اتلانتیک له سمندر سره نښلوي. دا سیند د کنگل کیدلو له امله ټول کال د بیړیو چلولو وړ نه دی. د شمالي کنگل سمندر (Arctic ocean) د حوزې سیندونه له واورو څخه سرچینه اخلي او د کال زیات وخت کنگل وي. د دې حوزې ډیر لوی سیند د میکینزي (Mackenzie) سیند دی چې د اتاباسکا (Athabasca) له سیند څخه سرچینه اخلي او مصب (خوله) یې په شمال کې د بیو فورت (Beaufort) په سمندرګي کې ده. دا سیند د شمالي امریکا د یوه څیړونکي ماکینزي په نوم نومول شوی دی. د آرام سمندر (الکاهل بحر) د حوزې سیندونه نسبتاً لنډ، لږ لوړوالی او د چټک بهیر لرونکي دي. د دې حوزې لوی سیندونه کلمبیا Columbia او کلورادو Colorado دي. دا سیندونه د راکي له غرونو څخه سرچینه اخلي او په آرام سمندر کې توییری. د کلورادو سیند ژوره وادي چې دیوالونه یې عمودي دي منځته راوړي، سرچینه یې بارانونه او واورې تشکیلوي او د مکسیکو په هیواد کې د کلفورنیا په خلیج کې توییری. د دې سیند اوږدوالی ۴۵۰ کیلومتره دی، اوبه یې خټینې او سړې دي، نو ځکه اسپانیانو هغه د کلورادو په نامه نومولی دی.

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لارښوونې لاندې په ډلو وویشل شي او هره ډله دې د لاندې مطالبو په هکله بحث او خبرې وکړي او د امریکا په نقشه کې دې یې وښيي:

- د میسی سی پی سیند
- د میکزی سیند
- د کلورادو سیند
- د سنت لارنس سیند

### پوښتنې

لاندې جملې په مناسبو کلمو ډکې کړئ.

- ۱- د میسی سی پی د سیند له ..... څخه سرچینه اخلي.
- ۲- د میسی سی پی سیند د چپ اړخ لوی مرستیال..... دی.
- لنډ ځواب ورکړئ
- ۱- د شمالي کنګل سمندر د حوزې د لویو سیندونو نومونه وویاست؟
- ۲- د کلورادو د سیند اوبه چیرې تویږي؟
- ۳- د میسی سی پی سیند د اوږدوالي له پلوه په نړۍ کې کوم مقام لري؟
- ۴- د کلمیا د سیند مصب چیرې دی؟
- ۵- د اتلانتيک سمندر د حوزې د مهمو سیندونو نومونه وویاست؟



### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لیکنې پرته (سپینه) ورکړ شوې نقشه رسم یا کاپي کړئ او په هغې کې د سیندونو نومونه ولیکئ او د جغرافې په راتلونکي لوست کې یې زده کوونکو ته وښیاست.



## شلم لوست د جنوبي امريکا سيندونه



د سویلي امریکا سیندونه

ستاسو له نظره ولې په جنوبي امریکا کې له اوبو څخه ډک سیندونه شته؟

د استوایي سیمو ډیر اوربنتونه د دې سبب شوي چې په دې لویه وچه کې زیات او اوبو څخه ډک سیندونه منځته راشي. د اندیز غرونه د جنوبي امریکا په لویدیځه غاړه کې اوږده پراته دي چې د دې قطعې د ختیځې حوزې ترمنځ د اوبو د وېش پوړې په توګه ګڼل کیږي.

د اندیز د غرونو د ختیځې برخې د ټولو لویو سیندونو اوبه د اتلانتیک سمندر ته تویږي. د دې وچې د سیندونو اساسي سرچینه سیمه ایز بارانونه دي، چې د امازون په حوزه کې هره ورځ اوری اوبه دوامداره توګه د سیندونو اوبه زیاتوي. د امازون سیند د نړۍ د ډیرو زیاتو اوبو لرونکی سیند دی.

د امازون د سیند اوږدوالی د هغه له مرستیال د یوکایالي Ucayali له سیند سره (د پیرو په هیواد کې) ۶۴۸۰ کیلومتره دی او په اتلانتیک سمندر کې تویږي، چې په دې توګه د نیل له سیند څخه وروسته دوهم مقام لري. دا سیند له هوارو سیمو تیرېږي، ډیرې لږې څوړې لري او دخپل بهیر په اوږدو کې څه ناڅه د ۵۰۰ مرستیالانو سره یوځای کیږي، نو ځکه ټول کال له اوبو څخه ډک وي او د مستیدو لوړه اندازه یې د جنوبي نیمې کرې د اوړي د موسم اخیر وي. د امازون د سیند ټوله حوزه استوایي ځنګلونو پوښلې ده چې د رېږ ونې یې د اقتصادي مهمو پیداوارو څخه دي. د بنی غاړې لوی مرستیال یې د مادیرا Madeira سیند او د کینې غاړې مرستیال یې د نګرو Negro سیند دی. د سیند زیات ژور والی او زیاتې اوبه د دې سبب شوی چې د زرګونو کیلومترو د واټن په وهلو سره بیړۍ

ددغه سیند په بهیر کې تگ او راتگ وکړي.

د امازون کلمه د سیمه ایزو خلکو په ژبه ډیر زوږ او غږ لرونکو اوبو په معنا ده. په دې سیند کې د سمندري مد په وخت کې خپې عمودا د پنځومترو په لوړوالي په ډیر لوړ غږ د سیند د اوبو د حرکت په خلاف پورته حرکت کوي او د شور او زوږ د منځته راتلو سبب کیږي. د جنوبي امریکا نور لوی او د اوبو ډک سیندونه د پارانا Parana او اورینوکو Orinoco سیندونه دي. د پارانا سیند خپلې اوبه د برازیل د غرونو له لوبدیکو لمنو او د هغه د نننیو هوارو سیمو څخه اخلي. اوږدوالی یې ۴۷۰۰ کیلومتره دی او د اتلانتيک په سمندر کې تویږي. د گیانا Guiana د غرونو شمالي لمنې او د اورینوکو هوارې د اورینوکو د سیند حوزه جوړوي. نوموړی سیند له هوارو ځمکو څخه تیرېږي، اوږدوالی یې ۲۷۳۰ کیلومتره دی او د بیړیو چلولو وړ دی.

د اورینوکو د سیند د یوه مرستیال په بهیر کې د انجیل څړوبی د ونزوېلا په هیواد کې پروت دی چې د نړۍ ډیر لوړ څړوبې گڼل کیږي او لوړوالی یې ۱۰۵۴ مترو ته رسیږي.

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي. هره ډله دې په لاندې موضوعاتو بحث او خبرې وکړي او پایلې دې یې ټولګي والوته وويي.  
د امازون، پارانا او اورینوکو د سیندونو سرچینه او مصب چیرې دي او څه اقتصادي ارزښت لري.

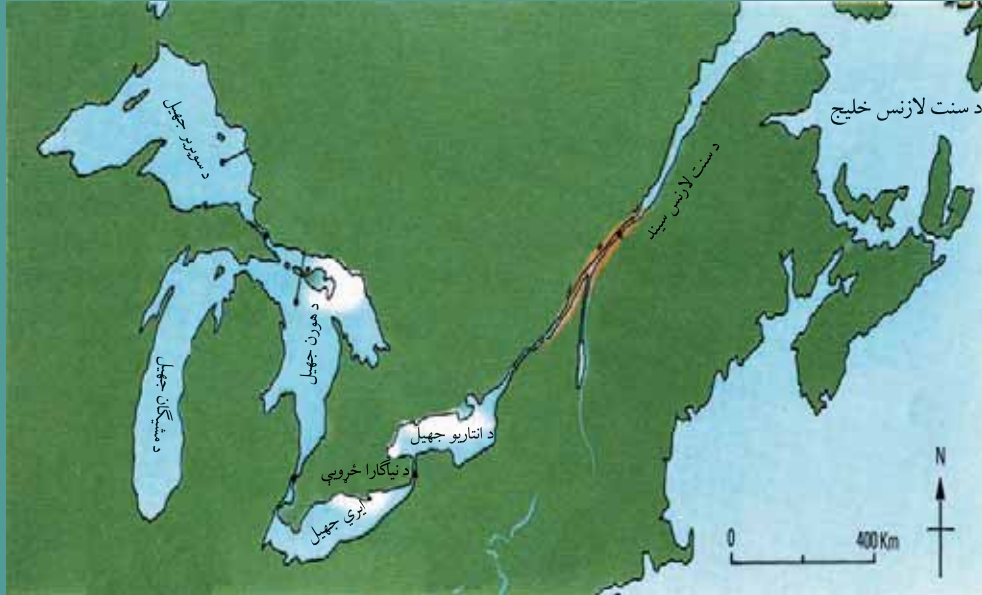
### پوښتنې

- ۱- سم ځوابونه د (س) په توري او غلط ځوابونه د (ن) په توري نښه کړئ.
  - د امازون سیند د اوبو د حجم له پلوه د نړۍ لوی سیند دی ( )
  - د پارانا د سیند اوبه د اتلانتيک سمندر ته تویږي. ( )
- ۲- سم ځواب په نښه کړئ
  - د نړۍ ډیر لوړ څړوبی په لاندې کوم یوه هیواد کې دی؟
  - الف - ارجنتاین      ب - برازیل      ج - ونزوېلا      د - اکوادور
- ۳- د اورینوکو سیند چیرې تویږي؟
  - الف - د مکسیکو په خلیج کې
  - ب - د اتلانتيک په سمندر کې
  - ج - په ارام سمندر کې
  - د - د کارابین په سمندر کې
- ۴- لاندې جملې په مناسبو کلمو ډکې کړئ.
  - د امازون د سیند سرچینه د ..... تشکیلوي.
  - د امازون د سیند دښې غاړې لوی مرستیال ..... او د کینې غاړې لوی مرستیال یې ..... دی.

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د (۶۴) مخ د امریکا له لیکنې پرته نقشه انځور اویا کاپي کړئ او په هغې کې د سیندونو نومونه ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالوته وښیاست.

## ج- دامریکا د جهیلونو په هکله څه پوهیږئ؟



د شمالي امریکا د پنځه گونو جهیلونو نقشه

ستاسو له نظره د امریکا د جهیلونو په منځ ته راتگ کې اغیزمن عوامل کوم دی؟

په تیرو لوستونو کې د جهیلونو له اصطلاح سره آشنا شوي یاست. د امریکا په لویه وچه کې د طبیعي ځانگړتیاوو پر بنسټ زیات جهیلونه شته دي. د شمالي امریکا لوی جهیلونه سوپریور (Superior) ۸۳۲۷۰ کیلومتر مربع، میچيگان (Michigan) ۵۸۲۰ کیلومتر مربع، هورن (Huron) ۶۰۷۰۰ کیلومتر مربع، ایري (Erie) ۲۵۶۸۰ کیلومتر مربع او انتاریو Ontario چې ۱۹۲۳۰ کیلومتره مربع دی. د انتاریو جهیل د سنټ لورنس Sent Laurence د سیند په وسیله د سنټ لورنس د خلیج او د اتلانټیک له سمندر سره نښتی دی.

د سوپریور جهیل د پراخوالي له پلوه ډیر پراخه او د خوږو اوبو د درلودلو له امله په نړۍ کې لومړنی مقام لري. دا جهیلونه د کنگلونو (یخچالونو) په سبب منځته راغلي او د اوبو سطحه یې سره توپیر لري. د سوپریور، هورن او میچيگان جهیلونه د کوچنیو آبناء گانو په وسیله یو له بل سره نښتي دي، خو د ایري جهیل بیل دی او د انتاریو جهیل د سنټ لورنس د سیند په وسیله د اتلانټیک له سمندر سره نښتی دی. د نیاکارا خړوبې ته په بومي ژبه نیاکارا (زور او غږ لرونکې) اوبه وايي چې د نیاکارا د سیند په بهیر کې چې د ایری او انتاریو جهیلونه سره نښلوي رامنځ ته شوی دی چې اوبه یې له شمال څخه جنوب لورته یعنې د کانادا له هیواد څخه د متحده ایالاتو خاورې ته توپیری. په همدې برخه کې د اوبو د بریښنا ستیشن هم جوړ شوی دی چې په دواړو هیوادونو کانادا او متحده ایالاتو پورې اړه لري. د دې جهیلونو اوبه د بیړیو چلولو وړ دي او د میچيگان جهیل د کانال په واسطه د میسی سی پي د سیند سره هم نښلول شوی دی. د متحده ایالاتو د لویدیځ او جنوب لویدیځ جهیلونه تقریبا سمندر ته لار نه لري

او د دې حوزې لوی جهیل د گريت سالت Great Salt په نوم ياديږي.

د سپوږمکۍ په وسيله د جهيل تصوير



د کاناډا د هیواد جهیلونه زیاتره د کنگلونو (یخچالونو) تر اغیزې لاندې دي. دې جهیلونو د ۱۰۰۰۰ کیلومترو مربعو په پراخوالي د لوارنت پلینو Laurent Plateau لورې له جنوب ختیځ، جنوب او جنوب لویدیځ لوري راجاپیره کړي دي. د (۶۲) مخ نقشې ته پام وکړئ.

لومړۍ گڼه جدول: د کاناډا د هیواد نور جهیلونه (اضافي معلومات)

| د اوبو ډول                   | موقعیت | د جهیل نوم             | گڼه |
|------------------------------|--------|------------------------|-----|
| یخچالي او د خوږو اوبو لرونکی | کانادا | گریت بیر Great Bear    | ۱   |
| یخچالي او د خوږو اوبو لرونکی | کانادا | گریت سیلیو Great Slave | ۲   |
| یخچالي او د خوږو اوبو لرونکی | کانادا | وینی پک Winnipeg       | ۳   |
| یخچالي او د خوږو اوبو لرونکی | کانادا | منی توبا Manitoba      | ۴   |

د دې جهیلونو لومړنی بستر د یخچالي پروسې پورې اړه لري. تقریبا د کاناډا د هیواد ټولو سیندونو له جهیلونو څخه سرچینه اخیستې اوبو شمیر یې مخکې له دې چې سمندرونو او یا د هډسن خلیج ته ورسېږي د لس گونو جهیلي سیمو څخه تیرېږي.

په منځنۍ امریکا کې تکتونیکي ژورو، غرونه سره جلا کړي دي او پراخه او ژور جهيلونه يې منځته راوړي دي د ټولو لوی يې د نیکاراګوا Nicaragua جهيل دی چې ۱۶۷ کیلومتره اوږدالی او ۷۰ متره ژور والی لري چې د نیکاراګوا د هیواد په لویدیځ کې موقعیت لري. دا جهيل د فعالو او غیرو فعالو اشفشاني ټاپوګانو لرونکی هم دی. په جنوبي امریکا کې د بولیویا او پیرو د هیوادونو په پوله کې د ټي ټي کاکا Titicaca جهيل چې د سمندر له سطحې څخه ۳۸۱۲ متره لوړوالی لري، پروت دی چې د دې لویې وچې ډیر لوړ جهيل شمیرل کیږي.

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او لاندې پوښتنو ته دې د ( ۶۲ ) او ( ۶۵ ) مخ د نقشې په اساس ځواب ورکړي او د هرې ډلې استاذی دې د خپل کار پایلې ټولګي والوته ولولي.

- ۱- د کاناډا د هیواد د جهيلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟
- ۲- د متحده ایالاتو د جهيلونو موقعیت په نقشې کې وټاکئ؟
- ۳- د منځنۍ امریکا د جهيلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟
- ۴- د جنوبي امریکا د جهيلونو موقعیت په نقشه کې وټاکئ؟

### پوښتنې

- ۱- د شمالي امریکا لوی جهيلونه کوم دي؟
- ۲- د کاناډا د هیواد لوی جهيلونه کوم دي؟
- ۳- ولی د ځینو جهيلونو اوبه خوږې او د ځینو مالګینې وي؟
- ۴- د امریکا د لویې وچې ډیر لوړ جهيل کوم دی؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د امریکا د لویې وچې طبیعي نقشه د ( ۶۴ ) مخ څخه کاپي یا انځور کړئ او د جهيلونو نومونه يې ولیکئ او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې يې ټولګیوالوته وښیاست.

## دوه ویشتم لوست

# د د امریکا د سمندر گیو په هکله څه پوهیږئ؟



د کارابین سمندرگی

## سمندرگی څه اقتصادي ارزښت لري؟

د امریکا د لویې وچې له شاوخوا پراخه اوبه چاپیره شوې دي او ډیر سمندرگی لري. د دې لویې وچې ډیر لوی سمندرگی د کارابین سمندرگی دی، چې د غرب الهند د ټاپوگانو (د لوی انتیل د ټاپوگانو ځینې لکه کیوبا، هایټي، جامیکا، پورتوریکو او د کوچنی انتیل ټاپوگان چې اورغورځونکي منشاء لري لکه ترینیداد او توباکو او داسې نور)، د منځنۍ امریکا د ختیځو غاړو او د جنوبی امریکا د شمالي غاړو ترمنځ پروت دی او پراخوالی (مساحت) یې ۱۹۴۳۰۰۰ کیلومترو مربعو ته رسېږي. دا سمندرگی د جغرافیایي موقعیت له مخې په استوایي عرض البلدونو کې د تودوخې د لوړې درجې (د سانتي گراد ۲۴ څخه تر ۲۷ درجو) او د لرې مالګې د لرلو په سبب د سمندر له اوبو څخه توپیر کيږي. د کارابین سمندرگی د اقتصادي او ستراتیژیکي ځانګړی ارزښت لرونکی دی او د نړۍ د سمندري سوداګریزو د مهمو لارو په تګ لوري کې چې د اتلانتیک له سمندر څخه آرام سمندر ته له پانامې د کانال څخه تیرېږي او د ګڼه ګونې څخه ډیره ډکه د اوبو لاره ده، پروت دی. د دې سمندرګي غاړې لږ لوروالی لري او لوی سوداګریزه بندرونه یې په غاړو کې جوړ شوي دي.

- د پانامې کانال په کوم هیواد کې پروت دی، کوم سمندرونه یې سره نښلوي او څه اقتصادي ارزښت

لري؟

دامريکا د لويې وچې شمالي او شمال ختيځ سمندرگي لکه د بيوفورت Beaufort سمندرگي د کاناډا په شمال او د لابرادر Labrador سمندرگي د کاناډا د هيواد په ختيځ کې د اقليم له پلوه د شمال کنگل سمندر سره ورته والی لري. څه ناڅه ټول کال کنگل او د تودوخې درجه يې د ساتي گراد د منفي ۵۰ درجو څخه کښته وي، او حتی دوي يې له يوې نيمې څخه تر دوو مياشتو دوام کوي، کله کله يې د تودوخې درجه د ساتي گراد له ۱۰ درجو څخه پورته ځي، په همدې سبب د قطبي سمندرگيو په نوم يادېږي او يواځې د خپرنو لپاره بېړۍ پکې تگ اورانگ کوي. په غاړو او زورو برخوکې يې ځينې سمندري حيوانات لکه کبان ژوند کوي. د بيوفورت له سمندرگي څخه نفت هم رايستل کېږي.

- د اسيا او امريکا د لويو وچو ترمنځ کوم سمندرگي او آبناء پراته دي؟

د الاسکا د ايالت په شمال لويديځ کې د چوکاتسک يا چي چي (Chichi) سمندرگي پروت دی چې د کال زياتره وخت کنگل وي. د شمالي امريکا او د اسيا د لويو وچو ترمنځ بل لوی سمندرگي د بيرنگ Bering په نوم د ۲۲۶۹۰۰۰ کيلومتر مربع د پراخوالي په لرلوسره پروت دی. دا سمندرگي د بيرنگ د آبناء له لارې چې ۸۵ کيلومتر سور لري د شمالي کنگل سمندر سره نښلي. شمالي برخه يې د ژمي په اوږدوکې کنگل وي. خو جنوبي برخې يې نه کنگل کېږي او د بېړيو چلولو وړ دي.  
(۶۲) مخ نقشې ته وگورئ.

### د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څو ډلو ووېشل شي، او هره ډله دې د ۶۴ مخ نقشه انځور اوباکاپي کړي او نومونه دې په ټاکلو ځايونوکې وليکي او دهرې ډلې استازی دې هغه ټولگيو الوته وښيي.

### پوښتنې

- ۱- دامريکا د لويې وچې کوم سمندرگي ټول کال د بېړيو چلولو وړ دی؟
- ۲- د کوم کانال له لارې، د اتلانتیک سمندر د ارام له سمندر سره نښلول شوی دی؟
- ۳- د بيرنگ سمندرگي د امريکا په کومه برخه کې پروت او کومې لويې وچې يې سره بيلې کړې دي؟
- ۴- د امريکا د لويې وچې شمالي سمندرگي د کارابين د سمندرگي سره پرتله کړئ؟

### له ټولگي څخه بهر فعاليت

د امريکا له ليکنې پرته نقشه له (۶۴) مخ څخه کاپي کړئ، د سمندرگيو موقعيت پکې وټاکئ او د جغرافيه په راتلونکي درسي ساعت کې يې ټولگيو الوته وښايست.



# هـ۔ د امریکا د لویې وچې د خلیجونو په هکله څه پوهیږئ؟



پورتنۍ نقشې ته وگورئ. ولې د امریکا په لویه وچه کې ډیر خلیجونه شته دي؟

## د شمالي امریکا خلیجونه

د امریکا لویه وچه ډیر خلیجونه لري ځکه د دې لویې وچې ښه موقعیت د دوو سمندرګیو ترمنځ او د اوبو ننوتلو له کبله په وچه کې د ډیرو خلیجونو منځته راتګ سبب شوی دی.

په دې لویه وچه کې د سوداګرۍ او بیړیو جوړولو د صنعت پرمختیا هم د همدې خلیجونو د شتوالی له امله ده. د شمالي امریکا په جنوب ختیځ کې د مکسیکو خلیج پروت دی چې د فلوریدا د ټاپو وزمې په وسیله د اطلس (اتلانتيک) له سمندر څخه بیل شوی دی.

دې خلیج سربره پردې چې د بیړیو چلولو لپاره یې ښه شرایط برابر کړي دي، په سواحلو کې یې د نفتو، طبیعي ګازو او مالګو زیرمې هم ساتلې دي.

د ګلف ستریم تود بهیر د مکسیکو د خلیج له سیمې تیرېږي چې د سیمې د اقلیم د بدلون او د اوبو د سطحې د پورته کېدو سبب کېږي.

د دې سیمې بل لوی خلیج د مکسیکو د هیواد په ختیځ کې د کامپچ Campeche خلیج دی.

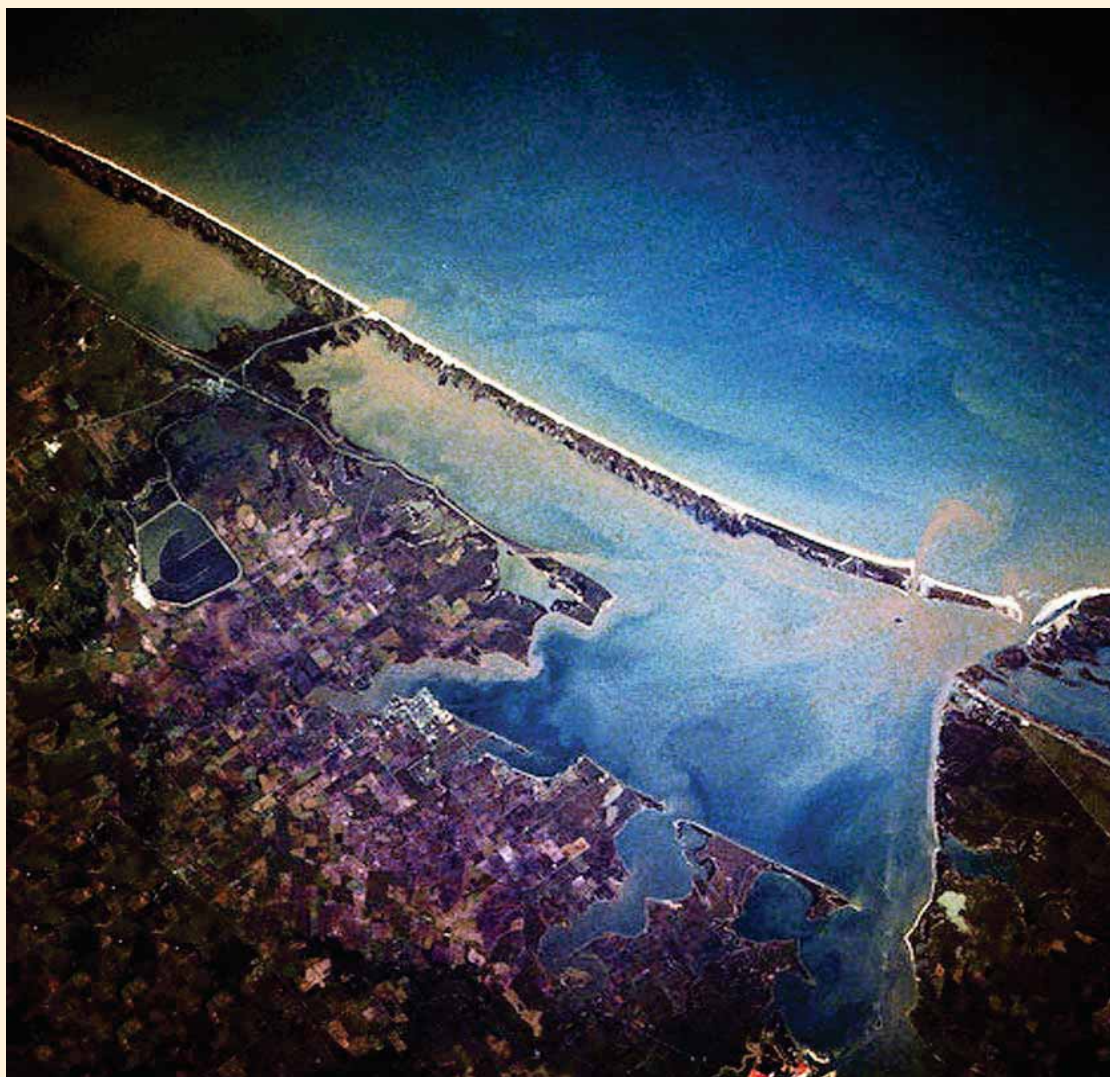
د شمالي امريکا په ختيځو غاړوکې د اطلس د سمندر اوبه په وچې کې ننوتلې چې په ځينو برخوکې يې ژور او په ځينو نورو برخو کې يې لږ ژور خليجونه منځته راوړي دي. دا خليجونه د فلوریدا د ټاپو وزمې څخه پيل او د بافين Baffin په سيمه کې خپل اعظمي سورته رسېږي. د کاناډا شمالي خليجونه د اقليمي رژيم له پلوه شمالي کنگل سمندرته ورته والی لري، او د بېړيو چلولو وړ نه دي.

دويمه گڼه جدول د شمالي امريکا خليجونه ( اضافی معلومات)

| موقعيت  | د خليج نوم  |           | گڼه |
|---|-------------|-----------|-----|
| د اطلس د سمندر په غاړه د کاناډا د هيواد په ختيځ کې    | St Lawrence | سنت لارنس | ۱   |
| د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا د هيواد په ختيځ کې      | Hudson      | هودسن     | ۲   |
| د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا د هيواد په شمال ختيځ کې | Baffin      | بافين     | ۳   |
| د شمال کنگل سمندر په غاړه د کاناډا هيواد په شمال کې   | Amundsen    | اموندسن   | ۴   |
| د اطلس سمندر په غاړه د کاناډا هيواد په جنوب ختيځ کې   | Foundy      | فوندي     | ۵   |

ټولې هغه اوبه چې د امريکا د لويې وچې شمالي او شمال ختيځې غاړې يې راجايرې کړې دي، د کال په اوږدو کې يې تودوخه ډيره ټيټه او کله هم د سانتې گراد د مثبت ۱۰ درجو څخه نه اوږي د کال زياتره وختونه کنگل وي. نوله همدې امله د هودسن د خليج سرې اوبه او د مکسيکو د خليج تودې اوبه د شمالي امريکا پر اقليم باندې مستقيمه اغيزه لري.





د مکسیکو د خلیج تصویر

د شمالي امریکا د ارام سمندر غاړې لږې وتلې او ننوتلې دي، خو د دې وچې په شمال لویدیځو غاړو کې لوی او کوچني ټاپوګان پراته دي چې ډیرې وتلې او ننوتلې غاړې لري. د دې سیمې له ډیرو لویو خلیجونو څخه یوهم د کلفورنیا خلیج دی چې د کلفورنیا California د ټاپو وزمې په ختیځ کې موقعیت لري او د کلورادو سیند په هغه کې توییری. دا خلیج اوږد او کم سوره دی، او یوه ماته او ژوره ساحه یې منځته راوړې ده. د الاسکا Alaska خلیج د دې ساحې بل لوی خلیج دی. چې د امریکا د لویې وچې په شمال لویدیځ کې موقعیت لري. د یادونې وړه چې ټول لوی او ژور خلیجونه د بیړیو چلولو او بندرونو د جوړونې لپاره ښه شرایط برابرې وي.

### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او د امریکا د لویې وچې نقشه دې له (۶۴) مخ څخه کاپي کړي، او د شمالي امریکا د مهمو خلیجونو نومونه دې د هغې پر مخ ولیکي، او د ډلې استاذی دې یې ټولګیوالوته وښيي.

### پوښتني

- ۱- د مکسیکو له خلیج څخه څه اقتصادي ګټه اخیستل کېږي؟
- ۲- د شمالي امریکا په ختیځ کې کوم لوی او ژور خلیجونه شته؟
- ۳- د امریکا شمالي خلیجونه ولې د بیړیو چلولو وړ نه دي؟
- ۴- د شمالي امریکا د لویدیځې غاړې لوی خلیجونه کوم دي؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

لاندې جدول بشپړ کړئ او د جغرافیې په راتلونکي درس کې یې ټولګیوالوته ولولئ.

| اقتصادي ارزښت       | موقعیت                              | د خلیج نوم | ګڼه |
|---------------------|-------------------------------------|------------|-----|
|                     | د شمالي امریکا په جنوب ختیځ برخو کې | مکسیکو     | ۱   |
| د بیړیو چلولو وړ دی |                                     | سنت لارنس  | ۲   |
|                     |                                     | هودسن      | ۳   |
|                     |                                     | الاسکا     | ۴   |
|                     |                                     | کلفورنیا   | ۵   |

## خلرویشتم لوست د جنوبی امریکا خلیجونه



د سویلی امریکا نقشه

آیا د سویلی امریکا ټول خلیجونه د سوداګرۍ د لویو بیړیو چلولو ته برابر دي؟

د سویلی امریکا د خلیجونو په هکله څه پوهیږئ؟

د سویلی امریکا د اطلس (اتلانتیک) سمندر په غاړو کې لوی خلیجونه چې په وچه کې ډیر ننوتلی وي نشته دي. یوازې د ارجنتاین د هیواد په جنوب ختیځو غاړو کې نیمه دایروي شکله خلیجونه لیدل کیږي. د پارانا Parana د سیند په خوله (مصب) کې د ریودو لاپلاتا اوږده او پراخ سواحل پراته دي. د هغه په شمال کې د سادومارکوس کوچنی خلیج موقعیت لري چې د بیړیو چلولو لپاره یې د بندر جوړونې ښه شرایط برابر کړي دي. د امزون د سیند خوله هم د بیړیو چلولو وړ ده. د کارابین د سمندرګي په غاړو د ونزویلا لوی خلیج

| موقعیت   | د خلیج نوم               | ګڼه |
|--|--------------------------|-----|
| د ارجنتاین د هیواد په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه | سان ماتیناس (San Matins) | ۱   |
| د ارجنتاین د هیواد په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه | بلانکا (Blanca)          | ۲   |
| د ارجنتاین د هیواد په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه | سان جورج (San jorgs)     | ۳   |
| د ارجنتاین د هیواد په ختیځ کې د اطلس سمندر په غاړه | ګراندا (Granda)          | ۴   |

پروت دی، چې ځانګړی سوداګریز ارزښت لري. د جنوبی امریکا په شمال لویدیځ کې د آرام سمندر په غاړه د پانامې لوی خلیج پروت دی چې د پانامې د کانال له لارې یې د بیړیو چلولو لپاره ښه شرایط برابر کړي دي. همدارنګه د استوا د کرښې جنوب ته د اکوادور په هیواد

کې د گواياگیل Guayaquil لوی خلیج پروت دی چې د گواياگیل لوی بندر هم دلته جوړ شوی دی او د هغه په جنوب کې د عرض البلد تر ۳۰ درجو پورې د هغه سواحل وتلي او ننوتلي نه دي او د غاړو لوړوالی یې هم ډیر دی، چې د بیړیو لنگر اچولو ته برابر نه دي. خو د ارام سمندر د سواحلو په جنوبي ورستیو برخو کې د چیلی په هیواد کې ډیرې ننوتلې او وتلې شته، خلیجونه یې تاوراتاو او سورور دي لکه کورکوادو Corcovado او د دې پنیاس De penas چې د پراخو او ژورو خلیجونو د سمندري سوداگریزو بندرونو جوړونې ته یې مناسب شرایط برابر کړي دي. ډیر هیوادونه سره له دې چې پراخه سمندري غاړې لري خو د خلیجونو د نه درلودلو یا د نا برابرې او لږ ژورو خلیجونو د دردلو په سبب د بیړیو چلولو لپاره د گټې اخیستنې وړ نه دي. په لاتیڼه امریکا کې د خلیجونو انځورونه



### د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې پر خو ډلو وویشل شي د ۶۴ مخ نقشه دې کاپي کړي او په هغې کې دې د لویو خلیجونو نومونه په ټاکلو ځایونو کې ولیکي.

- الف - د جنوبي امریکا شمالي خلیجونه
- ب - د اطلس سمندر د غاړو خلیجونه
- ج - د ارام سمندر د غاړو خلیجونه

### پوښتنې

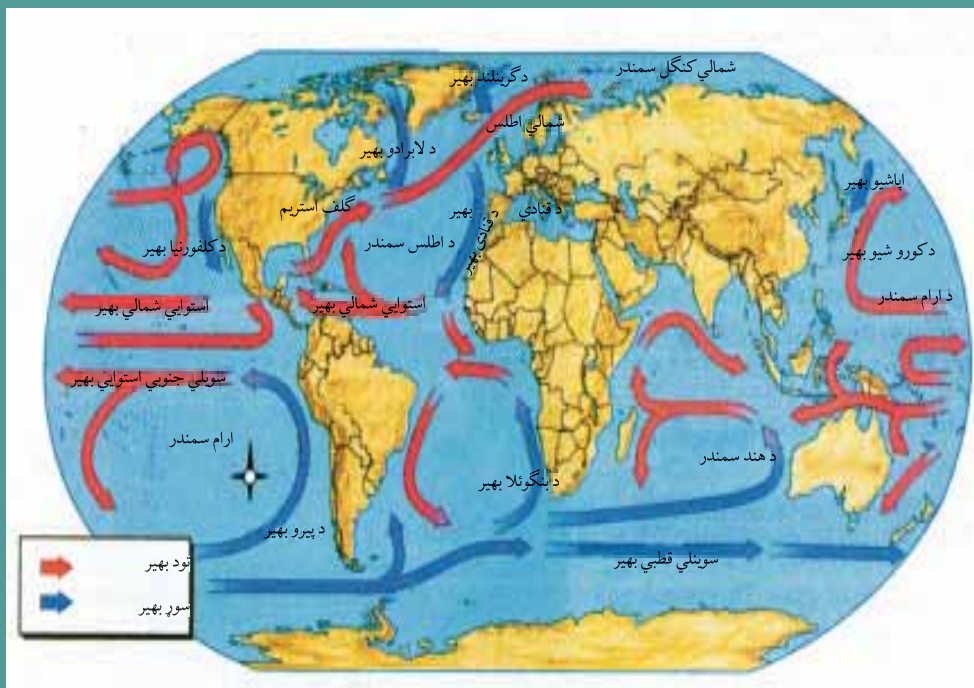
- ۱- لاندې پوښتنې بشپړې کړئ.
  - د اکوادور د هیواد د ..... خلیج په غاړه لوی تجارتي بندر جوړ شوی دی.
  - د چیلی د هیواد لوی خلیج ..... دی.
- ۲- لنډه ځواب ورکړئ
  - کوم سواحل په طبیعي توګه د بندرونو جوړونې ته مناسب نه دي؟
  - ستاسو له نظره له خلیجونو څخه څه اقتصادي ګټه اخیستل کېږي؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت

د ارام سمندر د غاړو خلیجونو د اطلس د سمندر د غاړو د خلیجونو سره د بندرونو د جوړونې او بیړۍ چلونې له پلوه پرتله کړئ.

## پنځه ویشتم لوست

# و-د امریکا د لویې وچې د اقلیم په هکله څه پوهیږئ؟



د نړۍ د سمندري تودو او سړو اوبو د بهیر نقشه

د نړۍ کومه لویه وچه د نړۍ ټول نباتات او اقلیمونه لري؟

د امریکا لویه وچه د نړۍ د نورو لویو وچو په خلاف په شمالي او جنوبي دوه نیمو کړو کې موقعیت لري، نو ځکه د نړۍ د ټولو نباتاتو او اقلیمونو ډولونه لري. د (۸۲) مخ نقشې ته وگورئ.

– شمالي امریکا د کومو اقلیمي سیمو لرونکې ده؟

شمالي امریکا د منځنۍ امریکا په ګډون د شمالي عرض البلد د ۷ او ۸۳ درجو ترمنځ پرته ده. چې په دې ترتیب له شمال څخه جنوب ته ټولې اقلیمي سیمې د استوا څخه پرته، په برکې نیسي، چې دارنگه ډیره برخه یې په قطبي او معتدله او لږه برخه یې د استوا لاندې په (منځنۍ امریکا کې) پرته ده. او دا ډول موقعیت د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوڅپې د درجې د توپیر سبب کیږي. د شمالي امریکا په ختیځه برخه کې لوړ غرونه نشته، نو ځکه د اتلانتیک د سمندر لخوا د ختیځو مرطوبو کتلو د راتګ لپاره برابره ده. خو په لویدیځ کې د راکی غرونه د ارام سمندر لخوا د مرطوبو هوایي کتلو د بهیر خنډ ګرځي.

د شمالي کنګل سمندر او د مکسیکو د تود خلیج ترمنځ د دښتو شتوالی د استوایي او قطبي عرض البلدونو ترمنځ د شمال څخه جنوب لورته د هوایي کتلو د تبادلې شرایط د کال په ټولو موسمونو

کې برابر کړي دي.

د اتلانتيک په سمندر کې د شمالي او جنوبي برخو ترمنځ د تودوخې د درجې توپير ليدل کيږي، يعنې د گلف ستریم تود بهير د شمالي امريکا جنوب ختيځ سواحل توده وي، او د لابرادور سوږ بهير د کانادا ختيځې برخې سره وي. د شمالي امريکا په لويديځ کې د ارام سمندر د کوروشيو تود بهير د شمال په لوري او د کلفورنيا سوږ بهير د جنوب په لوري د کال په اوږدو کې د تودوخې د بدلون سبب کيږي.

د شمالي امريکا ډيرې مرطوبې سيمې په ختيځ کې د اتلانتيک د سمندر غاړې او په لويديځ کې د ارام سمندر سواحل دي، ډيرې وچې سيمې د راکي د غرونو منځنۍ سيمې يې دي چې د اورښت اندازه يې ډيره لږه ده. د شمالي امريکا په شمال کې د تندرا سره سيمه، د هغې په جنوب کې معتدله سيمه او د معتدلې سيمې په جنوب کې د سب تروپيک سيمه پرته ده.

جنوبي امريکا د کومو اقليمي سيمو لرونکې ده؟

جنوبي امريکا د شمالي عرض البلد ۱۲ درجو او د جنوبي عرض البلد د ۵۶ درجو ترمنځ پرته ده او ډيره برخه يې په توده منطقه کې پرته ده. يعنې د خاورې زياته برخه يې د سرطان او جدې د کرښو ترمنځ په استوايي يا حاره يي سيمه کې او لږه جنوبي برخه يې په معتدله سيمه کې پرته ده. د جنوبي امريکا په لويديځه برخه کې د انديز د غرونو طبيعي حالت او په ختيځ کې پراخې هوارې پر اقليم غوره اغيزه لري. د انديز د غرونو لږې ختيځې خواته د لنډې هوا د ورتگ خنډ گرځي.



د استوا لاندي د سيمې انځور

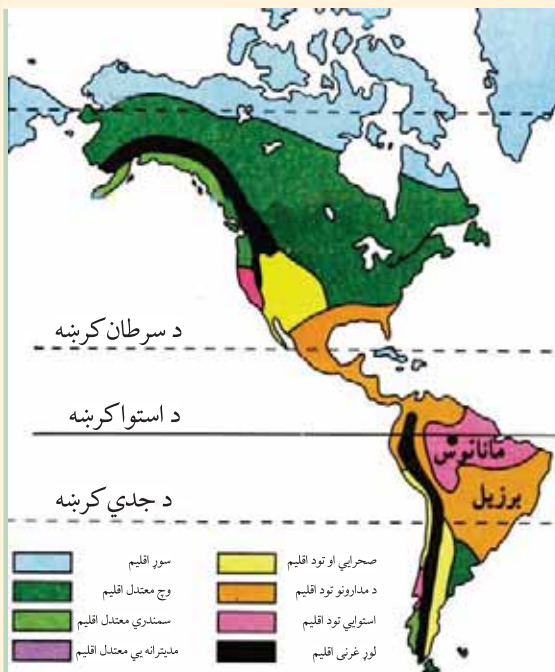


## پنځه ويشتم لوست

د دې لويې وچې په ختيځو غاړو کې تقريباً د استوا کرښې ته نږدې د استوا د تودو اوبو بهير تيرېږي، چې په شمال لويديځ او جنوب لويديځ کې د برازيلين (Brazilian Stream) په تودو بهيرونو ويشل کېږي. اوپه ژمي کې د جنوبي امريکا په سواحلو کې د تودوخې د سانتي گراد څه ناڅه ۳ درجو د زياتوالي سبب کېږي. د جنوبي امريکا د لويديځو سواحلو په اوږدو کې د پيرو په نوم د سړو اوبو (Peru Stream) بهير له جنوب څخه شمال لورته د استوا تر کرښې پرمخ ځي او د ساحلي هوا تودوخه رابنکته کوي، ان تردې چې د استوا په مدار کې د تودوخې کچه ۴ درجې رابنکته کوي. د دې بهير بل ښاخ د جنوبي امريکا جنوب ختيځ سواحل هم سړوي.

د معتدله سيمې انځور





### د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په پنځه کسيزو ډلو وویشل شي او هره ډله دې د امریکا د لویې وچې اقليمي نقشه د هغې د لارښود سره چې په کې هره اقليمي سیمه په ځانګړې رنگ سره ښوول شویده په غور سره وګوري او هره ډله دې د یوې اقليمي سیمې د ځانګړتیا په هکله ځواب برابر کړي او ټولګیوالوته دې یې وړاندې کړي.

- ۱- سور اقليم
- ۲- معتدل اقليم
- ۳- سب تروبيک اقليم
- ۴- د تندرا اقليم

### پوښتنې

سم ځواب د (س) په توري او ناسم ځواب د (ن) په توري ښه کړئ.

- ۱- د امریکا لويه وچه په شمالي او جنوبي دوه نیمو کړو کې پرته ده. ( )
- ۲- د شمالي امریکا د خاورې ډیره برخه په توده او استوايي سیمه کې پرته ده. ( )



- ۱- کوم سمندري بهیرونه د امریکا د لویې وچې پر اقليم اغیزه کوي؟
- ۲- کوم غرونه د امریکا لویې وچې ته د آرام سمندر له لوري د لنډه بل خنډ ګرځي.

### له ټولګي څخه بهر فعاليت

د امریکا د لویې وچې سپینه نقشه د ورکړل شوې اقليمي نقشې پر بنسټ رنگ کړئ.

## ۲، ۳- د امريکا د سياسي جغرافيې په هکله څه پوهيږئ؟



د امریکا سياسي نقشه

### د امریکا په لويه وچه کې څو خپلواکه هيوادونه شته؟

د امریکا لويه وچه د ۴۲،۱ ميلیونو کیلومتر مربعو په پراخوالي سره په دوو شمالي او جنوبي نیمو کرو کې موقعیت لري. دا لويه وچه په ۵۱ سياسي واحدونو ویشل شوې ده، چې له هغې جملې څخه ۳۵ واحده یې خپلواکه هیوادونه او نور پاتې یې لاتر اوسه د بهرنیو هیوادونو تر کنترول لاندې دي. په شمالي امریکا کې چې د انگلوساکسون په نوم هم یادېږي د (امریکا متحده ایالاتونو، اتازونې او کانادا) دوه هیوادونه پراته دي. د امریکا د متحده ایالاتونو هیواد د ۹،۳۶۳،۰۰۰ کیلومتر مربعو په پراخوالي سره د نړۍ څلورم لوی هیواد دی چې د ۵۰ ایالتونو څخه جوړ شوی دی. نو له همدې امله یې د هیواد رسمي بیرغ ۵۰ ستوري لري.

د حکومت ډول یې فدرالي جمهوریت دی او جمهور رئیس یې د څلورو کلونو لپاره ټاکل کېږي. د کانادا هیواد د (۹،۹۷۰،۶۱۰) کیلومتر مربعو په پراخوالي سره د روسیې له هیواد څخه وروسته د نړۍ پراخه هیواد دی. دا هیواد له لسو ایالتونو څخه جوړ شوی دی، او لاتر اوسه یې گورنر جنرال چې تشریفاتې بڼه لري د انگلستان د ملکي له خوا ورپېژندل کېږي، او د انگلستان د هم گټو

(مشترک المنافع)، هیوادونو د ډلې څخه شمیرل کیږي. د منځنۍ امریکا اته گوني هیوادونه د جنوبي امریکا د هیوادونو په گډون د لاتیني امریکا په نوم یادېږي. چې ډیر مهم گډ خصوصیات یې لاتیني ژبه ده. چې په دغو زیاترو هیوادونو کې رسمي ژبه اسپانوي او په برازیل کې پرتگالي ده.

ډیر لوی هیواد یې برازیل دی چې پراخوالی یې ۸،۵۴۷،۴۰۴ کیلومتر مربع او پلازمینه یې د برازیلیا ښار دی او ډیر کوچنی هیواد یې ترینیداد او توباگو دی، مهم ښار یې د ارجنتاین هیواد کې بونس ایرس دی چې د امریکا د پاریس په نوم هم شهرت لري. د جنوبي امریکا د نفوسو ډک هیواد بیا هم د برازیل هیواد دی چې ۱۸۴،۷ میلیون تنه نفوس لري، او لږ نفوس لرونکی هیواد یې وفالکلند تر استعمار لاندې هیواد دی چې ۲۰۰۰ تنه نفوس لري. د امریکا د لویې وچې شپږ هیوادونه فدرالي ۱۹ یې ولسواکه (جمهوري) او لس نور یې د انگلستان پخوانۍ مستعمرې دي، چې اوس یې خپلواکي په رسمیت پیژندل شوې ده، خو لاتر اوسه یې گورنر جنرال د انگلستان د ملکې له خوا ټاکل کیږي او د انگلستان د هم گټو هیوادونو څخه گڼل کیږي.

### د ټولګي دننه فعالیت



زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د پخوانیو معلومات په پام کې نیولوسره دې د امریکایي هیوادونو د حکومتي جوړښت په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلې دې یې ټولګیوالوته وړاندې کړي.

### پوښتنې



- ۱- د امریکا د لویې وچې د سیاسي ویش نقشې ته په پاملرنې سره لاندینو پوښتنو ته ځواب ورکړئ؟
  - الف - د شمالي امریکا د دوو هیوادونو نومونه وویاست؟
  - ب - د منځنۍ امریکا د یوه هیواد نوم وویاست؟
  - ج - د جنوبي امریکا د دریو هیوادونو نومونه وویاست؟
- ۲- د جنوبي امریکا هیوادونه کومه گډه فرهنگي وجه لري؟
- ۳- د امریکا د متحدو ایالتونو (اتازوني) هیواد د څو ایالتونو څخه جوړ او د حکومت ډول یې څرنگه دی؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت



زده کوونکي دې د امریکا د لویې وچې د یوه هیواد په هکله معلومات راټول او د جغرافیې په راتلونکي ساعت کې وړاندې کړي.

## ۲-۴، د امریکا د لویې وچې د بشري جغرافیې په هکله څه پوهیږئ؟



د راتلونکي مخ نقشې ته وگورئ، د امریکا په لویه وچه کې د نژادونو ویش رابښي. په امریکا کې کوم نژادونه استوگنه لري؟

### الف - نژاد اوژبې

د امریکا د لویې وچې خلک د ډول ډول نژادونو او څانگو څخه جوړ شوي دي چې ډیر غوره یې عبارت دي له:

#### ۱- بومیان یا سره پوستکي

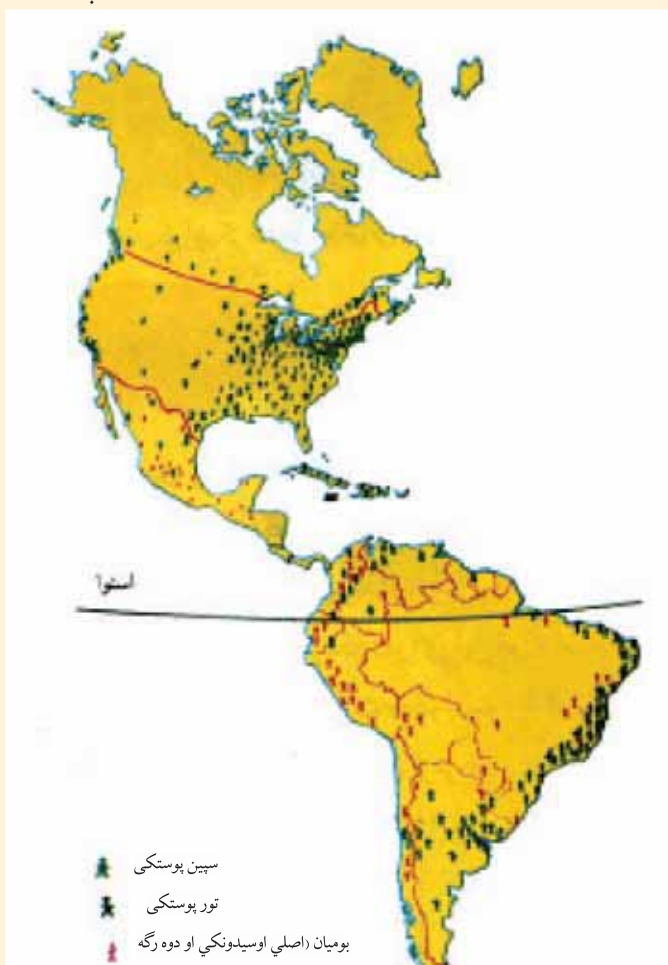
د امریکا قديمي او اصلي اوسیدونکي دي. چې په متحده ایالاتو او کاناډا کې اوسیدونکي او هغوی ته هنډیان Indian هم وایي. د امریکا له کشفولو وروسته دې لویې وچې ته د سپین پوستکو اروپایانو په راتگ سره چې د سره پوستکو د ځمکو د لاندې کولو په لټه کې وو. د بومیانو او اروپایانو ترمنځ ډیرې جگړې وشوې چې د هغو له امله نن ډیر لږ سره پوستکي پاتې دي. د دې خلکو کارونه او د ژویو بنکار و او د ونو له ریښو څخه یې هم خواړه برابرول. سره پوستکي د ژېړ پوستکو له نژاد څخه هم گڼې چې ډیر پخوا یې د آسیا د لویې وچې څخه د بیرنگ د ابناء له لارې د امریکا لویې وچې ته مهاجرت کړی دی.

## ۲- سپین پوستکي

د ۱۶م پېړۍ څخه وروسته اروپایي سپین پوستکي مهاجرین ورو ورو امریکا ته راغلل هلته استوګن شول، او ورځ په ورځ یې شمیر زیات شو، نن د امریکا د لویې وچې زیات وګړي دوه رګه دي چې د مختلفو نژادونو او ملتونو د اختلاط په نتیجه کې منځته راغلي دي.

## ۳- تور پوستکي

امریکایي تور پوستکي په واقعیت کې د افریقایي غلامانو او مریانو زامن او لمسي دي چې داستعمار په دوران کې د اروپایي سپین پوستکو په واسطه په کانونو او کروندوکې د کار لپاره په اجباري توګه دې لویې وچې ته راوړل شوي دي. نن ورځ یو زیات شمیر تورپوستکي په شمالي، مرکزي او جنوبي امریکا کې ژوند کوي. د امریکا په لویه وچه کې نژادونه



د امریکا په متحده ایالتونو کې تورپوستکي د دې هیواد په جنوب ختیځ او همدارنګه په لویو ښارونو لکه شیکاګو او نیویارک کې استوګنه کوي او د ژوند شرایط یې د سپین پوستکو په پرتله د اقتصادي او اجتماعي پلوه نا مناسب دي. ایا پوهیږئ د امریکا په لویه وچه کې دوه فرهنگه او مروجې ژبې کومې دي؟

## الف- شمالي امریکا

په شمالي امریکا کې یعنې په متحده ایالاتو کې انګلیسانو د ۱۷ م پېړۍ په لومړیو او په کاناډا کې د ۱۸ م پېړۍ په وروستیو کې یو ډول انګلیسي فرهنگ منځته راوړ چې لائر اوسه شته. د کاناډا وګړي په انګلیسي او فرانسوي او د متحده ایالاتو وګړي په انګلیسي ژبه خبرې کوي.

### ب - لاتینه امریکا

منځنی او جنوبي امریکا په کله د لاتینې امریکا په نوم شهرت لري. د دې سیمې نوم او دهغو د ژوند کړه وړه د لاتینې اروپا یعنی د اسپانې او پرتګال د فرهنگ نماینده گي کوي چې اسپانوي ژبه د دې سیمې له ۲۰ جمهوریتونو څخه په ۱۸ جمهوریتونو کې مروج ده، د برازیل خلک په پرتګالي او د هایتي خلک په فرانسوي ژبو خبرې کوي.

د تور پوستکي څېره



د سپین پوستکي څېره



د سرو پوتکو خلکو بو تصویر



### د ټولګي دننه فعالیت

- زده کوونکي دې په ډلو کې په لاندې مطلب بحث او خبرې وکړي.
- لاینه امریکا د امریکا د لویې وچې کومې برخې ته ویل کیږي او ولې؟
- د تور پوستکو اصلي منشه چې نن ورځ په امریکا کې اوسېږي د کوم ځای څخه پیل کیږي؟

### پوښتنې

- سم ځواب غوره کړئ.
- ۱\_ د انگلوساکسون فرهنگ په کوم یوه لاندني هیواد کې شته؟
  - الف: کانادا
  - ب: برازیل
  - ج: ارجنتاین
  - د: مکسیکو
- ۲\_ لاندې جملې بشپړې کړئ.
  - په جنوبي امریکا کې ..... فرهنگ رواج لري.
- ۳\_ لنډ ځواب ورکړئ.
  - ایا د امریکا د متحده ایالاتو تورپوستکي اقتصادي او اجتماعي مناسب شرایط لري؟



اته ویشتم لوست

## ب. د امریکا د نفوسو او مذهب په هکله څه پوهیږئ؟



د امریکا د لویې وچې د نفوسو ډک ښارونه کوم دي؟ د امریکا په لویې وچې کې د نفوسو د جغرافیایي وېش نقشه د امریکا د لویې وچې د نفوسو د جغرافیایي وېش نقشې ته څیر شی چې په امریکا کې د نفوسو میشته کیدنه شیی.

نن ورځ د امریکا د نفوسو زیاته برخه د دوو لویو وچو یعنی داروپا او افریقا مهاجرین چې په لویو ښارونو

د نیویارک یو انځور



کې استوگنه لري په برکې نیسي. د دې لویې وچې د نفوسو څخه ډکې سیمې شمالي او منځنۍ امریکا ده چې په ۲۰۰۰ م کال کې یې ۴۸۰ میلیونو تنو څخه زیات وگړي درلودل. په جنوبي امریکا کې د ۳۴۶ میلیونو تنو څخه زیات وگړي اوسیدل. د امریکا د لویې وچې ټول نفوس ۸۲۷ میلیون تنو ته رسېږي. په شمالي او منځنۍ امریکا کې له نفوسو څخه ډک ښار د نیویارک بندر دی چې نفوس یې په ۲۰۰۵ م کال کې ۱۸,۵ میلیونو تنو ته رسیده. په جنوبي امریکا کې بونس ایرس د ارجنټاین

د هیواد پلازمینه له نفوسو څخه د ډکو ښارونو څخه شمیرل کیږي چې په ۲۰۰۵ م کال کې یې ۱۳,۳ میلیون تنه نفوس درلوده. همدارنگه په برازیل کې د ساو پائولو د ښار د وګړو شمیر په ۲۰۰۵ م کال کې ۱۸,۳ میلیونو تنو ته رسیده، د یادولو وړ ده چې د نفوسو وده په لاتینه امریکا کې د شمالي امریکا په پرتله زیاته ده. د شمالي امریکا وګړي له مکسیکو پرته زیاتره د پروتستان د مذهب پیروان دي او د امریکا د لویې وچې نور اوسیدونکي کاتولیک مذهب دي. چې د جنوبي اروپا میراث دی. د کاتولیک مذهب پیروان په لاتینه امریکا کې استوګن دي او د نورو دینونو پیروان لکه مسلمانان او یهودیان هم د امریکا په لویه وچه کې استوګنه لري.

د ساو پائولو د ښار انځور



### د ټولګي دننه فعالیت

د امریکا د نفوسو د جغرافیایي ویش نقشې ته په پاملرنې، د دې لویې وچې له نفوسو څخه ډک ښارونه د لیکنې پرته نقشه کې مشخص کړئ.

### پوښتنې

- ۱- د امریکا په کوم ښار کې زیات تور پوستکي استوګنه کوي؟
- ۲- د نفوسو وده په شمالي امریکا کې زیاته ده که په جنوبي او مرکزي امریکا کې؟
- ۳- د پروتستان مذهب زیاتره د دې لویې وچې په کومه برخه کې رواج لري؟ نوم یې واخلي.

## ۲، ۵ - د امریکا د اقتصادي جغرافيايي په هکله څه پوهیږئ؟



کوم عوامل د شمالي امریکا د اقتصادي پرمختگ سبب شوي دي؟

### شمالي امریکا:

په اوسنيو شرايطو کې د شمالي امریکا دوه هیوادونه (متحده ایالات او کانادا) په مختلفو دلایلو د نړۍ له ډېرو پرمختللو هیوادونو څخه شمیرل کېږي، د مثال په توگه:

- شمالي امریکا د ځمکې لاندې ډیر کانونه، طبیعي سرشاره زیرمې، پراخې ځمکې، د اوبو څخه ډک سیندونه او د اب او هوا ډولونه لري.
- د امریکا د لویې وچې د کشف څخه وروسته، اروپایانو دې وچې ته مهاجرت کړی دی، هغوی خپلې پانگې هم له ځان سره راوړې وې، دې مهاجرینو خپل مهارتونه او استعدادونه په کار واچول او د خویږیو په اوږدو کې یې نوی تمدن منځته راوړ.
- د شمالي امریکا په اقتصادي پراختیا کې نورو عواملو هم اغیزه درلوده مثلاً په دویمې نړیوالې جگړې کې د زیاترو اروپایي هیوادونو صنایع ړنگ شوي، خو متحده ایالاتو د جگړې د سیمې څخه دلرې والي په سبب زیانمن نه شول او وېي کولای شول چې د خپلو سیالانو څخه د مخه شي.
- شمالي امریکا د زیاترو هیوادونو د پوهانو او متخصصانو په جذبولو سره یې هم وکولای شو چې پرمختللی اقتصاد ولري.

### کرنه او مالداري:

شمالی امریکا طبیعی سرشاره او پراخه منابع لري، چې دا علت په دې سیمه کې د کرنې او مالدارۍ د پرمختګ سبب شوی دی. په حاصل خیزو ځمکو کې په زیاته اندازه غنم او جوار کرل کیږي.

د شمالي امریکا نقشه



- ۱- ورمونت
- ۲- نیو هامپشایر
- ۳- ماساچوست
- ۴- کانک تیکت
- ۵- رډ ایلند
- ۶- نیوجرسی
- ۷- دلاور
- ۸- مریلند

د شمالي امریکا (د امریکا د متحدو ایالتونو او کاناډا) اقتصادي انځوریزه نقشه

**لارښود**

|  |          |  |                |  |              |  |       |  |                                     |  |           |
|--|----------|--|----------------|--|--------------|--|-------|--|-------------------------------------|--|-----------|
|  | تباکو    |  | پنبه           |  | کانونه       |  | غنم   |  | اومه نفت                            |  | سره زر    |
|  | کب نیونه |  | د شېډو غواګانې |  | د ډېرو سکارو |  | جوار  |  | د سمندرونو له تل څخه د نفتو رایستنه |  | د کارخانه |
|  | مرکبات   |  | پسونه          |  | د غوښې غواې  |  | انګور |  | لرګی                                |  | خوګ       |

کرنیز فعالیتونه د عملي لاروچارو څخه په گټې اخیستنې سره په ښه توگه سرته رسېږي. مالداري د امریکا په مختلفو سیمو کې له هغې جملې په متحده ایالاتو او کاناډا کې ځانگړی ارزښت لري، په دې هیوادونو کې د غویانو، پسونو او وزو د لویو گلو او اسانو روزنه کیږي.

### کانونه او صنایع:

د امریکا په ټوله لویه وچه کې د نفتو څاگانې او د اوسپنې او ډبروسکرو کانونه پیدا کیږي. همدارنگه د دې لویې وچې نور غوره کانونه سره زر، سپین زر مس، نکل او داسې نور دي. د امریکې متحده ایالاتو د صنعتي تولیداتو کارخانې په لویو ښارونو لکه نیویارک او د امریکا د پنځه گونو جهیلونه په شاوخواکې جوړې شوې دي.



د شمالي امريکا د يادولو وړ صنايع د فلزاتو د ويلې کولو، درندو صنايعو، د پولادو برابرولو، کرنيزو ماشينونو، لارو جوړولو، د وسلې توليدولو، موټر جوړولو، بېړۍ جوړولو، الوتکو جوړولو او بالاخره کيمياوي صنايعو، د نفتو د چاڼولو له صنايعو او نورو څخه عبارت دي.

### د ټولگي دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي او هر ډله دې د لاندې جدول په پام کې نیولو سره هغه طبيعي او بشري عوامل چې د شمالي امريکا د پرمختگ سبب شوي په دوو ورکړ شوو ستونونو کې واضح کړي.

| بشري عوامل                                     | طبيعي عوامل                                     |
|--|---|
| د جگړې څخه لرې والي<br>.....<br>.....<br>..... | حاصل خيزه پراخه ځمکې<br>.....<br>.....<br>..... |

### پوښتنې:

- د شمالي امريکا د څو غوره کرنيزو پيداوارو نومونه واخلئ؟
- د امريکا متحده ايالاتو مهمې صنايع کومې دي؟ بيان يې کړئ؟
- د شمالي امريکا د غوره کانونو نومونه واخلئ؟
- د شمالي امريکا د صنايعو په هکله څه پوهيږئ؟ په پنځو کرښو کې يې وليکئ؟

### د ټولگي بهر فعاليت:

د شمالي امريکا د ليکنې څخه پرته (سپينې) نقشې کې د شمالي امريکا د صنعتي ښارونو ځايونه مشخص کړئ او د جغرافيه په راتلونکي ساعت کې يې ټولگيوالوته وښايست.

## دیرشم لوست لاتینه امریکا



کرونده

د لاتینې امریکا اقتصاد پر کومو بنسټونو ولاړ دی؟  
د لاتینې امریکا هیوادونه د متحده ایالاتو او کانادا په څیر پرمختللي نه دي، بلکې د هغو اقتصاد زیاتره په کرنیزو محصولاتو او د کاني موادو په را ایستني ولاړ دی.

### کرونه:

دککاو د کبنت انځور



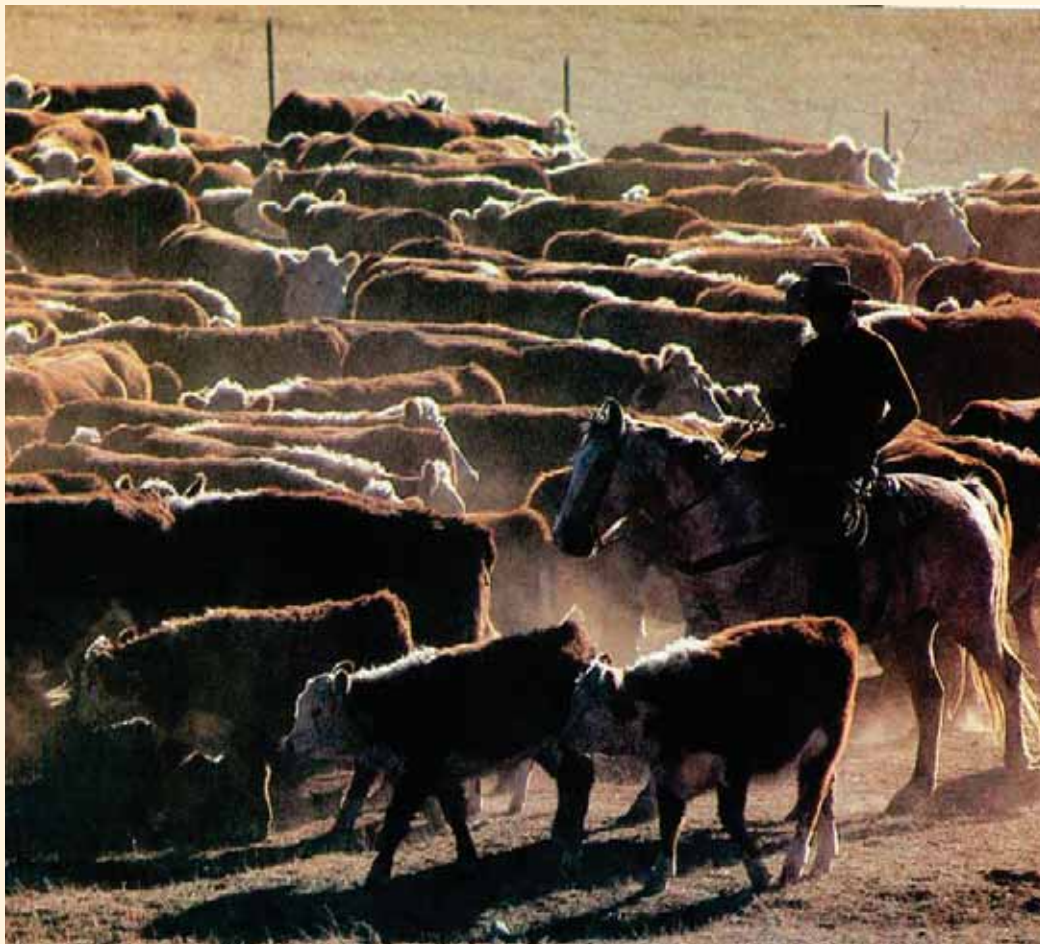
د شلمې پیړۍ په لومړیو کې چې کوم بدلونونه د کرنې په برخه کې منځته راغلي دي، لاتینې امریکا وکولای شو چې د نړۍ په کرنیز اقتصاد کې مهم مقام خپل کړي. لکه چې دا رنگه نن ورځ کولای شو د جنوبي امریکا د هیوادونو په غوره کرنیزو محصولاتو کې د پنبې، گنیو، کاکائو، قهوې، کیلې او ربر نوم واخلو. سربیره پردې د دې سیمې په ځینو هیوادونو کې غلې دانې په ځانگړې ډول غنم او جوار هم په ډیره اندازه کرل کیږي. لکه چې دا رنگه ارجنتاین د غنمو او جوارو مهم تولیدوونکی هیواد دی، او برازیل د نړۍ

د قهوې مهم صادروونکی دی. همدارنگه د امازون د ځنگلونو اومه رېږ د دې لويې وچې غوره شتمني شميرل کيږي. په منځنۍ امريکا او د کارايبين په ټاپوگانو کې کيله، قهوه، کاکائو، گني، ډول ډول مرکبات او اناناس او همدارنگه سربيره پر هغو په ټوله جنوبي امريکا کې چغندر، قند، کتان او په ځنگلي سيمو کې د ځنگلونو څخه د گټې اخيستنې محصولات د پاملرنې وړ دي.

### مالداري:

مالداري د جنوبي امريکا په مختلفو سيمو له هغو جملې په برازيل او ارجنتاين کې ځانگړې ارزښت لري. په دې هيوادونو کې د شنو او پراخو د بنتو د شتوالي له امله د رمو ساتنه او مالداري په ځانگړي ډول د غواگانو روزنه ډير رواج لري، لکه چې دارنگه په دې ورستيو کلنو کې د غوښو د کنسرو او ساتنې لپاره پوره وسايل برابر شوي چې دغه حالت د مالدارۍ د ډيرې ودې سبب شوی دی.

مالدارۍ





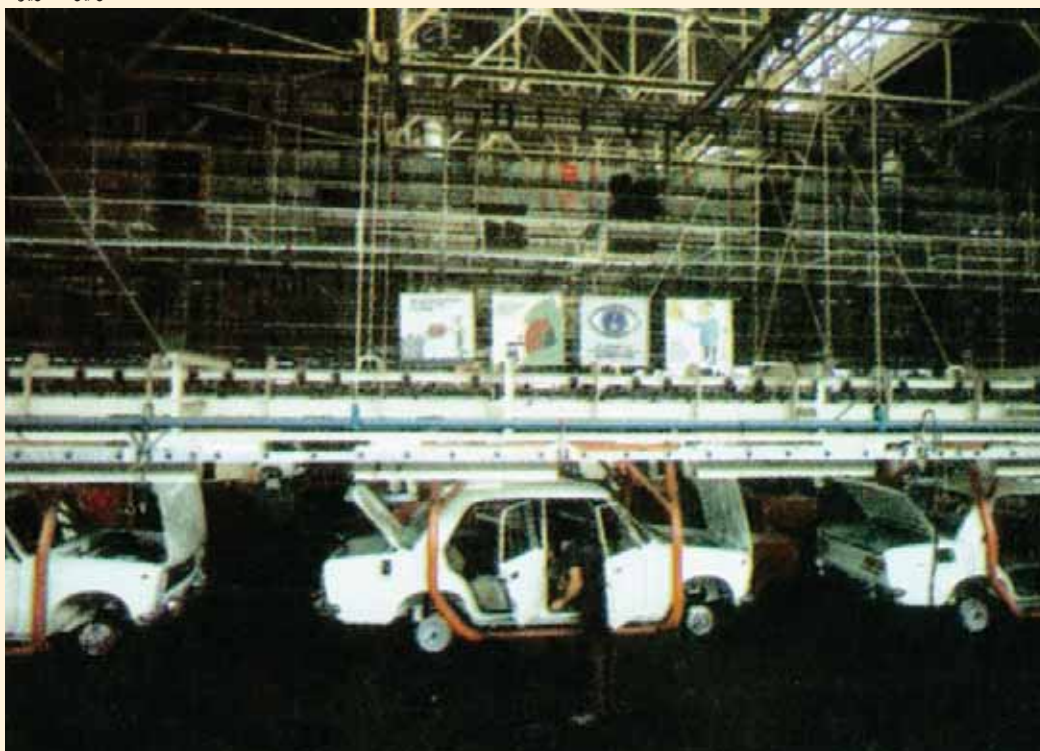
## كانونه او صنايع:

جنوبي امريكا د طبيعي منابعو له پلوه بډايه لويه وچه ده. په دې لويه وچه كې د نفتو، سروزرو، سپينو زرو، مسو او اوسپنې كانونه شته دي، دا سيمه د نفتي منابعو د درلودلو له پلوه هم د پاملرنې وړ ده. يو د هغو عواملو څخه چې د هسپانويانو او پرتگاليانو پام يې د دې لويې وچې د نيولو لپاره را واړاوه، هغه د قيمتي فلزاتو لكه سروزرو او سپينو زرو شتوالی وه، چې د سپينو زرو زياتره كانونه په مكسيكو او د بوكسيټو (د المونيمو د توليد لپاره استعمالېږي) په جاميكا كې دي. د نفتو د صنعت ډول ډول كانونه، د فلزاتو ويلې كول او د مسو مهم كانونه هم د چيلي په هيواد كې د يادونې وړ دي. په جنوبي امريكا كې د صنايعو پراختيا خپل لومړني پړاوونه وهي.

د نفتو چن ځای



د کارخانو یو تصویر



### د ټولګي د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د شمالي امریکا او جنوبي امریکا اقتصاد د کرنې، مالدارۍ، کانونو او صنایعو له پلوه سره پرتله کړي او پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

### پوښتنې:

- ۱- د جنوبي امریکا اقتصاد زیاتره په کومو شیانو ولاړ دی؟
- ۲- د جنوبي امریکا ډیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟
- ۳- د لاتینې امریکا په هیوادونو کې د مالدارۍ او رمو ساتنو د پراختیا دلایل ولیکئ؟
- ۴- د جنوبي امریکا د مهمو کانونو نومونه واخلئ؟

### له ټولګي څخه بهر فعالیت:

لاتینې امریکي ته د هسپانویانو او پرتګالیانو د مهاجرت په هکله یو مطلب د ښوونځي له کتابتون او یا نورو سرچینو څخه په گټې اخیستنې سره په څوکرښو کې ولیکئ، او د جغرافیې د لوست په راتلونکي ساعت کې یې ټولګیوالو ته وړاندې کړئ.

## ۲، ۲ د شمالي امریکا د مواصلاتي جغرافيې په هکله څه پوهیږئ؟



د شمالي امریکا مهمې لوپې لارې

ستاسې له نظره د شمالي امریکا د مواصلاتي لارو اهمیت په څه کې دي؟

مواصلاتي جغرافیه د سوداګریزو مهمو بندرونو، ښارونو او سیمو ترمنځ د اړیکو له مطالعې څخه عبارت ده، چې په دغه تګ لوري باندې د سوداګرۍ مالونه (واردات او صادرات) او د مسافرینو تګ او راتګ کیږي. او مختلف ډولونه لري. د امریکا مواصلاتي لارې کولای شو تر دوو بیلو عنوانونو لاندې مطالعه کړو.

### شمالي امریکا

#### ۱- ځمکنی مواصلات:

شمالي امریکا د اوسپنو او لویو لارو ډیرې ګڼې کرښې لري، چې ټول ښارونه، دکانونو د رایستې مرکزونه، صنعتي او لګښتي مرکزونه او د هیوادونو بندرونه یې سره نښلولي دي، یعنې د شمالي امریکا د هیوادونو د اوسپنو کرښې او لوپې لارې په خپلو منځنو اوهم د منځنۍ امریکا د بحر الکاهل دغاړې هیوادونو سره نښتي دي، چې له هغو څخه په ګټه اخیستنې سره کولای شو د ټولو هیوادونو سره سوداګریزې او سفري اړیکې ټینګې کړو.



د لویې لارې تصویر

## ۲- د اوبو مواصلات

د ارام او اتلانتيک د سمندرونو ترمنځ د شمالي امريکا جغرافيوي مناسب موقعيت او ساحلي مناسبه وتلې او نوتلې برخې د دې سبب شوې ترڅو، بندرونه، سوداگري او د بېرې چلونې فن په دې سيمو کې پرمختگ وکړي، او د نړۍ له سلو څخه زيات هيوادونو سره سوداگري وکړي. همدارنگه د سيندونو د اوبو له لارو په گټې اخيستني سره کولای شي دهيواد په دننه او هم دهغو له لارې د اوبو د نړيوالو لارو سره اړيکې پيدا کړي.

## ج- هوايي مواصلات

له دې ترانسپورت څخې زياتره په ليرې واټنونو د مسافرينو او هغو مالونو د وړنې لپاره چې درانده نه وي او ارزښت يې ډير وي

د هوايي ډگر تصویر

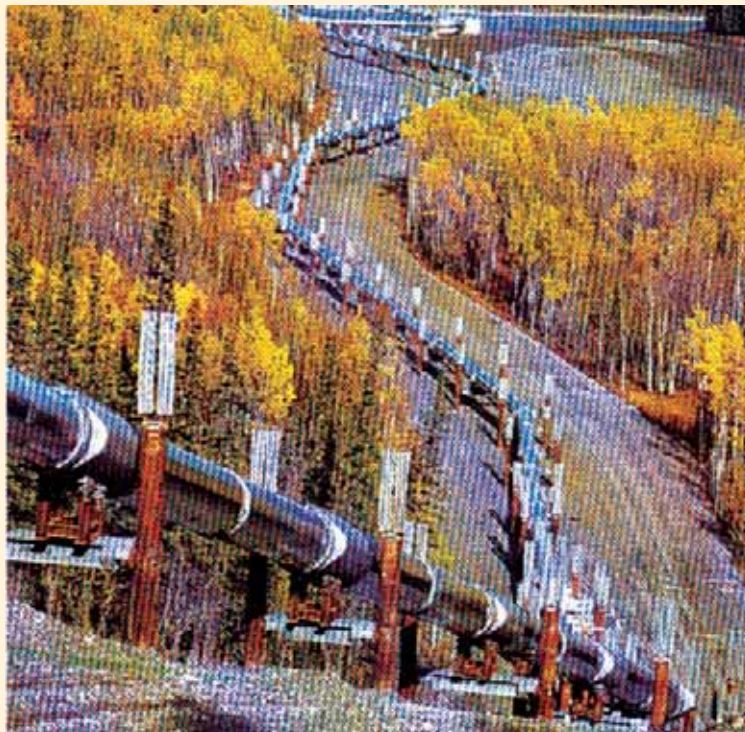


گټه اخيستل کيږي. د امريکا د متحده ايالاتو او کاناډا د هيوادونو لويې ترانسپورتي کمپنۍ د ډيرو لويو او وړو الوتکو په لرلو سره د هيواد په دننه او بهر کې په ترانسپورتي برخه کې فعاليت کوي.

## د- د پایپ لین پواسطه وړل

د دې وسیلې په واسطه زیاتره مایعات له ضایعاتو پرته په ډیره چټکۍ سره د لگښت مرکزونو ته وړل کېږي. دې وسیلې زیاتره د شمالي امریکا په هیوادونو کې پراختیا موندلې او د نفتو، گازو او اوبو د وړلو لپاره ورڅخه گټه اخیستل کېږي. د تکزاس - نیویارک د گاز پایپ لین د امریکا د متحده ایالاتو ډیر اوږد او مهم پایپ لین دی. په کانادا کې هم د هیواد د لویدیځ یعنی د البرتا د ایالت او دهغه د شاوخوا سیمو څخه نفت او گاز د پایپ لینونو په واسطه د لگښت مرکزونو ته وړل کېږي.

د طبیعي گاز پایپ لین



## د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه کسيزه ډلو کې تنظيم شي او د ورکړ شوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره دې له یو بل سره مشوره وکړي، چې د امریکا په متحده ایالاتو کې د شیکاګو سوداګریزه صنعتي ښار (د مشیګان د جهیل په جنوب لویديځه غاړه کې) د اوسپنو د کربنو او لویو لارو په وسیله له کومو بندرونو او ګاونډیو هیوادونو سره نښلول شوی دی، او د خپل فعالیت پایلې دې ټولګي والوته وويي.

## پوښتنې

- ۱\_ موصلاتې جغرافیه تعریف کړئ.
- ۲\_ د متحده ایالتونو د اوسپنې کربنې د کومو هیوادونو د اوسپنو له کربنو سره نښلول شوي دي؟
- ۳\_ د شمالي امریکا جغرافیایي موقعیت د دریو سمندرونو ترمنځ د کوم ډول ترانسپورت د پرمختیا سبب شوی دی؟
- ۴\_ د شمالي امریکا کوم لوی سیندونه د بیرۍ چلولو وړ دي؟
- ۵\_ د هوايي ترانسپورت څخه زیاتره د څه لپاره کار اخیستل کیږي؟
- ۶\_ د پایپ لین د ترانسپورت ارزښت توضیح کړئ؟

## له ټولګي څخه بهر فعالیت

له ورکړ شوي نقشې څخه په ګټه اخیستنې سره که وغواړو چې د امریکې متحده ایالاتو د الاسکا له ایالت څخه د لویو لارو په وسیله د پانامې هیواد ته سفر وکړو د کومو هیوادونو څخه باید تیرشو. په دې هکله خپل معلومات ولیکئ.

## ۲- جنوبي امریکا

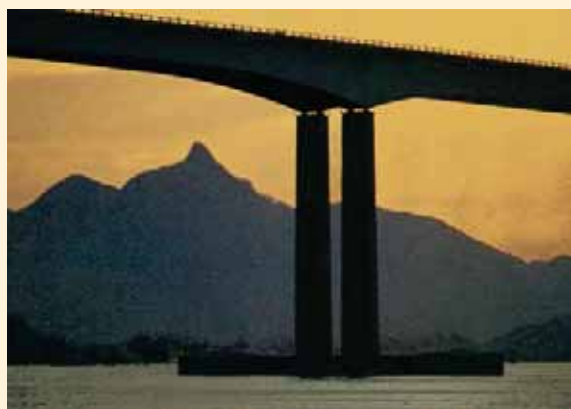


د جنوبي امریکا مهمې لویې لارې

ولې د جنوبي امریکا په لویه وچه کې ځمکنی ترانسپورت ښه وده او پرمختګ نه دی کړی؟

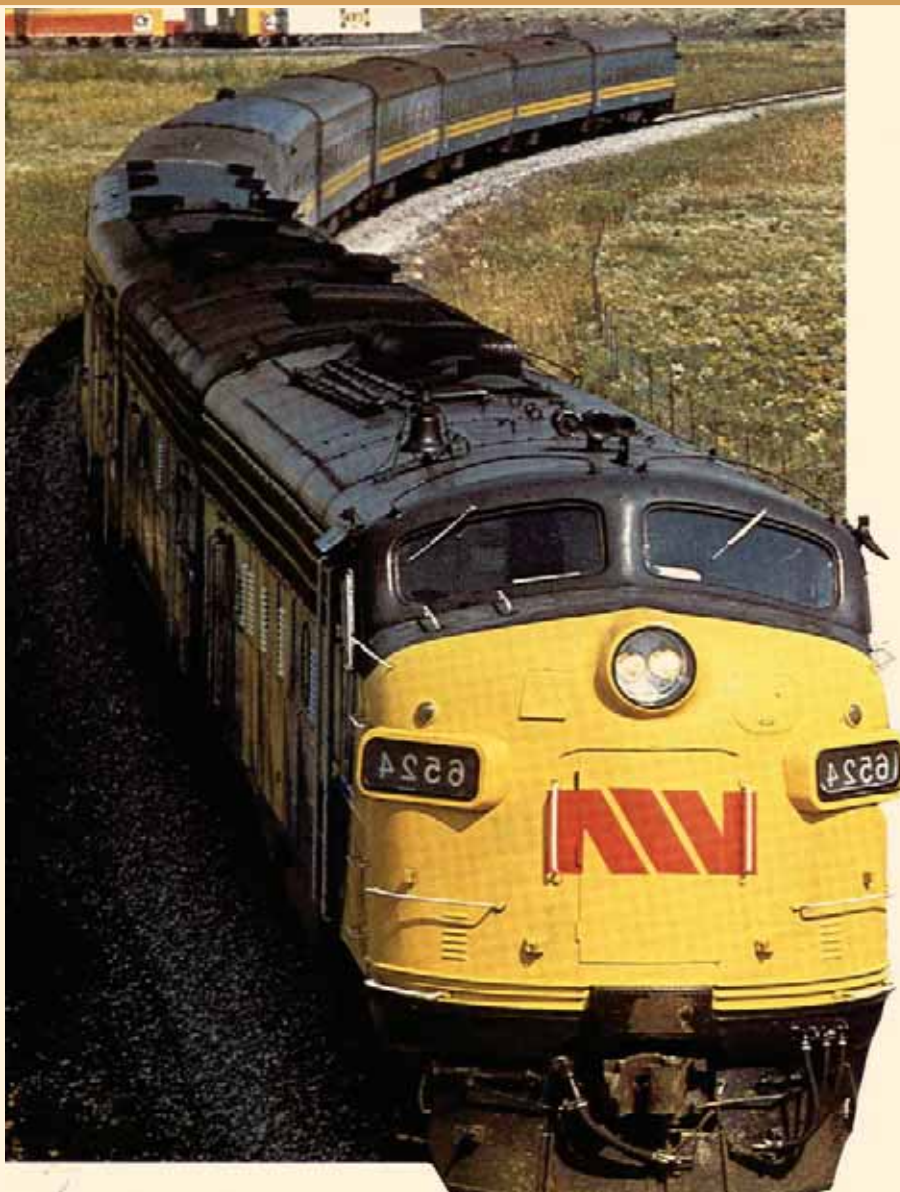
- په دې لویه وچه کې طبیعي عوامل د ارتباطي لارو خنډ ګرځي. د اندیز د غرونو لړۍ له یوې خوا او د امازون پراخو ځنګلونو له بلې خوا د ګڼو ګټو لرونکو هیوادونو د ترانسپورتي لارو پراختیا لږه ممکنه کړېده. د جنوبي امریکا هیوادونه د ځمکنیو لارو له پلوه بې وزلي دي.

د ځمکنی لارې یو تصویر



### الف- ځمکنی مواصلات

په جنوبي امریکا کې د اوسپنو کربنې زیاتره په دوو ګڼ میشتو سیمو کې یعنی د برازیل د قهوې په تولیدي سیمې د ریودو ژنیرو په شاوخوا کې او د پامپاس په حاصل خیزه سیمې د بوئنس آیرس په شاوخوا کې پراختیا موندلې.



سرکونه او لویې لارې

- ۱- د ارجنټاین او چیلی د هیوادونو ترمنځ د اوسپنو سراسري لیکه.
  - ۲- د ارجنټاین له هیواد څخه د بولیویا هیواد ته اوسپني لیکه.
  - ۳- له ارجنټاین څخه د برازیل هیواد ته د ختیځ سواحل د اوسپني لار.
  - ۴- له بولیویا څخه د چیلی هیواد ته د اوسپني کرښه
- د پان امریکن په نامه لویې لارې چې د جنوبي امریکا د زیاترو هیوادونو پلازمینې یې سره نښلولې دي،



د جنوبي امریکا له مهمو لویو لارو څخه شمیرل کیږي.

## ب - د اوبو مواصلات

د جنوبي امریکا هیوادونه د اوبو د لارو له پلوه شتمن دي، ځکه زیاتره سیندونه یې په ډیر اوږده واټن د بیړیو چلولو وړ دي. د بیلګې په توګه د امازون سیند د ۴۰۰۰ کیلومترو په واټن د بیړیو چلولو وړ دي. له بلې خوا د جنوبي امریکا ښه جغرافیوي موقعیت د آرام او اتلانتيک د سمندرونو ترمنځ د سمندري ترانسپورت د پراختیا سبب شوی دی. د پانامې کانال چې د اتلانتيک او آرام سمندرونه سره نښلوي، اوږدوالی یې ۸۲ کیلومتره دی چې د ځانګړې ستراتیژیکې او اقتصادي ارزښت درلودونکی دی.

په جنوبي امریکا د یوه بندر تصویر



### ج- هوایي مواصلات

د ځمکنیو لارو د پراختیا محدودیت د دې سبب شوی چې د جنوبي امریکا ډیر هیوادونه هوایي لارو ته زیاته پاملرنه وکړي. پر نړیوالو هوایي کرښو سربیره چې ورڅخه گټه اخیستل کیږي د دننیو اړیکو زیاته برخه هم په ځانگړي ډول د برازیل او ارجنټاین په هیوادونو کې چې پراخوالي یې ډیر زیات دی، هوایي لارو ته پاملرنه لري سرته رسیږي.



### د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په پنځه کسيزه ډلو کې تنظیم شي او هره ډله دې د جنوبي امریکا د ځمکنیو ترانسپورت د ستونزو په هکله په خپل منځ کې بحث وکړي او د خپل بحث پایلې دې ټولگي والوته وړاندې کړي.

### پوښتنې

- ۱- هغه طبیعي عوامل چې د جنوبي امریکا د ځمکنیو لارو د پراختیا په مخ کې خنډ گرځیدلي وویاست؟
- ۲- د جنوبي امریکا د اوسپنو لیکي زیاتره په کومو سیمو کې جوړې شوې دي؟
- ۳- ولې په جنوبي امریکا کې د اوبو ترانسپورت د ځمکنیو ترانسپورت په پرتله پرمخ تللی دی؟
- ۴- په جنوبي امریکا کې د هوایي ترانسپورت د ډیرې پرمختیا علتونه کوم دي؟

### له ټولگي څخه بهر فعالیت

د جنوبي امریکا ترانسپورتي نقشه په غور سره مطالعه کړئ او وویاست، که چیرې وغواړو د ارجنټاین د هیواد له پلازمینې بونس ایرس څخه دچیلی د هیواد پلازمینې سانتیاگوته سفر وکړو د کومو مواصلاتي کرښو څخه گټه اخیستلای شو.

## د امریکا د خپرکي لنډيز:

- امریکا یوازنی لویه وچه ده چې د شمال له قطب څخه د جنوب تر قطب پورې اوږده پرته ده.
- د امریکا لویه وچه په ۱۴۹۲م کال کې د کرسټف کولمب په واسطه کشف شوې ده هغه بل سړي چې دې لویې وچې ته یې سفر وکړ امریکو سپو چې وه چې د دې لویې وچې نوم (امریکا) هم د نوموړي شخص له نوم څخه اخیستل شوی دی.
- د امریکا د لویې وچې غرونه په دوو برخو ویشل شوي، لکه د اپالاش لږ لور زاړه غرونه او د راکي او انډیز لور او ځوان غرونه.
- د شمالي امریکا ډیر لوی سیند میسی سی پی دی چې د مکسیکو په خلیج کې توبېري او ډیبریو چلولو وړ هم دی.
- د نړۍ د اوبو ډیر ډک سیند امازون دی. چې په جنوبي امریکا کې بهیري او د بیرو چلولو وړ دی.
- د شمالي امریکا لوی جهیلونه د سوپریر، میسیگان، هورن، ایري او انتاریو پنځگونې جهیلونه دي. چې د هغو اوبه خورې دي، د نړۍ ډیر لور جهیل تي تي کاکا په جنوبي امریکا کې دی.
- دا لویه وچه د خپل جغرافیایي موقعیت په سبب د نړۍ د ډول ډول اقلیمونو او ډول ډول نباتاتو لرونکې ده.
- د دې لویې وچې اصلي اوسیدونکي سره پوستکي دي، او د امریکا سپین پوستکي اصلا اروپایي مهاجرین دي.
- د شمالي امریکا د نفوسو ډک ښار نیویارک او د جنوبي امریکا بونس ایرس دی.
- د امریکا سمندرګي (بحیرې) اقتصادي او استراتیژیکي ارزښت لري.
- د پانامې کانال د اوبو له گڼه گونې ډکه لاره ده، چې د اتلانتیک سمندر د بحر الکاهل سره نښلوي.
- د دې لویې وچې ښه موقعیت د دوو سمندرونو (اتلانتیک او ارام) ترمنځ د زیاتو خلیجونو د منځته راتللو سبب شوی دی چې لوی یې د مکسیکو خلیج دی.
- د امریکا په لویه وچه کې ۵۱ سیاسي واحدونه شته، چې له هغو څخه یې ۳۵ خپلواکه هیوادونه دي.
- د امریکا لویه وچه د دوو کلتورونو لرونکې ده، چې په شمالي امریکا کې انګلوساکسون اوبه جنوبي امریکا کې لاتین دي.
- یو دهغو علتونو څخه چې د شمالي امریکا د اقتصادي ودې سبب شو له دوهمې نړیوالې جګړې څخه د هغې لیریوالی و، چې په نوموړې جګړه کې د زیاترو اروپایي هیوادونو صنایع وېجاړې شوې، خو د امریکا متحده ایالات په نړۍ کې د هغو یوازنی پوره کوونکي وو.
- د امریکا د لویې وچې جغرافیایي موقعیت چې د دوو سمندرونو اتلانتیک او الکاهل ترمنځ پرته

ده، د دې سبب شوی چې د اوبو ترانسپورت پکې زیات پرمختګ وکړي. همدارنګه د مسافرنو او هغو مالونو د وړلو لپاره چې حجم یې لږ او ارزښت یې ډیر وي له هوایي ترانسپورت څخه کار اخیستل کېږي.

څلورمه ګڼه جدول: د امریکایي هېوادونو جغرافیایي ځانګړتیاوې (د مطالعې لپاره)

| موقعیت       | نفوس په ۲۰۰۶م کال کې | پراخوالی په کیلو متر مربع | پلازمېنه      | هېوادونه                | ګڼه |
|--------------|----------------------|---------------------------|---------------|-------------------------|-----|
| جنوبي امریکا | ۳۸۹۷۱۰۰۰             | ۲۷۸۰۰۹۲                   | بوئنوس آیرس   | آرجنتاین                | ۱   |
| منځني امریکا | ۷۸۲۰۰                | ۴۴۲                       | سنت جونز      | آنتي گوا باربودا        | ۲   |
| جنوبي امریکا | ۳۲۶۶۰۰۰              | ۱۷۶۲۱۵                    | مونته ویدئو   | اروګواي                 | ۳   |
| جنوبي امریکا | ۱۳۴۱۹۰۰۰             | ۲۷۲۰۴۵                    | کیتو          | اکوادور                 | ۴   |
| منځني امریکا | ۶۹۹۱۰۰۰              | ۲۱۰۴۱                     | سان سالوادور  | السوادور                | ۵   |
| شمالي امریکا | ۲۹۹۳۳۰۰۰۰            | ۹۳۶۳۳۶۴                   | واشنگټن ډی سي | د امریکا متحده ایالتونه | ۶   |
| منځني امریکا | ۲۷۰۰۰۰               | ۴۳۰                       | بریج تاوان    | باربادوس                | ۷   |
| منځني امریکا | ۳۲۷۰۰۰               | ۱۳۹۳۹                     | ناسائو        | بهاما                   | ۸   |
| منځني امریکا | ۳۰۱۰۰۰               | ۲۲۹۶۵                     | بلموپان       | بلیز                    | ۹   |
| جنوبي امریکا | ۹۳۵۴۰۰               | ۱۰۹۸۵۸۱                   | لاپاز اوسوکر  | بولیوی                  | ۱۰  |
| جنوبي امریکا | ۵۹۹۳۰۰۰              | ۴۰۶۷۵۲                    | اسون سیون     | پاراګواي                | ۱۱  |
| منځني امریکا | ۳۱۹۱۰۰۰              | ۷۵۵۱۷                     | پللمستی       | پانامه                  | ۱۲  |
| جنوبي امریکا | ۲۷۵۴۴۳۰۵             | ۱۲۸۵۲۱۶                   | لیما          | پیرو                    | ۱۳  |
| جنوبي امریکا | ۱۳۰۱۰۰۰              | ۵۱۲۸                      | پرت آو اسپاین | ترینیداد او توباګو      | ۱۴  |
| منځني امریکا | ۲۶۶۷۰۰۰              | ۱۰۹۹۱                     | کینګستون      | جامایکا                 | ۱۵  |
| منځني امریکا | ۶۹۵۰۰                | ۷۵۱                       | روسو          | دومینیکا                | ۱۶  |
| منځني امریکا | ۹۰۲۱۰۰۰              | ۴۸۶۷۱                     | سانتو دومینګو | دومینکن                 | ۱۷  |
| منځني امریکا | ۴۹۱۰۰                | ۲۶۱                       | باستر         | سنت کیتس ورنویس         | ۱۸  |
| منځني امریکا | ۱۶۵۰۰۰               | ۶۱۷                       | کاسترس        | سنت لوسیا               | ۱۹  |
| منځني امریکا | ۹۶۸۰۰                | ۳۸۹                       | کنکز تاوان    | سنت وین سنت وګرنادین    | ۲۰  |

| موقعیت       | نفوس به<br>۲۰۰۲ م کال<br>کي | پراخوالی په<br>کیلو متر مربع | پلازمېنه    | هېوادونه  | گڼه |
|--------------|-----------------------------|------------------------------|-------------|-----------|-----|
| جنوبي امریکا | ۵۰۲۰۰۰                      | ۱۶۳۲۶۵                       | پاراماریبو  | سورینام   | ۲۱  |
| جنوبي امریکا | ۱۶۴۳۶۰۰۰                    | ۷۵۶۶۲۶                       | سانتیاگو    | چيلي      | ۲۲  |
| منځنی امریکا | ۴۲۷۴۰۰۰                     | ۵۱۱۰۰                        | سان خوزه    | کاستاریکا | ۲۳  |
| شمالي امریکا | ۳۲۵۴۷۰۰۰                    | ۹۹۷۰۶۱۰                      | اوتاوا      | کانادا    | ۲۴  |
| جنوبي امریکا | ۴۳۵۹۳۰۰۰                    | ۱۱۴۱۷۴۸                      | بوگوتا      | کلمبیا    | ۲۵  |
| منځنی امریکا | ۱۱۲۹۴۰۰۰                    | ۱۱۰۸۶۱                       | هاوانا      | کیوبا     | ۲۶  |
| منځنی امریکا | ۱۰۷۰۰۰                      | ۳۴۴                          | سنت جوزجز   | گرینادا   | ۲۷  |
| منځنی امریکا | ۱۳۰۱۹۰۰۰                    | ۱۰۸۸۸۹                       | گوایمالاسټي | گوایمالا  | ۲۸  |
| جنوبي امریکا | ۷۵۶۰۰۰                      | ۲۱۴۹۶۹                       | جورج تاون   | گویان     | ۲۹  |
| منځنی امریکا | ۱۰۴۰۳۸۰۰۰                   | ۱۹۵۸۲۰۱                      | مکسیکو سټي  | مکسیکو    | ۳۰  |
| منځنی امریکا | ۵۲۳۳۰۰۰                     | ۱۳۰۷۰۰                       | ماناگوا     | نیکاراگوا | ۳۱  |
| جنوبي امریکا | ۲۷۲۱۶۰۰۰                    | ۹۱۲۰۵۰                       | کاراکاس     | ونیزویلا  | ۳۲  |
| منځنی امریکا | ۸۸۰۸۰۰۰                     | ۲۷۷۵۰                        | پورتو پرنس  | هایتی     | ۳۳  |
| منځنی امریکا | ۷۳۲۷۰۰۰                     | ۱۱۲۴۹۲                       | تیگوسیگالپا | هاندوراس  | ۳۴  |
| جنوبي امریکا | ۱۸۶۷۷۱۰۰۰                   | ۸۵۴۷۴۰۴                      | برازیلیا    | برازیل    | ۳۵  |

## جغرافیایی اصطلاحات

الف:

ابنا:

د اوبو نری طبیعی بهیر دی چې دوه لویې اوبه (سمندر یا سمندرگی) سره نښلوي لکه دجبل الطارق ابناء.

اتازوني:

فرانسويانو د امریکا د متحده ایالاتو هیواد د اتازوني په نوم یاد کړی دی.

استعمار:

په ننني اصطلاح د ابادۍ په نوم د کمزورو هیوادونو په چاروکې د ځواکمنو هیوادوو لاس وهنې ته ویل کېږي.

اوریشیا:

دا اصطلاح د اسیا او اروپا له دوو کلمو څخه اخیستل شوې ده، او دواړه لویې وچې تر یو عنوان لاندې د اوریشیا په نوم یادېږي، ځکه دواړه سره نښتې دي.

اورغورځوني (اتشفشان):

د ځمکې په قشر کې د مگما Magma د ویلې شوو موادو در راوتلو خولې دي چې په زیات فشار خپله لاره د ځمکې د سطحې په لور پراتیزي او د لاوا ویلې شوي مواد ورڅخه راوځي.

پامپاس:

د جنوبي امریکا د ډیرو او لوړو وینو لرونکو جلگو ته ویل کېږي چې د جنوبي امریکا په منځنيو عرض البلدونو کې د اتلانتيک له سمندر څخه د اندیز تر غرونو پورې غزیدلې ده او د برازیل له جنوب څخه تر اوروگوای او ارجنټاین پورې پرته ده. اوس د دې جلگو پراخه سیمې د غنمو، جوارو، وریجو او کتان کروندو نیولې دي او مالدارۍ هلته ډیره پراختیا موندلې ده. د پامپاس اصطلاح د جنوبي امریکا د نورو جلگو لپاره هم استعمالېږي.

تروپیک (استوایی آب او هوا):

هغه اب او هوا چې د استوا د کرښې دشمالی عرض البلد د پنځو درجو او د جنوبي عرض البلد د لسو درجو (د سمندرونو د شتوالي له امله) ترمنځ شته، د هغو له ځانگړتیاو څخه د کال په اوږدو کې یو شاته زیاته تودوخه، د ځانگړو فصلونو نشتوالی، او ډیر باران دی. لمر د کال په اوږدو کې تل عمود او یا عمودته نږدې لگېږي. همیشنی لنډه بل او گڼ ځنگلونه د دې آب او هوا نورې ځانگړتیاوې دي.

تکتونیک:

د ځمکې دننه ټولو قواوو ته ویل کېږي، چې د ځمکې په قشر کې د طبیعي پدیدو د منځته راتلو لکه اورغورځونې، زلزلې اونورو د منځته راتلو سبب کېږي.

تمدن:

ښاري کیدل، د ښاري دودونو او دستورونو سره عادت کول او خپل د هوساینې او پرمختگ د وسایلو برابرولو ته تمدن وایي.

توریست:

له تاریخي پلوه د فرانسوي اشرافو بچیانوته چې د زده کړې او د ژوندانه د تجربو د حاصلولو لپاره به په سفر تلل توریست ویل کېده. د توریست اصطلاح د ۱۹ م پېړۍ راهیسې رواج شوې او وروسته دا اصطلاح په فرانسه کې د هغه چا لپاره پکار یوړل شوه چې د تفریح او د خپل وزگار وخت د تیریدو لپاره به یې په فرانسه کې سفر کاوه د غه ډول سفرونوته وروسته د نړۍ گرځیدونکو یا توریزم اصطلاح استعمال شوه.

تندرا:

روسي کلمه ده چې د روسیې دشمال له ونو پرته سیمو ته ویل کېږي چې ژمی یې سوړ او اوږد دی، اوږی یې ډیر لنډ او د تودوخي درجه یې له لسو درجو څخه کښته وي، په همدې لنډه موده کې د ځمکې د مخ کنگلونه ویلې کېږي او

نباتات لکه خزہ او گل سنگ وده کوي.

### ټاپو وزمه (جزیره نما):

د وچې یوه برخه ده چې په اوبو کې نوتلې وي او دريو خواوته يې اوبه وي.

### ټاپو (جزیره):

د وچې یوه ټوټه چې د سمندر، سمندرګيو، جهيلونو او سیندونو په منځ کې پرته وي.

### جمهوري:

هغه حکومت چې په هغه کې د دولت مشر د خلکو لخوا د يوې ټاکلې مودې لپاره غوره شي.

### جیلوجیکي لومړۍ دوره:

دغې دورې د ۲۷۵ څخه تر ۲۳۰ میلیونو کلونو مخکې دوام درلود چې په هغې کې د اسيا او اروپا لوی غرونه او د شمالي امریکا د اپلاش غرونه تشکیل شوي دي.

### جهيل:

پراخو ولاړو اوبو ته چې د وچې په واسطه په طبيعي توګه را چاپیره شوي وي يعنې څلورو خواوته يې وچه وي جهيل ويل کېږي.

### څوکه (قله):

د غره ډيرې لوړې نقطې ته څوکه وايي، لکه د بابا د غره لوړه څوکه چې شاه فولادي ده.

### خپې:

د سمندرونو يا سمندرګيو د اوبو یوه برخه چې د بادونو د لګيدو په سبب په حرکت راځي او د سواحلو خواته پرمخ ځي، د خپې لوړې برخې ته اوج او ټيټې برخې ته يې نشیب وايي.

### ځوان غرونه:

هغه غرونه چې د جیولوجۍ په دريمه دوره کې منځته راغلي دي. دا غرونه لوړ، غاښی غاښی، زیات څورې، تیرې څوکې او ژورې درې لري لکه په افغانستان کې د هندوکش غرونه، په امریکا کې د راکي او انديز غرونه او په اروپا کې د الپ د غرونو لړۍ.

### څړوبی (ابشار):

له لوړو څخه کښته داوبو راټویدلو ته وايي. چې د سیندونو په بهیر کې منځته راځي لکه د انجیل څړوبی د ونزوېلا په هیواد کې.

### خليج:

په وچه کې د ژورو پراخو اوبو نوتلو څخه عبارت دی چې له دريو خواوو په وچې او له يوې خوا په اوبو پورې نښتې وي.

### د سیند حوزه:

هغه سیمه چې هلته اصلي سیند د خپلو ټولو مرستیالانو سره بهیږي.

### زلزله:

د ځمکې د قشر (پوټکي) ناڅاپي احساسوونکې او چټکه لرزه ده چې د راټولې شوې انرژۍ د ازادیدو او د مګما د قوي فعالیتونو اویا د ځمکې لاندې طبقاتو د نورو عواملو له امله منځته راځي او کیدای شي د ځمکې پرمخ د زیاتو بدلونونو او نورو مالي او ځاني ډيرو تاوانونو سبب شي.

### زاړه غرونه:

هغه غرونه چې د پالیوزویک په دوره کې منځته راغلي دي لږ لوړوالی، گنځي بڼه، لږ څورې، لږې ژورې درې لري. لکه په شمالي امریکا کې د اپلاش غرونه.

**سیند:**

د اوبو بهیدلوته چې په طبیعي توګه ټول کال یا د کال په یوه موده کې په یوه لوري رواني وي سیند ویل کیږي. سیندونه معمولا د سمندرګیو، سمندرونو، جهیلونو، با تلاقونو یا نورو سیندونو په لور بهیږي. هغه تګ لوري ته چې سیند بهیږي ورته د سیند بستر وايي.

**سمندري بندر:**

د سمندر پر غاړه ښار دی چې بیړۍ هلته لنگر اچوي او د سوداګریزو مالونو وړل او راوړل هلته ترسره کیږي.

**سمندري بهیر:**

د سمندر د سطحې د اوبو سورور(عریض) بهیر دی چې په دوه غوره برخو، تودو او سړو اوبو ویشل کیږي د یو بهیر لپاره د سړو او تودو اوبو د بهیر اصطلاح استعمال د شاوخوا د اوبو د حرارت په پرتله دی. لکه د ګلف سټریم او کوروشیو د تودو اوبو بهیر او د هامبولت(پيرو)، لابرادور او منګویلا د سړو اوبو بهیر.

**ساحل:**

د سیند د اوبو د سطحې او د وچې ځمکې ترمنځ ګډه پوله ده یا د اوبو او وچې ترمنځ بیلوونکی حد دی.

**سرچینه:**

هغه ځای چې سیند ورڅخه پیل کیږي.

**سب تروپیک:**

هغه اب او هوا چې په اوږې کې وچه او په ژمي کې مرطوبه او معتدله وي.

**ستراتیژیکه سیمه:**

له هغې سیمې څخه عبارت ده چې د سیاسي، نظامي او اقتصادي له پلوه ځانګړې ارزښت ولري.

**صخره:**

د تیګو او ډبرو مجموعې ته ویل کیږي چې د یو یا څو ډولونو منرالونو څخه منځته راغلې وي.

**طغیان(مستیدل):**

داوبو ناڅاپي زیاتوالی یا د سیندونو سیلابي کیدلو ته وايي چې د زیاتو اورښتونو یا د واورو د چټکې ویلې کیدنې په سبب منځته راځي.

**طول البلد:**

هغه کرښې چې د شمالي او جنوبي قطب ترمنځ امتداد لري او په عرض البلدونو عمودې وي.

**طبیعي منابع:**

هغه دګټې اخیستنې وړ منابع چې خدای تعالی(ج) د انسانانو په واک کې ورکړي دي لکه کانونه، حاصل خیزه خاورې، ځنګلونه، د اوبو قوه، سمندري حیوانات او داسې نور.

اوس طبیعي منابع په دوو غوره ډلو لګښتي او نوي کیدونکو (د بیا ګټې اخیستنې) وړ ویشل شوي دي د بیا ګټې اخیستنې منابع، نوې کیږي او بیا بیا دګټې وړ وي لکه د بادونو او له لمر څخه لاس ته راغلې انرژي او هغه منابع چې د یو ځلې ګټې اخیستنې وړ دي لکه د ډبرو سکاره، نفت او طبیعي ګاز.

**عرض البلد:**

د استوا کرښې سره موازي دایرې دي چې ختیځ او لویدیځ لوري لري او د طول البلد په دایرو عمودې وي لویه دایره یې د استوا کرښه او ډیره کوچنۍ یې د ۹۰ درجو دایره ده.

**غرب الهند:**

دا اصطلاح لومړی ځل د کارابین په سمندرګیو کې د پرتو ټاپوګانو لپاره استعمال شوه. دا ټاپوګان د لوی انتیل(کیوبا، بهاما، دومنکین، هایتی) او کوچني انتیل(ترینیداد او توباګو) څخه عبارت دي.



### غرني آب او هوا:

د غرنيو سيمو ځانگړې اب او هوا ده چې لوړوالی (ارتفاع) پکې ټاکلی رول لري، په دې آب او هوا کې هوا سره او معمولا په ژمي کې واورې او باران اوري.

### فدرال:

د هغو حکومتونو ځانگړتيا ده چې د خپلواکو ايالتونو د يو والي په صورت کې تشکيل شوي وي او په سياسي او نظامي چارو کې د مرکزي حکومت تابع وي.

### قطبي اقليم:

هغه ډول اقليم ته ويل کېږي چې ډيره سره او کنگل آب او هوا لري. دا ډول اقليم د شمالي او جنوبي قطبي سيمو ځانگړی اقليم دی.

### کانال:

د سيندونو، سمندرونو او سمندرگيو ترمنځ د انسان په وسيله د وچې کيندل د حمل او نقل د اسانولو لپاره.

گورنرجنرال(فرماندارکل):

په يوه هيواد يا ايالت کې اداري لوړ مقام دی چې د انگلستان د هم گټو(مشترک المنافع) هيوادونو په منځ کې تشریفاتې اړخ لري.

### گلف ستریم:

د تودو اوبو بهير د مکسيکو د خليج څخه له تيريدو وروسته د کانادا تر سواحلو پرمخ ځي، او بيا يې لوری د اروپا خواته بدلون مومي او د شمال لويديځې اروپا د اوبو د توديدلو سبب کېږي.

### لويه وچه(براعظم):

د سمندرونو، سمندرگيو، غرونو ترمنځ لويې وچې ته براعظم وايي لکه د اسيا، اروپا، افريقا، امريکا، استراليا او اقيانوسې او انتارکتیکا لويې وچې.

### مدو جذر:

د سمندرونو، سمندرگيو، خليجونو او جهيلونو د اوبو منظم او يا پرله پسې دوره يې پورته کيدل او بنکته کيدل چې د سپوږمۍ او لمر د جاذبې د قوې په علت په ۲۴ ساعتونو کې دوه ځلې تکرار کېږي.

### معتدله سيمه:

داسيمه د شمالي او جنوبي عرض البلدونو د ۲۳،۵ او ۶۶،۵ درجو ترمنځ پرته ده او د کال د څلورو فصلونو شتوالی د دې سيمې له مهمو ځانگړتياوو څخه دی.

### مصب:

هغه ځای دی چې هلته د سيندونو اوبه سمندرگيو، سمندرونو، جهيلونو يا لوی سيند ته تويېږي.

### موستيال:

هغه کوچني سيندونه چې اوبه يې د بني يا چپ اړخ څخه لوی سيند ته تويېږي.

### مستعمره:

هغه سيمه يا هيواد چې د پردي دولت له خوا نيول شوي وي.

هم گټې(مشترک المنافع) هيوادونه:

د هيوادونو ځانگړتياوې چې په يوه ډول سره يې يو والی کړی وي او د يووالي مهمه ځانگړتياوې اقتصادي عامل دی لکه د انگلستان د هم گټو هيوادونو ټولنه.

### وادي:

د دوه غرونو ترمنځ نسبتا پراخه ساحه ده چې هلته سيند بهيږي او د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو د ژوند لپاره يې بڼه شرايط برابر کړي وي.

### يخچال:

د هميشني کنگل پنډې او لويې کتلې دي.

**Get more e-books from [www.ketabton.com](http://www.ketabton.com)  
Ketabton.com: The Digital Library**